

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE

IURIDICA 2

OBSAH

Prof. dr. Z. Lukeš — 65 let	115
<i>Jiří Nezkusil—Mikuláš Tomin:</i> Reakce naší veřejnosti na delinkventní chování ve světle empirických výzkumů	117
A. Dolenský: Zákaz dvojího přičítání	153
<i>Stanislav Balík:</i> Právní ochrana vynálezů ve Francii do r. 1789	183

СОДЕРЖАНИЕ

Проф. д-р. Зд. Лукеш — 65 лет со дня рождения	115
<i>Иржи Нeskусил—Микулаш Томин:</i> Реакция нашей общественности на правонарушительное поведение в свете эмпирических обследований	117
A. Доленский: Запрещение двойного вменения одного и того же фактического обстоятельства	153
<i>Станислав Балик:</i> Правовая охрана изобретений во Франции до 1789 г.	183

INHALT

Prof. dr. Z. Lukeš — 65 Jahre	115
<i>Jiří Nezkusil—Mikuláš Tomin:</i> Die Reaktion unserer Öffentlichkeit auf das delinquente Verhalten im Lichte empirischer Forschungen	117
A. Dolenský: Zur Problematik der doppelten Berücksichtigung eines und desselben Tatumsandes	153
<i>Stanislav Balík:</i> Der Rechtsschutz der Erfindungen in Frankreich bis zum Jahre 1789	183

ACTA
UNIVERSITATIS

Zdeněk Lukeš, dlouholetý spolutvůrce tohoto časopisu, předseda jeho redakční rady, se 16. ledna 1975 dožívá šedesáti pěti let. Dožívá se jich v plné duševní svěžesti a uprostřed činnorodé práce jako universitní učitel, profesor právnické fakulty University Karlovy.

Lukeš je opavský rodák. Zde také ukončil gymnasijsní studia. Po absolvování pražské právnické fakulty se věnoval advokacii, v poválečném období pracoval na ministerstvu vnitra, odkud v roce 1962 přichází učit na právnickou fakultu. V krátkém čase se zde habilitoval, získal hodnost kandidáta právních věd a v roce 1972 byl jmenován profesorem správního práva.

Lukešovo jméno není třeba právnické veřejnosti a těm, kdož působí v praxi státní správy připomínat teprve při tomto významném životním datu. Je jim dlouho dobře známo. A je právem spojováno s rozvojem čs. správní legislativy, v níž řadu let působil a kde patřil k předním pracovníkům, s rozvojem vědy socialistického správního práva u nás, který významně ovlivnil svými pracemi a s jeho působením vychovatele nové právnické generace.

Lukešův vědecký zájem je široký. Zabýval se především problematikou ochrany veřejného pořádku, bezpečnostního a vysokoškolského práva, dále otázkami teorie legislativy a vývojem správního práva, v posledním období pak zvláště správou vědy, administrativně právními aspekty vědeckotechnického pokroku a stál také u počátků konstituování čs. správní vědy. Není zde příležitost celou Lukešovu vědeckou produkci, dnes čítající téměř stovku titulů a zahrnující i bohatou činnost expertní a řadu vědeckých vystoupení, představovat a natož ji hodnotit. Jeho kandidátská práce „Obecné a zvláštní zmocnění ve správě na úseku ochrany veřejného pořádku“ (zveřejněná v monografické řadě AUC—Iuridica), habilitační spis o ochraně veřejného pořádku a monografie „Základy bezpečnostního práva“, byť tvoří pilíře, jsou toliko výsečí Lukešovy mnohostranné vědecké tvorby. Je ale nesporné, že tato tvorba obohatila čs. vědu správního práva, je pro ni trvalým přínosem, a to také proto, že odpovídá potřebám společenské praxe.

Obraz o Lukešově osobnosti by byl velmi zkreslený pouhým poukazem na Lukeše — vědeckého pracovníka. Je třeba jej doplnit o jeho práci výchovně vzdělávací, které se plně věnuje s příkladnou pro něho svědomitostí. Jako dobrého a starostlivého učitele jej znají především jeho žáci na fakultě. Ale nejen oni. Jeho pedagogické působení není ohraničeno rámcem fakulty. Aktivně se podílí na výchově pracovníků a funkcionářů národních výborů a vedoucích pracovníků státní správy.

Nelze také opomenout Lukešovu práci organizátorskou a řídicí a jeho aktivní spolupráci s praxí. Dvě funkční období byl proděkanem právnické fakulty. Zde se výrazně zasloužil o zrod a rozvoj postgraduálního studia a vložil svůj nemalý vklad do prací, z nichž má vzejít nová podoba právnického vzdělávání. Na fakultě řídí oddělení správního práva, je členem mnohých vědeckých a odborných komisí státních orgánů, aktivně se podílí v poslední době zvláště na činnosti České komise pro vědecké hodnosti a na činnosti Ústavu státní správy.

Zdeněk Lukeš při veškeré své obsáhlé práci odborné není nezúčastněným divákem veřejného politického dění. Aktivní, angažovanou a uvědomělou politickou práci vždy považoval za přirozenou a samozřejmou povinnost, za povinnost člena komunistické strany, jímž se stal v roce 1945. Do politického života vstoupil již jako pokrokový levicový student, již před válkou byl aktivním členem Svazu přátel SSSR, zúčastnil se protifašistického odboje za okupace a doba po osvobození je vyplněna celou řadou politických funkcí až po současný výkon poslaneckého mandátu v Národním výboru hlavního města Prahy.

Zdeněk Lukeš je velmi vzdělaný, kulturní člověk, vyznačující se příkladnou svědomitostí, stále usilovnou pracovitostí, hezkým vztahem k lidem, skromností a poctivostí v práci i v osobním životě. I dnes má ještě mnoho předsevzetí a plánů. Přejeme mu, aby se splnila, aby i nadále byl zdravý a svěží, aby mu další léta přinesla osobní spokojenost a radost.

Reakce naší veřejnosti na delinkventní chování ve světle empirických výzkumů

JIRÍ NEZKUSIL — MIKULÁŠ TOMIN

1. ÚVOD A VÝCHOZÍ ÚVAHY

Mimořádně významným faktorem účinnosti právních norem týkajících se trestního úseku — tj. mimořádně významným z toho hlediska, zda, do jaké míry a za jakou cenu daná norma ovlivní společenské vztahy ve smyslu předpokládaném zákonodárcem — je stav společenského právního vědomí.

Nedostatek vnitřní akceptace právních norem podstatnou částí společnosti omezuje jejich účinné působení na chování lidí. Proto je nezbytné dbát při tvorbě právních norem v oblasti trestního práva o soulad s právním vědomím většiny společnosti, resp. jestliže to není možné, toto právní vědomí v příslušném směru včas cílevědomě a účinně ovlivňovat. To má zcela mimořádnou platnost ve společnosti socialistické, kde požadavek státního donucení je vůči příslušníkům vládnoucí dělnické třídy a jejím spojencům omezen na nejnezbytnější minimum a základní formou činnosti státu ve vztahu k této nejpodstatnější části společnosti je přesvědčování.

Mají-li být tyto požadavky splněny, je nezbytné mít k dispozici pravdivé poznatky o reálném stavu společenského právního vědomí. Polský sociolog práva Podgórecki k tomu uvádí: „Je známo, že společnost ne vždy přesně zná a ne vždy uznává pozitivní, platné právo. Je také známo, že se pozitivní právo občas dostává do konfliktu s právním cítěním společnosti či skupin, které ji tvoří. K tomuto konfliktu může dojít buď proto, že zákonodárce z neznalosti právního cítění společnosti vydá právní předpisy, které jsou s ním v rozporu nebo proto, že zákonodárce chce toto cítění formovat. V obou případech je rozhodujícím faktorem pro eventuální změny poznání, v jakém rozsahu je právo známé a do jaké míry adresáti norem tyto normy akceptují.“¹⁾

Ucelené poznatky o stavu právního vědomí jsou nezbytné pro jakékoliv rozhodování v oblasti trestní politiky, zahrnující — striktně vzato — veškerou činnost ve sféře boje s kriminalitou a tedy i tvorbu trestně právních norem (hledisko legis ferendae), ale také aplikaci trestně právních norem

¹⁾ A. Podgórecki: Sociologie práva, Praha 1966, str. 18.

státními orgány v konkrétních případech (hledisko legis latae), činnost bezpečnostních orgánů, prevenci trestné činnosti, usměrňování právní výchovy občanů atd.

To souvisí s otázkou příčin trestné činnosti, resp. její prevence. Víme, že základním faktorem motivačních procesů, směřujících k tomu, zdali bude někdo jednat v rozporu se zákazy nebo příkazy trestně právních norem, zda bude dokonce napomáhat uplatnění norem trestního práva a v boji s trestnou činností vůbec, je individuální a skupinové právní vědomí. V etiologii trestné činnosti (především úmyslné) hraje svou roli určitý defekt pachatelova právního a morálního vědomí, jeho odchýlení od právního vědomí socialistické společnosti. S tím pak souvisejí i určité defekty ve veřejném mínění, spočívající v lhostejnosti a pasivitě občanů k páchání trestné činnosti, ve slabém morálním odsudku pachatele apod. Úsilí o odstranění a prevenci vzniku takových odchylek, majících základ v právním vědomí a vedoucích k páchání trestné činnosti nebo alespoň ztěžujících vedení úspěšného boje s tímto nežádoucím společenským jevem, náleží proto právem mezi základní, nejobecnější předpoklady boje s kriminalitou. Pak-liže nedosáhneme úspěchu v této oblasti, můžeme nejvýše s vynaložením mnoha sil kriminalitu omezovat, ale nemůžeme významně pokročit v její likvidaci. V tomto smyslu má otázka úlohy právního vědomí pro postižení všech aspektů příčin trestné činnosti i její prevence význam základní. Uvědomění si právě této skutečnosti (kromě jiných okolností) vysvětluje zřejmě i určité úspěchy v boji s kriminalitou, zejména překonání neblahých důsledků krizového období, odrážejících se v kriminalitě a dále pak i zlepšení, dosažené v aktivizaci veřejnosti pro boj proti kriminalitě v posledních letech.

Nemalý význam mají též poznatky o stavu společenského právního vědomí při rozhodování o tom, kterým směrem zaměřit boj s trestnou činností. Oblast zkoumání právního vědomí a jeho souvislostí napomáhá upřesnit a prohloubit zaměření boje s trestnou činností, ujasnit nač blíže tento boj soustředit, jak jej zintenzívnit atd. Ukazuje nám totiž s větší či menší přesností postoje k možnosti vlastního spáchání trestného činu, pocity občanů při páchání trestné činnosti jinými osobami, jejich soudy o tom, jejich větší či menší odhodlanost boji s trestnou činností napomáhat, postoje občanů k orgánům boje s trestnou činností atd. V této spojitosti mohou být zkoumání právního vědomí a jeho souvislostí např. podkladem prognóz možností využití aktivity občanů, ale i širších kolektivů v boji s kriminalitou atd.

Z uvedeného plyne, že prakticky ve všech těchto oblastech boje s trestnou činností existují otázky, které lze řešit jen s přihlédnutím ke stavu společenského právního vědomí. Není nadsázkou, uvádí-li se, že u nejedné z těchto otázek jsou poznatky získané výzkumem právního vědomí hlavním pramenem, z něhož lze vycházet.

Právní vědomí patří tedy k základním problémům v oblasti boje s trestnou činností v naší společnosti. V souladu s tím náleží jeho zkoumání, zkoumání jeho souvislostí s příčinami kriminality, mezi hlavní a dlouhodobé

úkoly Výzkumného ústavu kriminologického při Generální prokuratuře ČSSR.

Ve Výzkumném ústavu kriminologickém byly uskutečněny v posledních několika letech poměrně rozsáhlé a společensky závažné výzkumy právního vědomí zaměřené na problematiku angažovanosti naší veřejnosti v boji proti trestné činnosti. V rámci těchto výzkumů byla zvýšená pozornost věnována zejména zkoumání tendencí občanů k aktivním reakcím na delinkventní chování v situacích, kdy se stanou svědky takového chování.

Základní téma těchto výzkumů bylo zvoleno na základě anketního šetření uskutečněného v r. 1970, jímž byly zjišťovány názory naší odborné veřejnosti, profesionálně se zabývající bojem s kriminalitou, na aktuální a prakticky využitelné výzkumy související s problematikou právního vědomí. V rámci tohoto průzkumu bylo dotazováno téměř 500 odborníků z řad prokuratury, justice, advokacie, Sboru národní bezpečnosti, Sboru nápravné výchovy, výzkumných institucí a dalších pracovišť.

Výsledky uvedeného průzkumu přesvědčivě ukázaly, že aktivní účast občanů na boji s kriminalitou je naší odbornou veřejností uznávána jako mimořádně významný prvek našeho úsilí o omezování a postupné vykořenění kriminality, a to z řady důvodů. Jde tu jednak o důvody zásadní, obecné povahy, související zejména s požadavkem neustálého růstu podílu občanů na řízení společnosti, jednak o důvody praktické, dané především skutečností, že bez aktivní podpory veřejnosti nemůže s kriminalitou účinně bojovat ani ten nejlepší a nejsilnější bezpečnostní a justiční aparát.

Je nesporné, že jen v podmínkách socialistické společnosti existují objektivní podmínky pro mobilizaci občanů k aktivní účasti na boji proti kriminalitě.

Antagonismy, jež ovládají společenské vztahy v kapitalistických zemích, se totiž nutně promítají i do oblasti boje s kriminalitou. Trestní právo i aparát povoláný k jeho uplatňování mají vždy třídní povahu a v těchto společnostech tedy slouží převážně jen vládnoucím třídám. Skutečné sjednocení zájmů příslušníků různých tříd na potírání kriminality je proto možné jen ve vztahu k poměrně úzkému okruhu trestných činů, zejména takových, které ohrožují samy základy lidské existence. Bez této jednoty zájmů však nelze očekávat žádnou masovou účast občanů na boji s trestnou činností.

Kapitalistické výrobní vztahy navíc nutně plodí atmosféru individualismu, a to dále oslabuje již beztak omezené tendence širokých vrstev občanů k aktivnímu vystupování proti zločinnosti, jež je vždy spjato s určitým rizikem.

Pokud jde o organizované formy účasti veřejnosti na boji s kriminalitou, i zde působí obecný zájem vládnoucí třídy na tom, aby věci veřejné byly ve skutečnosti jen záležitostí úzké mocenské elity a disciplinované byrokracie.

V důsledku toho všeho se s výraznějšími projevy angažovanosti občanů v boji s kriminalitou setkáváme v kapitalistických společnostech jen výjimečně. Takové výjimky představují jednak případy individuální či vzác-

něji kolektivní svépomoci, vynucené absencí nebo selháním profesionálního policejního aparátu, jednak celkem dosti rozšířené formy dobrovolné účasti na tzv. probaci a postpenitenciární péči apod., u nichž jde většinou o filantropickou motivaci.

Struktura socialistických společenských vztahů naproti tomu objektivně působí na sjednocení základních ekonomických a politických zájmů všech pracujících. Tato jednota je základní podmínkou, umožňující a podněcující aktivní zapojení valné většiny občanů do boje proti kriminalitě.

V naší společnosti tedy nesporně existují objektivní předpoklady pro to, aby se převážná většina našich občanů podílela na boji s kriminalitou. To ovšem znamená jen konstatování možnosti. Přeměna této možnosti ve skutečnost (resp. míra této přeměny) je podmíněna řadou dalších faktorů, zejména tím, zda a v jaké míře dokážeme vytvořit komplex optimálních podmínek pro společensky žádoucí motivaci občanů k pozitivní aktivitě.

Aby takové úsilí bylo úspěšné, potřebujeme znát zákonitosti chování občanů v případech, kdy se setkají s trestnou činností. Odhalit ty společenské podmínky, které pozitivně nebo negativně ovlivňují angažovanost občanů v boji s kriminalitou. V odhalování zákonitostí, příčin a podmínek takové angažovanosti spočívá smysl výše zmíněných výzkumů realizovaných pracovníky Výzkumného ústavu kriminologického.

2. METODIKA VÝZKUMŮ

Výzkumný ústav kriminologický uskutečnil základní výzkumy angažovanosti v letech 1970 a 1972 ve spolupráci s bývalým Ústavem pro výzkum veřejného mínění Československé akademie věd, který zajišťoval realizaci těchto výzkumů po technické stránce.

Výzkumy byly uskutečněny metodikou běžnou pro výzkum veřejného mínění, prostřednictvím tazatelské sítě ÚVVM, rozmístěné po celém území ČSSR proporcionalně podle počtu obyvatel v jednotlivých krajích a podle velikosti místa bydliště.

Dotazování bylo prováděno technikou řízeného rozhovoru, výběr souboru dotázaných osob byl uskutečněn na základě pravidel kvótního výběru kombinovaného s výběrem záměrným. Počet dotázaných činil v prvním výzkumu 1314 a ve druhém 1448 osob, dotazování byli občané starší 18 let. Kvóty byly konstruovány na základě statistických údajů o dospělé populaci uveřejňovaných ve statistických ročenkách ČSSR. Použitím této techniky dotazování byl zajištěn vysoký stupeň reprezentativnosti výběrových souborů dotázaných osob v základních demografických znacích vzhledem k dospělé populaci ČSSR. Odchylky ve struktuře těchto znaků u výběrových souborů našich výzkumů a dospělé populace zpravidla nebyly větší nežli činila maximální výběrová chyba daného výběrového souboru pro spolehlivost 95 %. O reprezentativnosti výběrových souborů můžeme soudit ze srovnání jejich struktury se strukturou dospělé populace ČSSR (údaje jsou uvedeny v %):

Tabulka 1

Srovnávané znaky	Dospělá populace ČSSR		Výběrový soubor		Rozdíly	
	1970	1972	1970	1972	1970	1972
<i>území:</i>						
ČSR	70,9	70,8	72,1	73,1	+1,5	+2,3
SSR	29,1	29,2	27,6	26,9	-1,5	-2,3
<i>pohlaví:</i>						
muži	47,8	47,8	48,1	48,2	+0,3	+0,4
ženy	52,2	52,2	51,9	51,8	-0,3	-0,4
<i>věk:</i>						
18—24 let	16,9	17,1	16,4	16,81	-0,5	-0,3
25—39 let	26,9	26,9	27,9	27,2	+1,0	+0,3
40—54 let	24,3	24,1	25,4	25,1	+1,1	+1,0
55 a více let	31,9	31,9	30,3	30,9	-1,6	-1,0
<i>sociální skupina:</i>						
dělníci	58,2	58,1	56,9	57,8	-1,3	-0,3
ostatní	29,7	29,8	30,1	31,4	+0,4	+1,6
rolníci	10,5	10,4	11,5	9,7	+1,0	-0,7
jiní	1,6	1,7	1,4	1,1	-0,2	-0,6
<i>velikost bydliště:</i>						
do 1 999 obyv.	38,1	37,6		40,2		+2,6
2 000—4 999 obyv.	16,1	15,0		13,3		-1,7
5 000—9 999 obyv.	8,6	8,3		9,5		+1,2
10 000—99 999 obyv.	21,9	23,3		22,4		-0,9
100 000 obyv. a více	15,3	15,8		14,6		-1,2
<i>národnost:</i>						
česká	64,7	65,0	69,1	71,1	+4,4	+6,1
slovenská	29,4	29,2	26,3	26,1	-4,1	-3,1
maďarská	3,9	4,0	3,1	2,2	-0,8	-1,8
jiná	3,0	1,8	1,5	0,6	-0,5	-1,2

Vysoký stupeň reprezentativnosti umožňuje činit poměrně velmi spolehlivé odhady pro celé území ČSSR, území národních republik, jakož i pro různé vrstvy našich občanů podle těchto sledovaných znaků sociální a demografické povahy:

Velikost místa bydliště, národnost, pohlaví, věk, sociální skupina, ekonomická aktivita, rodinný stav, počet dětí, členství v politické straně a vykonávání společenské funkce.

3. TENDENCE OBČANŮ K ANGAŽOVANÝM REAKCÍM

Pojem „angažovanost občanů v boji proti kriminalitě“ zahrnuje velmi rozmanité aktivity, počínaje bezprostřední reakcí občana, který se stal svědkem trestného činu, a konče soustavnou dobrovolnou prací v různých institucích socialistické společnosti.

V této studii se zaměříme na hodnocení výsledků zkoumání tendencí našich občanů k spontánním reakcím v případech, kdy se občané stanou svědky trestného činu nebo se o něm dozvědí. Tendence k takovým reakcím jsme zkoumali ve dvou směrech — jednak v *interakci s pachatelem* (tj. v situaci místa a doby činu), jednak v *interakci s orgány činnými v trestním řízení* (tj. v procesní situaci). Obě tyto základní formy spontánní aktivity občanů jsme zkoumali současně ve výzkumné akci z r. 1970. Vzhledem ke značné podobnosti výsledků v případech obou interakcí byla v r. 1972 zkoumána pouze interakce s orgány činnými v trestním řízení. Tato varianta se ukázala být z hlediska cílů našich výzkumů optimálnější. Výsledky zkoumání z r. 1972 jsou uvedeny až v části následující. Dále se pak budeme zabývat zkoumáním některých činitelů majících vliv na tendence občanů k aktivním reakcím na trestnou činnost.

3.0. Problémy operacionalizace

K nejsložitějším problémům každého empirického výzkumu v oblasti společenských věd patří operacionalizace pojmů, použitých ve výchozích hypotézách. Dotýká-li se pak výzkum otázek tak citlivých, jako je problematika postojů a reakcí občana vůči kriminalitě, stává se operacionalizace pojmů úkolem obzvláště složitým a zodpovědným. V této části studie se zmíníme jen o hlavních řešeních problémech.

Nejobtížnější bylo operativní vymezení angažovaného chování občanů v interakcích s pachatelem a s orgány činnými v trestním řízení. Lze říci, že jediným plně adekvátním přístupem by zde bylo pozorování reálného chování souboru lidí v experimentálně navozených situacích. Realizace takových experimentů v dostatečně širokém měřítku je však zřejmě nemožná, a proto bylo nutno hledat jinou cestu, vyhovující práci s rozsáhlým, reprezentativním souborem občanů.

Z toho vyplynulo, že nemůžeme vycházet z pozorování chování členů souboru, ale z jejich výpovědí. Bylo pak možno volit mezi dvěma druhy těchto výpovědí, totiž o pravděpodobné reakci jiných lidí nebo o pravděpodobné vlastní reakci dotázaného.

O prvé z těchto variant lze předpokládat, že odpovědi by byly méně zatíženy momenty ostychu dotazovaného před tazatelem, obav z následků vyjádření společensky neaprobovaných postojů apod., ale sotva se lze spoléhat na to, že by byly v dostatečné míře projekcí představ o vlastním chování. Je naopak pravděpodobné, že by byly silně ovlivněny různými obecnými, s naší problematikou nesouvisícími postoji dotázaných vůči různým lidem a společnosti.

Dali jsme proto přednost variantě druhé, totiž výpovědi dotázaných o tom, jak by pravděpodobně v daných situacích sami reagovali. Nesporné riziko zkreslení snahou některých dotázaných postavit se v očích tazatele do příznivějšího světla a utajit své sociálně závažné postoje pak ovšem přijímáme jako fakt, k němuž je nutno přihlížet při interpretaci údajů zejména v tom smyslu, že *v reálných reakcích občanů na konkrétní trestné činy lze očekávat nižší podíl angažovaných jednání, než jaký by plynul z výpovědi respondentů*. Nenacházíme však důvody pro předpoklad, že by celkový tvar distribuce těchto výpovědí byl — až na uvedený posun — podstatně odlišný od distribuce reálných chování. V důsledku toho lze zvolenou variantu pokládat pro náš účel (tj. pro zkoumání determinace reakcí občanů na trestné činy a nikoli relativních četností různých forem těchto reakcí) za adekvátní.

3.1. Zkoumané typy deliktů

Diferencovanost kriminality způsobuje mj. proměnlivost reakcí téhož občana na delikty různých typů. Při výběru typů deliktů, které měly být předmětem zkoumání, jsme vycházeli z úvahy, že by nebylo vhodné zkoumat postoje k velmi závažným trestným činům, protože zde by již nebylo možno předpokládat dostatečnou spolehlivost výpovědí dotázaných o jejich pravděpodobných reakcích. Z hlediska převážně praktických cílů našich výzkumů by to navíc bylo i disfunkční, protože takové delikty jsou poměrně vzácné a bývají svými pachateli co nejdůkladněji zastírány, takže příležitosti k aktivním zásahům občanů proti nim jsou ještě vzácnější. Chceme-li proto zkoumat typické příležitosti k takovým zásahům, považujeme za vhodnější zaměřit se na delikty ležící v dolní polovině stupnice závažnosti trestných činů.

Z nich konečně jsme vybrali takové delikty, které dnes představují svou četností či z jiných důvodů aktuální problém, zasluhující pozornosti. Výběr typů deliktů obsahoval tyto příklady trestné činnosti:

1. *krádež* — § 247 odst. 1 tr. zák.
(„Z cizího zaparkovaného auta, které mělo otevřené okénko, si vzal fotoaparát v ceně 3000 Kčs.“)
2. *útok na veřejného činitele* — § 155 odst. 1, odst. 2 lit. b) tr. zák.
(„Zbil pracovníka národního výboru, který v souladu s platnými předpisy nevyřídil příznivě jeho žádost o byt; tento pracovník nemohl po dva týdny chodit do práce.“)
3. *spekulace* — § 117 odst. 1 tr. zák.
(„Ve volném čase obcházel obchody a nakupoval součástky, které se těžko shánějí, např. k vodovodní instalaci. Později je rozprodával za ceny o třetinu vyšší. Vydělal tím asi 5000 Kčs.“)
4. *rozkrádání majetku v soc. vlastnictví* — § 132 odst. 1 tr. zák.
(„Vzal si v národním podniku, kde je zaměstnán, různé nářadí a materiál v ceně asi 3000 Kčs pro vlastní potřebu.“)

5. *podplácení* — § 161 odst. 1, 2 tr. zák.
(„Aby urychlil řešení tísnivé bytové situace své rodiny, nechal předse-
dovi bytové komise na stole obálku s 1000 Kčs.“)
6. *hanobení republiky a jejího představitele* — § 103 tr. zák.
(„Asi před deseti hosty v restauraci vykřikoval různé urážlivé výroky
o předních státních činitelích.“)
7. *ublížení na zdraví* — § 221 odst. 1 tr. zák.
(„Napadl pěťmi spoluzaměstnance, se kterým měl v práci nepříjemnosti
a způsobil mu pohmožděniný; postižený byl 14 dnů neschopen práce.“)

3.2. *Diference reakcí u různých deliktů*

V této části chceme přehledně zachytit rozdělení odpovědí, týkajících se pravděpodobného chování dotázaných občanů v obou shora zmíněných interakcích, tj. v interakci s pachatelem a v interakci s orgány činnými v trestním řízení.

Zjišťování zde bylo prováděno tak, že po přečtení popisu jednotlivého případu (viz 3.1.) byla respondentovi položena tato otázka:

„Představte si dále, že byste se vy sám ve skutečném životě setkal s uvedeným případem. Jak byste se asi zachoval? Prosím vás, abyste si vybral jednu možnost z první skupiny odpovědí a jednu možnost ze druhé skupiny uvedené na tomto lístku.“

Pokud jde o interakci s pachatelem, kterou nadále budeme pro stručnost označovat písmenem P, měli respondenti možnost zvolit jednu z těchto pěti odpovědí:

1. Snažil bych se tomu člověku zabránit v jeho jednání nebo bych se pokusil ho zadržet či pomáhal bych k jeho dopadení.
2. Dal bych takovému člověku najevo, že odsuzuji jeho jednání, ale aktivně bych proti němu nevystoupil.
3. Nevměšoval bych se do věci.
4. Projevil bych tomu člověku sympatie nebo alespoň pochopení pro jeho jednání.
5. Poskytl bych tomu člověku nějakou pomoc, případně bych se připojil k jeho jednání.

Jak je patrné, odpověď č. 1 vyjadřuje efektivní angažované vystoupení a odpověď č. 2 ještě jakési minimum pozitivně hodnotitelné reakce. Odpověď č. 3 nasvědčuje lhostejnému, „neutralistickému“ postoji a odpovědi č. 4 a 5 již vyjadřují různé intenzivní reakce protispolečenské povahy.

Otázka zaměřená na interakci s orgány činnými v trestním řízení (dále označovaná písmenem O) předpokládá volbu jedné ze čtyř možných odpovědí:

1. Oznámil bych toho člověka SNB a pak bych proti němu pravdivě svědčil.
2. Oznámení bych nepodával, ale při předvolání ke svědecké výpovědi bych pravdivě sdělil vše, co o tom vím.

3. Snažil bych se vyhnout svědectví a v případě předvolání bych vypovídal co nejméně.
4. Svědčil bych ve prospěch takového člověka i za cenu ne zcela pravdivé výpovědi.

Zde toliko odpověď č. 1 vyjadřuje záměr angažované reakce. Odpověď č. 2 je v přesném souladu se zákonným vymezením povinností svědka, kdežto odpovědi č. 3 a 4 již odstupňovaně naznačují tendenci k protiprávnímu chování ve prospěch pachatele.

Než sáhne po konkrétních datech, je třeba ještě jednou zdůraznit, že zde jde o výpovědi a nikoli o reálné chování v konkrétních situacích, takže z dále uvedených dat nejsme oprávněni vyvozovat závěry, že např. z občanů, kteří se dozvědí o tom, že někdo se dopustil rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví, přibližně 30 % skutečně oznámí pachatele orgánům SNB.

Distribuce odpovědí typu P i O jsou pro sledované typy deliktů zachyceny v grafech 1 a 2.

Již na první pohled je ze srovnání jednotlivých dílčích grafů patrné, že mezi některými zachycenými distribucemi existují dosti značné rozdíly, a to i pokud jde o delikty jevově blízké příbuzné. Analýze těchto rozdílů je třeba věnovat pozornost. Rozdíly v poloze těchto distribucí nejlépe vystihne zjištění jejich pořadí podle hodnot mediánů,²⁾ stanovených lineární interpolací (použití aritmetického průměru je s ohledem na ordinální povahu znaků P i O vyloučeno) a zhodnocení statistické významnosti³⁾ těchto rozdílů, k němuž bylo použito Kolmogorovova-Smirnovova testu pro dva výběry. Dostaneme tak zkoumané delikty v pořadí podle odpovědi inklinujících k společensky pozitivním reakcím. Čím menší je velikost mediánu v tabulce č. 2, tím jsou silnější tendence občanů k pozitivní reakci. (Mezi jednotlivými položkami je vždy zařazen údaj o statistické významnosti rozdílů mezi distribucemi vykázanými u daných dvou položek.)

Můžeme především konstatovat, že obě řady jsou co do pořadí jednotlivých deliktů prakticky totožné; jediný rozdíl spočívá v tom, že dochází k výměně 2. a 3. pořadí u trestných činů ublížení na zdraví a útoku na veřejného činitele, u nichž se ovšem v prvním ani druhém případě distribuce odpovědí navzájem neodlišují ani na pětiprocentní hladině významnosti. To opět dokládá těsné sepětí obou znaků, které jsme zvolili jako operativní vymezení teoretického pojmu angažovanosti občana v boji proti kriminalitě, a nepřímo i správnost této volby.

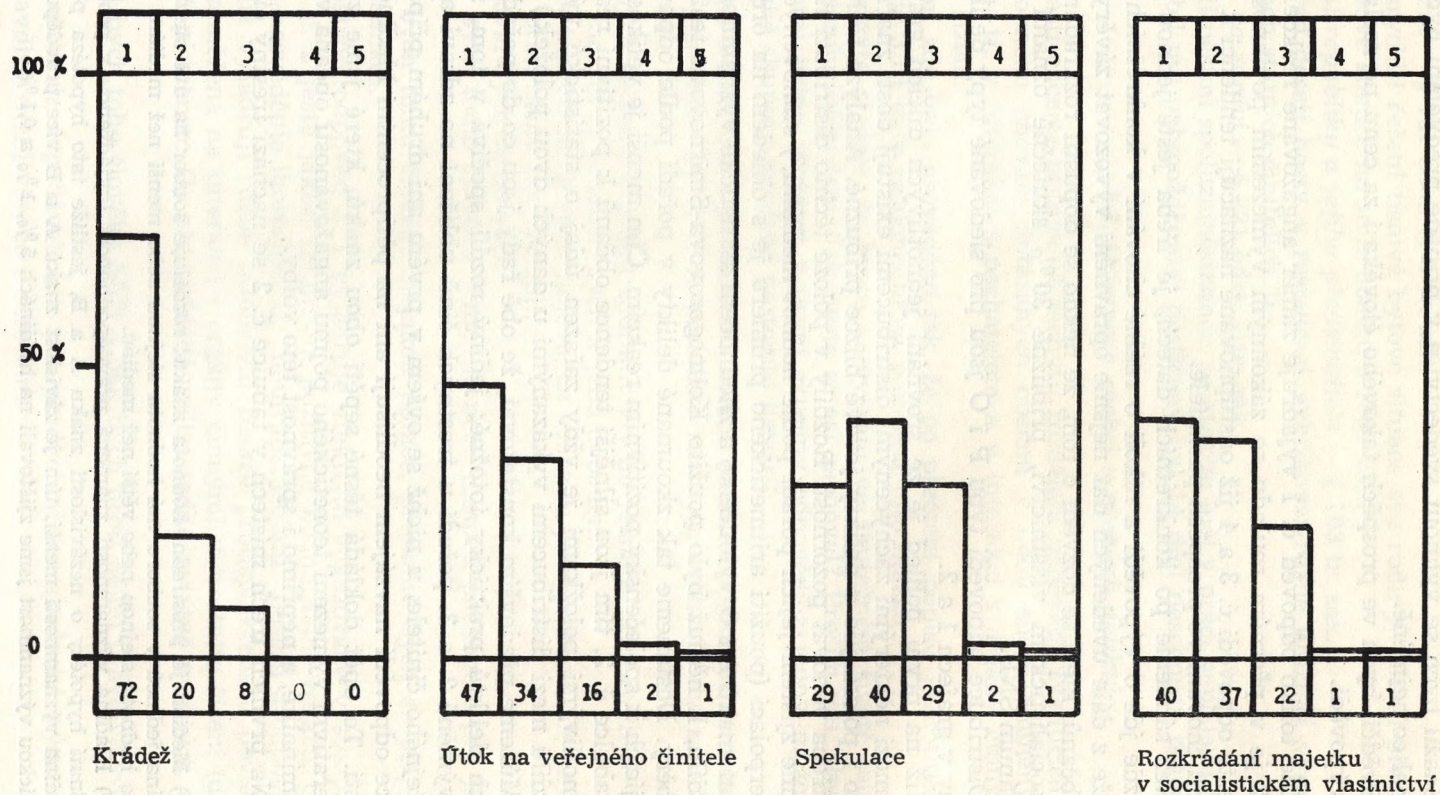
Na prvních třech místech v tabulce č. 2 se nachází trestný čin krádeže,

²⁾ Medián je prostřední hodnota znaku; rozděluje soubor na dvě stejné části. Polovina jedinců v souboru má hodnotu stejnou nebo menší než medián, druhá polovina hodnotu stejnou nebo větší než medián.

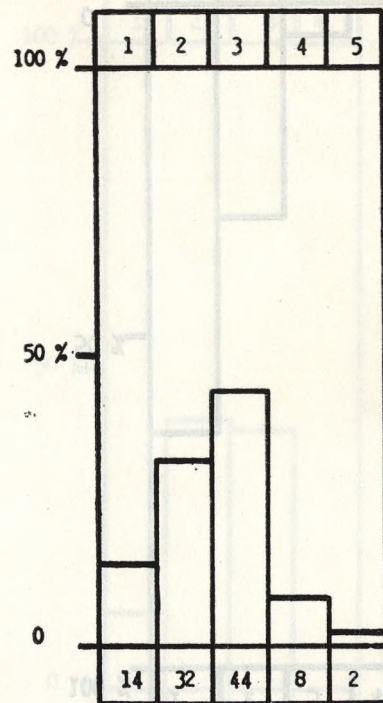
³⁾ Hladina významnosti znamená pravděpodobnost (vyjádřenou v procentech) zamítnutí hypotézy o nezávislosti znaku A a B, jestliže tato hypotéza platí. Čím je hladina významnosti menší, tím je závislost znaků A a B více pravděpodobná. Statistickou významnost jsme zjišťovali na hladinách 5 %, 1 % a 0,1 %.

Graf 1

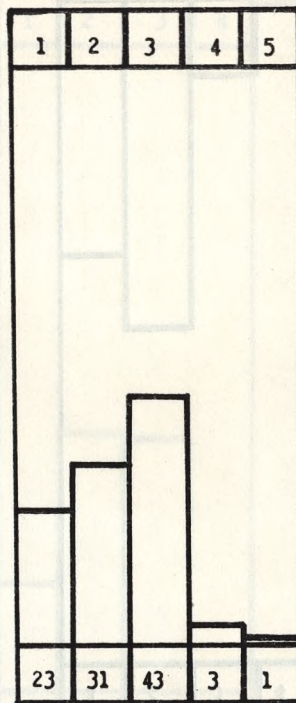
Distribuce odpovědí o pravděpodobném chování v interakci s pachatelem (P)

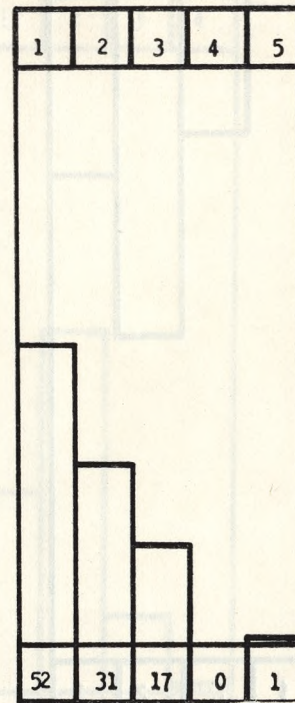
Graf 1 – pokračování

Podplácení

Hanobení republiky
a jejího představitele

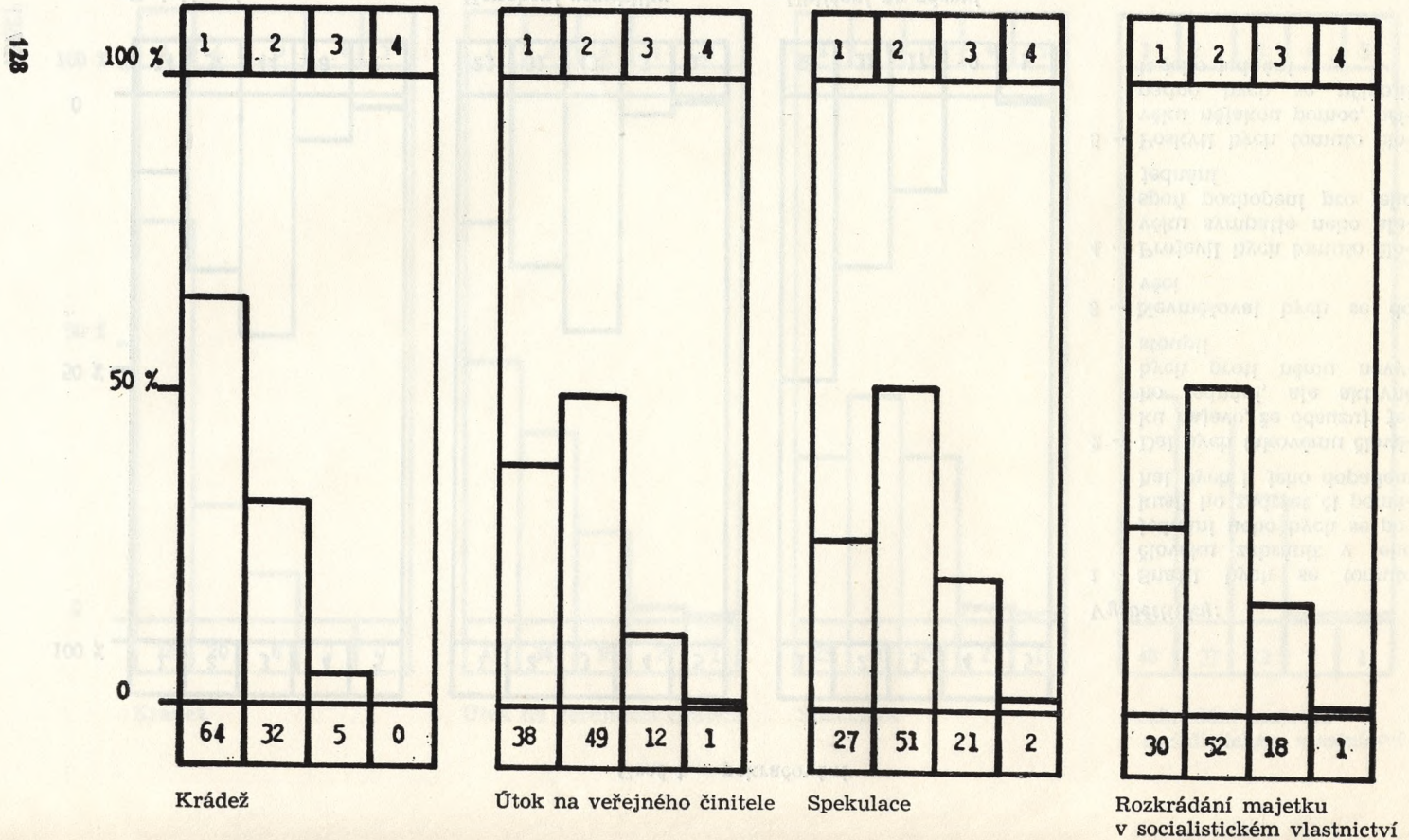
Ublížení na zdraví

Vysvětlivky:

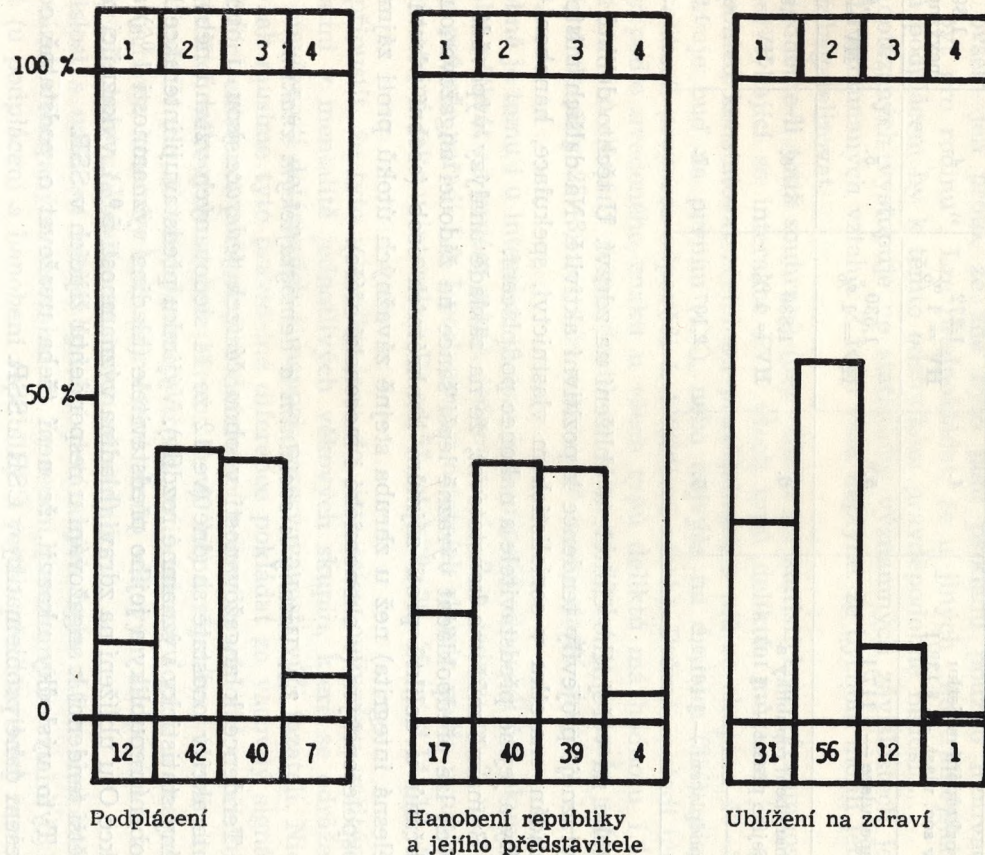
- 1 – Snažil bych se tomuto člověku zabránit v jeho jednání nebo bych se pokusil ho zadržet či pomáhal bych k jeho dopadení
- 2 – Dal bych takovému člověku najevo, že odsuzuji jeho jednání, ale aktivně bych proti němu nevystoupil
- 3 – Nevměšoval bych se do věci
- 4 – Projevil bych tomuto člověku sympatie nebo alespoň pochopení pro jeho jednání
- 5 – Poskytl bych tomuto člověku nějakou pomoc, případně bych se připojil k jeho jednání

Graf 2

Distribuce odpovědí o pravděpodobném chování v interakci s orgány
činnými v trestním řízení (O)

Graf 2 – pokračování

Vysvětlivky:

- 1 – Oznamil bych tohoto člověka SNB a pak bych proti němu pravdivě svědčil
- 2 – Oznámení bych nepodal, ale při předvolání ke svědecké výpovědi bych pravdivě svědčil a sdělil vše, co o tom vím
- 3 – Snažil bych se vyhnout svědectví a v případě předvolání bych vypovídal co nejméně
- 4 – Svědčil bych ve prospěch takového člověka i za cenu ne zcela pravdivé výpovědi

Tabulka 2

Typ deliktu	Interakce P		Interakce O	
	poř. podle mediánu	hodnota mediánu	poř. podle mediánu	hodnota mediánu
krádež — § 247/1	1.	0,697 HV = 1 %	1.	0,785 HV = 1 %
ubližení na zdraví — § 221/1	2.	0,965 nevýznamné	3.	1,339 HV = 5 %
útok na veř. činitele — § 155/1, 2b	3.	1,093 HV = 1 %	2.	1,243 nevýznamné
rozkrádání majetku v soc. vlast. — § 132/1	4.	1,272 HV = 1 %	4.	1,392 nevýznamné
spekulace — § 117/1	5.	1,530 HV = 1 %	5.	1,458 HV = 1 %
hanobení republiky a jejího předst. — § 103	6.	1,889 HV = 1 %	6.	1,833 HV = 5 %
podplácení — § 161/1,2	7.	2,107	7.	1,925

útoku na veřejného činitele a ubližení na zdraví. U těchto deliktů se nejvýrazněji projeví tendence k pozitivní aktivitě. Na dalších místech rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví, spekulace, hanobení republiky a jejího představitele a nakonec podplácení.

Sumárně můžeme konstatovat, že na základě analýzy výpovědí dotázaných lze předpokládat výrazně lepší šance na žádoucí angažovanou reakci občanů u deliktů proti zájmům konkrétních osob (osobní vlastnictví — tělesná integrita) než u zhruba stejně závažných útoků proti zájmům celospolečenským (v ekonomické i mocenské sféře).

3.3. Vztahy k sociálním a demografickým znakům

Tendence k angažovanosti v obou částech federace jsou u obou typů interakcí v podstatě shodné (ve 12 ze 14 sledovaných vztahů nebyly zjištěny statisticky významné rozdíly). Výjimku představují interakce P u hanobení republiky a jejího představitele (hladina významnosti 1 %) a interakce O u ubližení na zdraví (hladina významnosti 5 %), vykazující poněkud větší tendenci k angažování u respondentů žijících v SSR.

Tyto výsledky ukazují, že není třeba uvažovat o podstatně odlišném řešení dané problematiky v ČSR a SSR.

Pokud jde o *pohlaví* dotázaných, projevuje se v interakci P u všech typů deliktů (a to i tam, kde nebylo dosaženo hladiny významnosti 5 %) u mužů zcela pravidelně vyšší podíl odpovědi č. 1 (zabránit činu) a u žen opět s téměř stejnou pravidelností vyšší podíl odpovědi č. 2 (dát najevo odsudek činu). Podobně je tomu také u interakce O, kde se rovněž — byť ne tak výrazně — u mužů projevuje silnější tendence k samostatné aktivitě v odpovědi č. 1 (oznámit SNB), vyrovnávaná u žen vyšším podílem odpovědi č. 2 (neoznamovat, ale vypovídat pravdu).

Z těchto znaků je zřejmé, že rozdíly mezi odpověďmi mužů a žen jsou determinovány především přirozenými biologickými rozdíly mezi pohlavími a do jisté míry i určitými rozdíly v průměrných sociálních pozicích mužů a žen.

Poněkud odlišná situace vznikla jen u výpovědi v případě podplácení, k němuž ženy zaujaly u obou interakcí zřetelně blahovlnnější postoj, zřejmě ovšem jen proto, že zde bylo jako příkladu použito motivace „získat byt pro rodinu“. Lze předpokládat, že u jiných „neutrálnějších“ případů podplácení by k těmto odchýlkám pravděpodobně nedošlo.

Věk dotázaných vystupuje ve statisticky významných závislostech jen v 6 ze 14 zkoumaných vztahů. Z toho však neplyne, že bychom mohli jeho význam bagatelizovat.

Přehlédneme-li totiž souhrnně (bez ohledu na statistickou významnost) odpovědi týkající se interakce P u všech typů deliktů, můžeme již na první pohled konstatovat zřetelnou pravidelnost, s níž se skupina 40–54 let objevuje buď na prvním (4×), nebo nejvýše na druhém (3×) místě podle velikosti proporce odpovědi č. 1 (aktivní zásah). Průměr pořadí této skupiny podle uvedeného znaku u všech typů deliktů má hodnotu 1,43. Naproti tomu u skupiny respondentů ve věku od 55 let je průměr pořadí již 2,14, u skupiny 25–39 let 2,64 a konečně u nejmladší skupiny 18–24 let 3,79.

Podobně je tomu i u interakce O, kde je v případě odpovědi č. 1 skupina 40–54 let pětikrát na prvním místě, jednou na 1.–2. a jednou na 2. místě; má tedy průměr pořadí 1,2. I posloupnost ostatních skupin podle průměru pořadí je stejná jako u interakce P: od 55 let 1,79; 25–39 let 3,14; 18–24 let 3,86.

Lze připustit, že tyto výsledky jsou do jisté míry ovlivněny určitými odlišnostmi v mentalitě jednotlivých věkových skupin, které se odrážejí v míře otevřenosti dotázaných či naopak rezervovanosti vůči tazateli. Nicméně však musíme tyto pravidelné difference pokládat za varovný signál, nasvědčující existenci podstatných deformací právního vědomí u příslušníků mladších věkových skupin (zhruba do 40 let) a zejména věkové skupiny nejmladší (do 25 let). Je proto třeba volit takové formy a metody právní výchovy, které by byly přiměřené těmto věkovým skupinám a zajišťovaly působení především na jejich příslušníky.

Souvislost s *velikostí místa bydliště* dotázaných byla zatím sledována jen u otázek věnovaných interakci P. Ze sedmi zkoumaných vztahů byla dvakrát (u podplácení a hanobení republiky a jejího představitele) zrna-

menána hladina významnosti 0,1 % a jednou (u spekulace) hladina významnosti 1 %; ve zbývajících čtyřech případech nebyly vykázané rozdíly statisticky významné.

Při souhrnném porovnání velikostních skupin obcí podle pořadí proporce odpovědi č. 1 u všech typů deliktů (tj. bez ohledu na statistickou významnost) můžeme pozorovat zajímavou pravidelnost: pořadí 1 u všech typů deliktů bez výjimky přísluší malým městům od 5000 do 10 000 obyvatel. Od tohoto vrcholu klesá proporce odpovědi očekávajících angažovanou reakci na obě strany. V průměru ještě celkem příznivá situace je v kategoriích větších vesnic a malých obcí městského typu (500–5000 obyvatel), kdežto shodný nejnižší průměr pořadí nacházíme jednak u velkoměst (100 000 obyvatel a více), jednak — překvapivě — u nejmenších obcí s méně než 500 obyvatel.

Tato data ukazují na význam atmosféry sociální kontroly chování jedince, jež je v menších obcích poměrně silná, kdežto v podmínkách velkoměsta je omezena na minimum.

Nejtěsnější závislosti ze všech zde sledovaných proměnných byly zjištěny u vztahu odpovědi o pravděpodobném chování dotázaných a údajů o *politické příslušnosti*.

Ze sledovaných 14 vztahů bylo u 8 dosaženo hladiny významnosti 0,1 %, u 3 hladiny 1 % a u 1 hladiny 5 %, přičemž vždy byl podíl odpovědi č. 1 u členů KSČ vyšší než u ostatních respondentů. Hladiny významnosti 5 % nebylo dosaženo jen u otázek týkajících se trestného činu krádeže.

Tyto výsledky odpovídají faktu, že strana ve své avantgardní roli sdružuje ve svých řadách podstatnou část občanů, rozhodnutých aktivně se angažovat ve společenském životě v zájmu socialismu, což pochopitelně zahrnuje i aktivní účast v boji proti rušitelům těchto zájmů.

U třídění podle *ekonomické aktivity* dotázaných nebyly zjištěny statisticky významné závislosti ani v jediném případě. Ani souborné srovnání pořadí jednotlivých kategorií ekonomicky činných dotázaných podle proporce odpovědi č. 1 u obou interakcí nevykazuje žádné pravidelné souvislosti.

Můžeme tedy konstatovat, že podle získaných výsledků typ ekonomické aktivity občana (a tedy v zásadě i jeho příslušnost k určité společenské třídě či skupině) není významným faktorem determinace jeho aktivity v boji proti kriminalitě.

U údajů o *rodinném stavu a počtu dětí* dotázaných, které byly sledovány z hlediska hypotézy, že by tyto faktory mohly ovlivňovat zejména hodnocení rizik aktivního zásahu, nebyla zjištěna statisticky významná závislost ani v jediném případě. Vesměs tu jde o drobné difference, nevykazující žádnou pravidelnost. Pokud se poněkud častěji vyskytuje podprůměrná proporce odpovědi č. 1 u kategorie svobodných, resp. bezdětných, jde zřejmě o derivát faktoru věku respondenta. Hledat by i jen dílčí determinanty angažovanosti občanů v této oblasti tudíž lze leda ve výjimečných případech, jakými mohou být např. sexuální a jiné útoky proti dětem apod.

4. ČINITELE ANGAŽOVANÝCH REAKCÍ

V této souvislosti by bylo možné vyslovit odůvodněné hypotézy o podmíněnosti angažovaného chování řadou parametrů osobnosti — např. temperamentu, agresivity, extrapunitivity, neuroticismu atd. Tuto psychologickou stránku problému jsme však vědomě pominuli, i když by mohla být přinejmenším teoreticky zajímavá. Šlo nám především o poznatky využitelné ve společenské praxi při centrálním rozhodování. Z těchto důvodů jsme se zaměřili výhradně na faktory sociální, které mohou být daleko spíše ovlivněny záměrnými sociotechnickými opatřeními.

Naše hypotézy se týkaly prověrky vlivu těchto skupin činitelů sociální (resp. sociálně psychologické) povahy:

1. postojů k orgánům činným v trestním řízení,
2. etického hodnocení konkrétních deliktů,
3. rizik angažovaných reakcí,
4. rozporů mezi vlastním hodnocením deliktu a očekávaným trestem v případě trestního postihu.

Dále se pokusíme objasnit alespoň v hlavních rysech vliv uvedených činitelů na tendence občanů k angažovaným reakcím.

4.0. *Postoje občanů k orgánům činným v trestním řízení*

Orgány činné v trestním řízení jsou bezprostředně povolány k odhalování, stíhání a trestání deliktů, takže aktivní vystoupení občanů proti trestné činnosti mají objektivně povahu pomoci těmto orgánům při plnění jejich profesionálních povinností a jsou zřejmě i subjektivně občany takto pocítována. Vycházeli jsme proto z hypotézy, že čím kladnější vztah má občan k těmto orgánům, tím vyšší je pravděpodobnost jeho angažovaného chování.

K charakteristice postojů k orgánům činným v trestním řízení jsme použili syntetické otázky, jež sice ve své formulaci akcentuje spíše racionální prvky (názor na kvalitu plnění úkolů), ale poukazem na smysl dané činnosti dává podnět i k uplatnění emocionální stránky postoje:

„Na řešení otázek trestné činnosti se u nás podílejí pracovníci bezpečnosti, prokuratury, soudů a dalších orgánů. Zajímá nás váš názor na to, zda tito pracovníci plní své úkoly svědomitě, nezaujatě a na patřičné úrovni v zájmu většiny občanů či nikoli.“

Zjišťovali jsme postoje dotázaných osob k příslušníkům Sboru národní bezpečnosti, prokurátorům, soudcům z povolání, soudcům z lidu, advokátům a příslušníkům Sboru nápravné výchovy.

Možné odpovědi tvořily čtyřstupňovou škálu (první dvě odpovědi vyjadřovaly kladné hodnocení a poslední dvě záporné hodnocení):

1. Téměř všichni plní své úkoly svědomitě, nezaujatě a na patřičné úrovni v zájmu většiny občanů.

2. Takto jich pracuje většina.
3. Není mezi nimi mnoho těch, kteří by takto pracovali.
4. Takto mezi nimi nepracuje téměř nikdo.

Distribuce odpovědí na danou otázku je uvedena v následující tabulce:

Tabulka 3

Odpovědi	Príslušníci SNB	Prokurátoři	Soudci z povolání	Soudci z lidu	Advokáti	Príslušníci SNV
1. Všichni plní	23	27	30	22	22	12
2. Většina plní	40	35	36	30	35	17
3. Není jich mnoho	28	11	11	15	16	9
4. Téměř nikdo	3	2	2	6	4	4
5. Bez názoru	6	25	21	27	23	58

Z tabulky vyplývá, že s výjimkou skupiny příslušníků SNB byl zjištěn u všech kategorií vysoký podíl odpovědí (21–58 %) „nemám na to žádný názor“, nasvědčující potřebě utužovat kontakty těchto orgánů s veřejností a popularizovat jejich práci.

Vyloučíme-li tyto neurčité odpovědi, obdržíme podle podílu hodnocení (tj. odpovědi č. 1 a 2) následující pořadí:⁴⁾

1. soudci z povolání 38 %
2. prokurátoři 83 %
3. advokáti 74 %
4. soudci z lidu 70 %
5. příslušníci SNV 68 %
6. příslušníci SNB 66 %

Vztah mezi postoji občanů k jednotlivým skupinám těchto pracovníků a pravděpodobností jejich angažovaného chování zachycuje následující tabulka, vyjadřující počty statisticky významných závislostí:

⁴⁾ Lze odůvodněně předpokládat, že v současné době bude pozitivní hodnocení uvedených pracovníků ze strany našich občanů ještě poněkud vyšší. Tomu nasvědčují veškeré výsledky našich výzkumů, ze kterých je patrné, že v období od r. 1970 nastal kvalitativní skok v nazírání lidí, byla utužena sebekázeň našich občanů, posílena vážnost k právu a jeho institucím a celkově došlo k posílení kladných prvků v právním vědomí našich občanů. Proto můžeme důvodně předpokládat, že došlo i k výraznějším pozitivním posunům v hodnocení pracovníků činných v trestním řízení.

Tabulka 4

Tendence k aktivním reakcím ve vztahu k trestnému činu	Skupiny pracovníků					
	příslušníci SNB	prokurátoři	soudci z povolání	soudci z lidu	příslušníci SNV	advokáti
krádež	++			+++		
útok na veř. činitele	+++	+++	+++	+++	+++	
spekulace	+++	+++	+	+++	+++	
rozkrádání maj. v soc. vlast.	+++	+++	+	+++	+++	
podplácení ve správ. řízení	+++	+++	+	+++	++	+
hanobení republiky	+++	+++	+++	+++	++	+
ublížení na zdraví	++	++	++	+++	+++	+

Nejtěsnější závislost tendencí k aktivním reakcím na trestnou činnost vidíme u názorů na soudce z lidu. Zde patrně působí určitý faktor společný pro obě proměnné, který můžeme označit jako obecnou tendenci k občanské angažovanosti. Logicky vysvětlitelný je i daleko nejslabší vliv postojů ke skupině advokátů na tendence k angažovaným reakcím, odpovídající jejich specifické roli v trestním řízení.

Ze skupin profesionálních pracovníků státních orgánů se závislost pravděpodobné aktivní reakce na trestnou činnost nejvýrazněji projevuje u názorů na činnost příslušníků SNB; dále následují prokurátoři, příslušníci SNV a soudci z povolání.

Celkově můžeme shrnout, že tyto výsledky potvrzují platnost hypotézy o významném determinujícím vlivu postojů občanů k pracovníkům orgánů činných v trestním řízení na tendence k aktivnímu vystupování proti trestné činnosti. Zvláštní význam zde má zejména posilování důvěry veřejnosti k příslušníkům SNB.

4.1. Etické hodnocení konkrétních deliktů

K měření etického hodnocení jednotlivých deliktů bylo nutno použít techniky charakterizované vysokou citlivostí a současně univerzálností. Těmto požadavkům vyhovovala technika fiktivního souzení vyvinutá pracovníky výzkumného týmu.

Její výchozí myšlenkou je předpoklad, že s dostatečně hlubokým mo-

rálním odsudkem určitého jednání je spjato i cítění trestuhodnosti takového skutku. Dotazovaným se předkládá vylíčení několika smyšlených skutků; jejich úkolem je vžít se do fiktivní role soudce a zvolit u každého z těchto skutků podle svých představ o spravedlnosti jedno z rozhodnutí uvedených na této pořadové stupnici:

Netrestat, protože na tom není nic zlého	01	
Netrestat, protože to sice není správné jednání, ale není tak závažné, aby stálo za to se jím zabývat	02	
Vyřešit případ pokutou do 500 Kčs	03	
Podmíněné odsouzení	do 14 dnů	04
	od 15 dnů do 1 měsíce	05
	na více než 1 měsíc do 3 měsíců	06
	na více než 3 měsíce do 6 měsíců	07
	na více než 6 měsíců do 1 roku	08
	na více než 1 rok do 2 let	09
Odnětí svobody nepodmíněně	do 1 měsíce	10
	na více než 1 měsíc do 3 měsíců	11
	na více než 3 měsíce do 6 měsíců	12
	na více než 6 měsíců do 1 roku	13
	na více než 1 rok do 2 let	14
	na více než 2 roky do 5 let	15
	na více než 5 let do 10 let	16
	na více než 10 let	17

Závislost angažované reakce občanů na etickém hodnocení konkrétního deliktu byla zkoumána u dvanácti skutků (respektive konkrétních případů těchto skutků), z toho u čtyř (rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví, krádeže, spekulace a úmyslného ublížení na zdraví) opětovně v obou výzkumných akcích z r. 1970 a 1972. Celkem tedy bylo statisticky hodnoceno 16 položek.

Ve 14 z těchto položek byla zjištěna statisticky vysoce významná závislost na hladině významnosti 0,1 %, což odpovídá platnosti hypotézy o *existenci přímé statistické závislosti pravděpodobnosti angažované reakce občanů na určitý delikt na intenzitě mravního hodnocení (odsudku) daného deliktu*.

Z toho plyne, že nemůžeme očekávat účinný, široký odpor veřejnosti proti těm typům trestné činnosti, jež dosud nejsou ve společenském právním vědomí stabilně spjaty s dostatečným mravním odsudkem. Z tohoto hlediska zasluhují zvláštní pozornost *rozdíly v etickém hodnocení různých typů deliktů*, jež jsme sledovali v našich výzkumech.

Empiricky zjištěná data, umožňující hodnotit rozdíly v etickém hodnocení sledovaných deliktů, jsou uvedena v tabulce č. 5.

Údaje uvedené v této tabulce nám umožňují porovnávat etické hodnocení různých deliktů jednak navzájem, jednak s příslušnými zákonnými trest-

ními vazbami, a u čtyř kategorií sledovaných v obou výzkumných akcích také v časové dimenzi.

Na základě výsledků našich výzkumů můžeme konstatovat zejména tyto skutečnosti:

1. U trestných činů, jež byly zkoumány jak v r. 1970, tak i v r. 1972, bez výjimky došlo ke zpřísnění postojů populace. Zvláště výrazné je toto zpřísnění u skutkových podstat rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví a spekulace. Tento fakt lze pokládat mimo jiné za zřejmý důsledek úspěšného konsolidačního úsilí, zaměřeného na překonávání ideologických škod vzniklých v krizovém období i v letech tomuto období předcházejících.

2. Pořadí intenzity mravního odsudku různých deliktů ve společenském právním vědomí se ani zdaleka neshoduje s jejich pořadím podle přísnosti příslušných trestních sazeb. Posun k přísnějšímu hodnocení vzhledem k trestní sazbě můžeme sledovat:

- u ublížení na zdraví, přečinu příživnictví a u neoprávněného užívání cizího motorového vozidla;
- praktickou shodu u krádeže, opilství a hanobení republiky;
- posun k mírnějšímu hodnocení u útoku na veřejného činitele, spekulace, podplácení ve správním řízení a v hospodářské věci a u přijímání úplatku.

3. Tendence k přísnějšímu hodnocení (a tedy i k angažovanějším reakcím) se uplatňují zejména u deliktů proti zájmům jednotlivých, individuálně určitých občanů, tj. u násilných trestných činů, krádeže a neoprávněného užívání cizího motorového vozidla. Naopak tendence k mírnějšímu hodnocení se projevují spíše u činů poškozujících nebo ohrožujících buď bezprostřední zájem společnosti (rozkrádání, spekulace, hanobení republiky) nebo zájem individuálně neidentifikovaných osob (opilství, úplatkářství).

Větší morální odsudek a ochota angažovat se u trestných činů proti zájmům jednotlivce jsou způsobeny momentem vcítění se do zážitků poškozeného („to by se mohlo stát i mně“), pocitem vlastního bezprostředního ohrožení takovými činy. Působí zde však do jisté míry i negativní vlivy z nedávných krizových let, kdy došlo k oslabení ideového působení v duchu socialistického kolektivismu.

4. Příznivěji se jeví situace co se týče morálního odsudku a pozitivní angažovanosti u činů, jež mají povahu „klasické“ kriminality, tj. u skutků, které jsou za delikty pokládány prakticky všemi historickými společenskými typy (jde o násilné útoky a zmocnění se cizí věci).

5. I přes malé zlepšení v r. 1972 trvá nepříznivý posun v etickém hodnocení mezi trestnými činy krádeže a rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví.

6. Velmi nepříznivá situace je u trestného činu opilství. Více než čtvrtina občanů u takového činu (uvedli jsme příklad opilého řidiče, jehož nezpůsobilost k řízení byla prokázána nehodou) nepokládá za potřebné použít jakékoli sankce a další třetina by se spokojila s administrativní pokutou

Tabulka 5 Distribuce odpovědí vyjadřujících etické hodnocení jednotlivých deliktů

Pol.	Rok dotazování	Delikt	Podíl v odpovědi %					nad horní hranicí sazby
			bez záporného hodnocení (01)	něvyžadujících sankci (01 + 02)	pro administrativní sankci (03)	pod úrovní soudního postihu celkem (01 + 02 + 03)	pod dolní hranicí sazby celkem	
1	1970	útok na veřejného činitele (§ 155/1,2b)	1,2	5,0	13,1	23,1	56,8	0,3
2	1972	přijímání úplatku (§ 160/1,3)	5,8	19,6	21,4	40,9	68,7	0,1
3	1970	rozkrádání majetku v soc. vl. (§ 132/1a)	1,2	4,8	41,7	46,7	66,1	0,3
4	1972	dtto	1,1	5,3	23,5	28,8	53,9	—
5	1970	krádež (§ 247/1)	0,5	1,3	25,2	26,5	47,8	0,4
6	1972	dtto	0,1	0,8	20,3	21,1	45,2	0,2
7	1970	spekulace (§ 117/1)	5,8	17,4	85,8	53,2	65,5	0,2
8	1972	dtto	5,5	15,6	21,2	36,8	57,6	0,2
(a)	(b)	(c)	(d)	(e)	(f)	(g)	(h)	(i)

(a)	(b)	(c)	(d)	(e)	(f)	(g)	(h)	(i)	(j)
9	1972	podplácení v hosp. věci (§ 161/1,2)	20,0	60,4	20,5	80,9	80,9	19,1	
10	1970	podplácení ve správ. řízení (§ 161/1,2)	16,2	56,2	28,2	84,4	84,4	15,5	0,1
11	1970	hanobení republ. a jejího předst. (§ 103)	7,9	30,2	25,0	55,2	55,2	42,0	2,9
12	1972	neopr. užívání cizího mot. voz. (§ 209a/1)	0,9	3,2	19,7	22,9	22,9	75,3	1,4
13	1970	ubližení na zdraví (§ 221/1)	0,5	3,9	24,4	28,3	28,3	69,7	2,2
14	1972	dtto	0,7	2,5	14,8	17,3	17,3	80,4	2,3
15	1972	opilství (§ 201)	8,8	25,8	29,4	60,8	60,8	38,3	1,1
16	1972	přečin příživnictví (§ 10 zák. o přeč.)	6,2	21,0	10,8	31,8	31,8	60,9	7,7

do 500 Kčs. Jde zřejmě o hromadně se vyskytující delikt, což je zvláště nebezpečné s ohledem na prudce rostoucí stupeň motorizace.

7. Závažná situace je u trestné činnosti korupční povahy. Téměř pětina občanů nevidí v podplácení nic zlého a více než čtyři pětiny z nich je nepokládají za tak závažné, aby jeho pachatel zasluhoval alespoň podmíněný trest odnětí svobody do 14 dnů. Dokonce ani přijímání úplatků (jež v použitém příkladu nemohlo být ospravedlňováno tlakem nějaké naléhavé potřeby) se nesetkává s dostatečným odsudkem. Je hodnoceno zřetelně mírněji než např. prosté ublížení na zdraví a další delikty ohrožené podstatně mírnějšími tresty.

4.2. Rizika angažované reakce

Socialistická společnost přiznává aktivní účast občana v boji proti kriminalitě obecně velmi pozitivní ocenění. Z toho ovšem naprosto neplyne, že by taková aktivita byla spjata se zárukou, že danému občanu nepřinese i některé nepříznivé následky. Účast na boji s trestnou činností (jak profesionální, tak dobrovolná) zřejmě nikdy nebude moci být zbavena určitého rizikového prvku. Pojem „riziko“ zde chápeme v nejširším slova smyslu jako větší či menší pravděpodobnost jakýchkoli pro subjekt nepříznivých následků jeho aktivity. Lze předpokládat, že vědomí rizika v převážné většině případů oslabuje motivaci subjektu k takové aktivitě.

Možná rizika aktivity jsou neobyčejně mnohotvárná a proměnlivá v závislosti na konkrétní situaci. Na rozdíl od ostatních sledovaných činitelů proto nebylo možno použít otázek, jež by umožňovaly přesnější kvantitativní zhodnocení jejich vlivu, protože bychom se vystavovali nebezpečí, že kategorizace odpovědí bude respondentům vnucovat naše apriorní představy. Na vliv a formy tohoto faktoru proto usuzujeme na základě spon-tánních, volných odpovědí na široce formulovanou otevřenou otázku:

„V poslední době se mluví a píše o tom, že občané málo pomáhají státním orgánům v boji proti trestné činnosti, málo oznamují trestné činy, zřídka zabraňují pachatelům v jejich činnosti apod. V čem jsou podle vašeho názoru hlavní příčiny tohoto stavu?“

Jednotlivé odpovědi byly roztrženy do 8 typických skupin:

1. Nesouhlas s názorem, že situace je tak nepříznivá	1,8
2. Špatný morální stav společnosti	33,6
3. Nechuť podporovat současné zřízení	2,6
4. Obava z blíže neurčených nepříjemností	7,5
5. Obava z pomsty pachatele	11,6
6. Nedůvěra ke státním orgánům, kritický postoj k nim, špatné zkušenosti s nimi	22,8
7. Obava z nepříjemností spojených s účastí na trestním řízení např. v roli svědka	10,9
8. Obava z nepříznivé reakce okolí	3,6
9. Ostatní odpovědi	5,6
Celkem	100 %

Prvé tři kategorie se netýkají rizik angažované reakce, ale celkového stavu společenského vědomí. Stručně můžeme konstatovat, že jen nepatrná část populace pokládá daný stav občanské aktivity za uspokojivý. Zhruba třetina poukazovala na příčiny spočívající v obecně špatném morálním stavu společnosti — lhostejnost, sobectví, pohodlnost atp., tedy v podstatě na silný vliv maloburžoazní mentality, která v naší společnosti nejen přežila z doby kapitalismu, ale ve značné míře regenerovala v důsledku oslabení ideologické práce a jiných chyb zejména v průběhu šedesátých let s vyvrcholením v letech 1968—1969.

Různá rizika aktivního vystoupení proti trestné činnosti jsou více či méně výrazně zmiňována ve více než 50 % odpovědí. Podrobnější číselný rozbor zde není prakticky možný; nebyl by ani účelný, protože odpovědi zachycují stejně jen určitou celkovou atmosféru a nikoli konkrétní události a situace. Omezíme se proto jen na výčet jednotlivých charakteristických prvků, jak se s nimi setkáváme v odpovědích.

Obava z pomsty pachatele je velmi častá; také objektivně představuje (alespoň u přímého vystoupení proti pachateli v situaci místa a doby činu) základní riziko.

Nebezpečí pachatelovy msty zřejmě nelze obecně odstranit, dokud nezmizí kriminalita. Můžeme ovšem usilovat o omezení tohoto rizika na únosnou míru, a to zejména účinnými sankcemi za jakékoli takto motivované skutky. V našem platném trestním právu je tato motivace okolností podmiňující použití vyšší trestní sazby jen u trestného činu ublížení na zdraví podle § 221 tr. z. (nikoli již u § 222 tr. z.) a trestného činu poškozování cizí věci podle § 258 tr. z. De lege fereuda by patrně bylo účelné uvažovat o posílení trestněprávní ochrany občanů, kteří — ač nejsou k tomu povolány veřejnými činiteli — se tak či onak podílejí na potírání kriminality, a to jednak rozšířením speciálních ustanovení o svědcích na oznamovatele trestných činů a na osoby, které jednaly ve snaze přerušit trestnou činnost, zabránit jejímu pokračování, zadržet pachatele apod., jednak rozšířením zvláštní ochrany těchto osob i na méně nebezpečné útoky proti tělesné integritě, útoky proti cti a nebezpečí vyhrožování.

Nepříjemnosti spojené s účastí na trestním řízení — z některých odpovědí je zřejmé, že v části populace dosud přetrvává neracionální „*strach před talárem*“, pocit nejistoty v neznámém prostředí jednacích síní apod. Z řady důvodů nelze zbavit trestní řízení jistého minima forem, zajišťujících jeho spolehlivost a důstojnost. O to důležitější však je, aby se občané v denním životě neustále přesvědčovali o tom, že socialističtí prokurátoři a soudci jsou stejnými lidmi jako ostatní. Hodně zde záleží na kultivovaném demokratickém vystupování, vhodné formě jednání s lidmi, citlivém přístupu k nim atp.

Dostí četné jsou poukazy na *neplodnost oznamování trestných činů*. Poměrně četné (zřejmě nikoli bezdůvodné) jsou názory, že orgány činné v trestním řízení jsou často pasivní vůči oznámení občanů, takže tato forma jejich aktivity nejednou vyznívá do prázdna.

Překvapivě četné jsou projevy obav z neúměrné *ztráty času* v důsledku

účasti na procesních úkonech. Bylo by tedy zřejmě v zájmu zvýšení aktivity občanů v boji proti kriminalitě, aby procesní hospodárnost byla hodnocena nejen z hlediska daného orgánu, ale především z hlediska občanů, kteří se mají na procesním úkonu podílet.

K nepříjemnostem účasti na trestním řízení patří konečně i nikoli ojedinělé odpovědi, poukazující na *nevhodné chování* některých orgánů vůči oznamovatelům a svědkům (nezdvořilost, podezíravost, nevšímavost apod.).

Obavy z nepříznivé reakce okolí sice ve výslovné formulaci nejsou mezi odpověďmi příliš četné, ale je nutno se obávat, že právě ony jsou skryty v dosti častých neurčitých odpovědích č. 4 („blíže neurčené nepříjemnosti“).

Nasvědčuje tomu např. skutečnost, že tendence k angažovaným reakcím jsou nejslabší na jedné straně u obyvatel velkých měst, na druhé straně však (překvapivě) i u obyvatel nejmenších obcí. Lze to patrně vysvětlit tím, že obyvatel malé obce je podstatně omezen v možnostech volby svých sociálních kontaktů, takže je mnohem závislejší na vesnickém společenství než obyvatelé obcí větších.

V tomtéž smyslu svědčí i již uvedené poznatky o významných deformacích společenského právního vědomí ve sféře mravního hodnocení některých deliktů. Pokud je v určitém prostředí — ať již jde o malé základní skupiny sociální mikrostruktury, rozmanité mezostrukturální útvary či celé společenské vrstvy — některý typ delinkventního chování buď zcela tolerován, nebo sice odsuzován, ale s přísností výrazně menší než odpovídá normám platného práva, nutně to působí jako mimořádně silný faktor potlačující u občanů tendenci k aktivnímu vystoupení proti trestné činnosti daného typu.

Za těchto podmínek totiž takové vystoupení bezprostředně ohrožuje sociální pozici subjektu v dané skupině a touto pozicí determinované sociální kontakty, což jsou hodnoty pro valnou většinu občanů velmi významné.

Poznatky o příznivých změnách v etických postojích populace v období mezi první a druhou výzkumnou akcí nás opravňují k prognóze, že nežádoucí vliv tohoto faktoru bude postupně slábnout. Ještě dlouho však nebude bezvýznamný, a proto je nutno proti němu trvale soustřeďovat působení socialistické právní výchovy občanů.

4.3. Rozpory mezi vlastním hodnocením deliktu a očekávaným rozhodnutím soudu

Poznatky o diferencích v hodnocení různých deliktů i některé další poznatky, jež jsme získali v první výzkumné akci (1970), nás vedly k vytyčení hypotézy, že v motivaci angažovaných reakcí občanů na trestnou činnost působí jako významný faktor také vztah mezi intenzitou občanova mravního odsudku určitého deliktu a přísností skutečného soudního rozhodnutí, jaké by tento občan v daném případě očekával.

Jde tu o rozpor nikoli mezi právním vědomím občana a realitou trestní praxe, ale o rozpor mezi dvěma stránkami občanova právního vědomí,

totiž mezi jeho právním citěním a jeho představami o reálné trestní praxi.

Předpokládali jsme, že tento rozpor oslabuje motivaci k angažovanému chování, a to v obou svých možných podobách:

- je-li občanem očekávané reálné rozhodnutí zřetelně přísnější než jeho vlastní hodnocení (mravní odsudek) daného činu, vyvolává to v něm názor, že aktivním vystoupením směřujícím proti pachateli by přispěl — bez ohledu na to, že čin sám rovněž v určitém stupni odsuzuje — k nepřiměřeně přísnému (a v tomto smyslu nespravedlivému) rozhodnutí;
- pokud naopak občan předpokládá, že o daném skutku by bylo rozhodnuto podstatně mírněji, než jak požaduje jeho vlastní hodnocení tohoto skutku, může to v něm vyvolat pocit, že snaha přispět ke stíhání pachatele je zbytečná, že očekávaný výsledek nestojí za námahu a nepříjemnosti spojené s aktivním vystoupením.

Abychom se mohli pokusit o statistické ověření platnosti této hypotézy,⁵⁾ zařadili jsme do druhé výzkumné akce (1972) ke všem devíti případům zařazeným do dotazníku vedle otázky zaměřené na vlastní etické hodnocení též otázku zaměřenou na respondentem očekávané reálné rozhodnutí (u obou otázek bylo použito totožné sedmnáctimístné pořadové stupnice odpovědí — viz str. 136, což umožňuje přímé srovnávání výsledků):

„Nyní by nás zajímalo, jakou máte představu o tom, jak by asi rozhodl o takovém činu na základě platných zákonů skutečný soud v případě, že by tento čin byl žalován a spolehlivě dokázán. Jestliže o tom nemáte ani přibližnou představu, nemusíte odpovídat.“

Předem poznamenejme, že možnosti neodpovědět pro nedostatek byt jen přibližné představy o očekávaném rozhodnutí využil poměrně značný počet dotázaných — od 20,0 % u ublížení na zdraví do 26,7 % u podplácení. Informovanost naší populace o této významné oblasti platného práva a jeho praktické aplikaci je tedy zřejmě neuspokojivá.

Pro úhrnné vyjádření vlivu sledovaného faktoru v obou jeho složkách jsme použili výpočtu Spearmanova koeficientu pořadové korelace mezi odpověďmi vyjadřujícími vlastní respondentovo hodnocení daného deliktu a odpověďmi týkajícími se respondentem předpokládaného skutečného rozhodnutí. Výpočty byly provedeny vždy pro dva dílčí výběrové soubory, z nichž první tvořili občané s vyjádřenou tendencí k aktivní reakci a druhý respondenti ostatní.

Naše hypotéza předpokládá významně vyšší hodnoty uvedeného koeficientu (tj. vyšší těsnost vztahu mezi vlastním hodnocením a očekávaným rozhodnutím, odpovídající menší míře rozporů mezi těmito proměnnými) u prvního dílčího výběrového souboru. Významnost rozdílů mezi koeficienty jsme testovali za použití kritéria Z.

⁵⁾ Statistické hodnocení výsledků je u této hypotézy podstatně obtížnější než u hypotéz předcházejících zejména s ohledem na to, že zde pracujeme vždy se třemi proměnnými a dvěma dílčími výběrovými soubory; jak uvidíme, promítné se to i v nižší statistické spolehlivosti závěrů.

Obdrželi jsme výsledky uvedené v následující tabulce:

Tabulka 6

Delikt	Spearmanův koeficient pořadové korelace		
	v souboru s tendencí k aktivní reakci	v souboru ostatních respondentů	významnost rozdílu
krádež	0,3869 ± 0,0310	0,4552 ± 0,0438	Z = 1,250 nevýznamný
spekulace	0,6324 ± 0,0313	0,4598 ± 0,0300	Z = 3,852 HV 1 %
opilství	0,5387 ± 0,0434	0,5114 ± 0,0251	Z = 0,509 nevýznamný
rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví	0,6243 ± 0,0301	0,5494 ± 0,0267	Z = 1,823 HV 10 %
podplácení v hospodářské věci	0,4017 ± 0,0714	0,4357 ± 0,0273	Z = 0,445 nevýznamný
přijímání úplatku	0,4243 ± 0,0452	0,4707 ± 0,0292	Z = 0,867 nevýznamný
ublížení na zdraví	0,5767 ± 0,0281	0,5021 ± 0,0314	Z = 1,765 HV 10 %
přečin přiznivnictví	0,6007 ± 0,0403	0,5261 ± 0,0253	Z = 1,702 HV 10 %
neoprávněné užívání cizího motorového vozidla	0,5009 ± 0,0273	0,5622 ± 0,0362	Z = 1,319 nevýznamný

Prosté porovnání hodnot koeficientů v obou souborech nepřináší uspokojivé výsledky (z 9 případů jen v pěti odpovídá směr zjištěného rozdílu naší hypotéze). Jakmile však přihlédneme ke statistické významnosti rozdílů mezi koeficienty, zjišťujeme, že z rozdílů opačného směru nedosahuje ani jediný nejskromnější desetiprocentní hladiny významnosti, kdežto rozdíly odpovídající svým směrem naší hypotéze jsou na této hladině významné 4 a jeden z nich dosahuje dokonce hladiny významnosti 1 %. (Tomu odpovídá také skutečnost, že intervaly spolehlivosti se nepřekrývají právě jen u těchto rozdílů.)

Vezmeme-li navíc v úvahu, že menší četnosti dílčích souborů ztěžují dosažení statisticky významnějších výsledků (tj. zvětšují vliv nahodilých

prvků) a že zde působí řada složitých dalších vlivů (nevyrovnané četnosti dílčích souborů u jednotlivých deliktů, rozdíly v těsnosti celkové vazby mezi vlastním hodnocením a očekávaným hodnocením aj.), můžeme i na základě těchto výsledků usuzovat na platnost shora uvedené hypotézy.

Pokud jde o samostatné působení každé z obou složek sledovaného faktoru, můžeme již na základě poznatků o tom, že intenzita trestní represe podle zákonných trestních sazeb je vcelku zřetelně přísnější, než jakou požaduje právní citění naší populace, předpokládat, že významněji se bude uplatňovat spíše prvá složka — rozpor mezi mírnějším vlastním hodnocením deliktu a přísnějším očekávaným rozhodnutím.

Tabulka 7

Delikt	Podíly kombinací odpovědí (v %)					
	POR		S		PVH	
	A	N	A	N	A	N
krádež (§ 247/1)	29,7	37,1	28,3	24,3	43,0	38,6
spekulace (§ 117/1)	35,5	58,3	33,3	22,9	31,2	18,8
opilství (§ 201)	33,9	57,0	33,1	30,4	33,1	12,6
rozkrádání majetku v soc. vlastnictví (§ 132/1a)	42,9	57,5	34,6	29,3	22,5	13,1
podplácení v hospodářské věci (§ 161/1,2)	43,2	62,2	34,5	28,7	22,3	9,1
přijímání úplatků (§ 160/1,3)	27,6	44,2	30,6	31,8	41,8	24,0
ublížení na zdraví (§ 221/1)	30,8	38,8	32,0	34,6	37,2	26,7
přečin příživnictví (§ 10 zák. o přeč.)	26,1	51,6	19,0	24,0	54,8	24,4
neoprávněného užívání cizího motorového vozidla (§ 209/1a)	29,8	51,3	30,2	30,5	30,1	18,2
Průměr	32,0	52,5	30,9	28,5	37,9	19,0

Abychom získali přehled o vlivu těchto složek, rozdělili jsme u každého deliktu četnosti obou dílčích souborů do tří kategorií:

- kombinace odpovědi s přísnějším očekávaným rozhodnutím (POR),
- kombinace odpovědi se shodným očekávaným rozhodnutím s vlastním hodnocením (S),
- kombinace odpovědi s přísnějším vlastním hodnocením (PVH).

Přehled distribucí odpovědí podle těchto kategorií podává tabulka 7.

U všech sledovaných deliktů bez výjimky nalézáme (při nepodstatných diferencích u kategorie S) výraznou převahu odpovědi vyjadřujících mírnější vlastní hodnocení deliktu ve srovnání s očekávaným rozhodnutím u souboru respondentů bez tendence k aktivní reakci na daný delikt (průměrný rozdíl 20,5 %) a jen o něco málo slabší (průměrný rozdíl 18,9 %) převahu odpovědi s přísnějším vlastním hodnocením u souboru respondentů s tendencí k angažovanému chování.

Na základě těchto dat by bylo možné soudit, že jako zábrana v motivaci angažovaného chování působí jen prvá z obou složek zkoumaného faktoru, totiž nechuť přispět vlastní aktivitou k takovému rozhodnutí, jež by subjekt pocítoval jako nespravedlivě přísná. Naše data skutečně přinášejí důkazy toliko v tomto směru.

Naprostu však nemůžeme uzavřít, že by jimi byla vyvrácena možnost zábranných účinků druhé složky — pocitu zbytečnosti, neúčelnosti angažovaného chování. Musíme totiž mít na zřeteli, že zde může být tento vliv zakryt skutečností, že přísnost vlastního etického hodnocení deliktu sama o sobě vystupuje patrně jako vůbec nejzávažnější určující faktor aktivity. Také některé další vlivy (ordinální charakter použité stupnice, zněním otázky daný předpoklad, že čin byl žalován a spolehlivě dokázán aj.) mohou přispívat k zakrytí vlivu této složky ve statistických datech.

V každém případě je ovšem zřejmé, že prvá z obou těchto složek se uplatňuje v daleko hromadnějším měřítku a že patří k základním determinujícím činitelům angažovanosti občanů v boji proti kriminalitě.

5. ZÁVĚR

Zjištění týkající se tendencí občanů k aktivnímu uplatnění v boji proti kriminalitě, zákonitostí jejich angažovaného chování a společenských faktorů, které na ně působí, skýtají určitý podklad k vytváření optimálních podmínek pro společensky žádoucí motivaci občanů k pozitivní aktivitě. Poznatky, jež se z těchto zkoumání podávají, jsou podnětem i příspěvkem k upřesnění reálných možností využití občanů i širších kolektivů v boji s kriminalitou a zejména též umožňují blíže stanovit sféry (formy a prostředky) cílevědomého působení k tomu, aby se účast občana na boji s kriminalitou dále prohloubila.

Významná např. jsou již zjištění týkající se vztahů tendencí k angažovaným reakcím k sociálním a demografickým znakům, odhalující např. podstatné deformace právního vědomí u příslušníků mladších věkových skupin, dále neuspokojivou situaci v některých lokalitách danou minimem

atmosféry sociální kontroly u jednotlivců atd. a ukazující tedy, na které věkové kategorie, lokality apod. se v záměrném působení příslušnými prostředky zaměřit.

Významným východiskem jsou dále poznatky vztahující se i k vlastním činitelům angažovaných reakcí. Plyne z nich množství konkrétních úkolů a podnětů pokud jde o formování postojů občanů k orgánům trestního řízení, potřebu posilování vztahů důvěry k těmto orgánům, přetváření postojů veřejnosti k určitým deliktům, vyvození příslušných závěrů ze zjištěných tendencí občanů k přísnějšímu, resp. mírnějšímu hodnocení některých deliktů, odhaleného nesouladu s oficiálním nazíráním na některé delikty (podobně i pokud jde o otázky rizik angažovaných reakcí, absenci nepříznivých reakcí na společensky nebezpečné jednání, rozpory mezi vlastním hodnocením a očekávaným rozhodováním soudů atd.).

Postihnout a příznivě ovlivnit všechny faktory angažovaných tendencí v boji s kriminalitou a vytvořit postupně komplex optimálních podmínek pro společensky žádoucí motivaci občanů k pozitivní aktivitě není ovšem jen záležitostí právní výchovy. Týká se totiž výchovy socialisticky myslícího a jednatícího občana v nejširším smyslu, ale i jiných sfér mimo oblast výchovy. S tím pak souvisí, že působení na činitele aktivních tendencí v boji s kriminalitou je záležitostí státních orgánů, společenských organizací, ale i jednotlivých občanů.

Pro dnes tolik zdůrazňovanou oblast právní výchovy jsou pak poznatky o tendencích k angažovaným reakcím v boji s kriminalitou zcela nezbytným východiskem. Ukazují, jaké problémy na tomto úseku musíme prostředky právní výchovy postupně řešit. Z těchto poznatků lze dovodit i odpověď na otázky adekvátnosti prostředků, forem a metod ovlivňování aktivit občanů, dělby a organizace působení v tomto směru. Předložené poznatky rovněž ukazují, na které klíčové problémy aktivity občanů v boji s kriminalitou se v působení prostředky právní výchovy zaměřit.

Jde o to, abychom — vycházejíce takto z reálných představ o tendencích občanů k aktivnímu působení v boji s kriminalitou — formovali právní vědomí prostředky právní výchovy tak, aby v tendencích k pozitivní aktivitě, které jsou významným činitelem boje s kriminalitou ve společnosti socialistického státu, bylo dosaženo dalšího významného pokroku.

ИРЖИ НЕСКУСИЛ—МИКУЛАШ ТОМИН

Реакция нашей общественности на правонарушительное поведение в свете эмпирических исследований

РЕЗЮМЕ

1. Данные о состоянии правосознания имеют основное значение для принятия решений в области уголовной политики.

В Исследовательском институте криминологии при Генеральной прокуратуре ЧССР поэтому в последние годы осуществлены сравнительно обширные и с общественной точки зрения важные исследования в этой области, ориентированные также на проблематику активности нашей общественности в борьбе с уголовно нака-

зуемой деятельностью. В рамках этих исследований повышенное внимание уделялось, в частности, исследованию тенденций граждан к активной реакции на правонарушительное поведение в ситуациях, когда они становятся свидетелями такого поведения.

Основная тема этих исследований была избрана на основе анкетного обследования взглядов специалистов, осуществленного в 1970 году.

Результаты названного обследования убедительно показали, что активное участие граждан в борьбе с преступностью признается нашими специалистами в качестве чрезвычайно важного элемента усилий по ограничению и постепенному искоренению преступности.

Лишь в условиях социалистического общества имеются объективные условия для мобилизации граждан на активное участие в борьбе с преступностью.

Структура социалистических общественных отношений объективно воздействует на установление единства основных экономических и политических интересов всех трудящихся. Это единство — основное условие, облегчающее и стимулирующее активное включение преобладающего большинства граждан в борьбу с преступностью.

В нашем обществе, следовательно, бесспорно имеются объективные предпосылки для того, чтобы преобладающее большинство граждан участвовало в борьбе с преступностью. Это, однако, означает лишь констатирование возможности. Превращение этой возможности в действительность (или же масштабы этого превращения) обусловлено рядом других факторов, в частности тем, будут ли и в какой мере созданы оптимальные условия для общественно желательного стимулирования граждан к положительной активности.

Для того, чтобы такие условия были успешными, необходимо знать закономерности поведения граждан в случаях, когда они встречаются с преступной деятельностью, выявить те общественные условия, которые положительно или отрицательно воздействуют на активность граждан в борьбе с преступностью и раскрыть закономерности, причины и условия такой активности, вот цель названных выше исследований, осуществленных работниками Исследовательского института криминологии.

2. Исследования, результаты которых излагаются в статье, были осуществлены методом, обычным при обследованиях общественного мнения через сеть опросных пунктов Института по исследованию общественного мнения, размещенных по всей территории ЧССР пропорционально числу жителей в отдельных областях и в зависимости от величины населенного пункта.

Опрос производился техникой управляемого разговора, отбор совокупности опрошиваемых лиц был осуществлен на основе правил долевого отбора, комбинированного с умышленным отбором. Высокая степень репрезентативности дает возможность делать сравнительно очень надежные предположения для территории ЧССР в целом, территории национальных республик, а также для различных слоев наших граждан.

Данные, излагаемые в статье, относятся, прежде всего, к оценке результатов обследований тенденций граждан к спонтанным реакциям в случаях, когда граждане становятся свидетелями преступления или же узнают о нем. Тенденции к таким реакциям исследовались в двух направлениях — во первых, во взаимодействии с нарушителем (то есть в ситуации места и времени действия), а во вторых, во взаимодействии с органами, участвующими в уголовном производстве. Кроме того, эти данные относятся к исследованию некоторых факторов, оказывающих влияние на тенденции граждан к активной реакции на преступную деятельность.

Самое трудное в данных исследованиях заключалось в оперативном ограничении активного поведения граждан во взаимодействиях с нарушителем и с органами, действующими в уголовном производстве. Единственным вполне адекватным подходом было бы здесь наблюдение реального поведения совокупности людей в экспериментально созданных ситуациях. Однако реализация таких экспериментов в достаточно широких масштабах явно невозможна, и потому необходимо было искать иной путь, удовлетворяющий работе с широкой репрезентативной совокупностью граждан.

Из этого вытекало, что при невозможности отправляться от наблюдения поведения членов совокупности, надо было исходить из их показаний. Затем была возмож-

ность выбрать из двух видов таких показаний, а именно показаний о вероятной реакции других людей или о вероятной собственной реакции опрашиваемого.

Предпочтение было отдано второму варианту, а именно показаниям опрашиваемого о том, какова была бы вероятно его собственная реакция в данной ситуации. Несомненное наличие риска извращения принималось как факт, которой следует учитывать при интерпретации данных, особенно в том смысле, что в реальных реакциях граждан на конкретные преступления можно ожидать более низкого числа активных действий, чем это вытекало бы из показаний опрашиваемых.

При избрании типов правонарушений, которые должны были бы быть предметом обследования, исходили из соображения, что не было бы целесообразным исследовать отношение к очень тяжким преступлениям, так как в таком случае нельзя было бы предполагать достаточную надежность ответа опрашиваемых об их вероятных реакциях. Считалось более целесообразным ориентироваться на правонарушения, относящиеся к низшей половине шкалы важности преступления.

Из этих, в конце концов, были избраны такие правонарушения, которые в настоящее время по своему количеству или по другим основаниям представляют собой актуальную проблему, заслуживающую внимания. Суммарно можно констатировать, что на основе анализа показаний опрашиваемых можно предполагать значительно больше шансов на желаемую активную реакцию граждан при правонарушениях против интересов конкретных лиц (личная собственность, неприкосновенность личности), чем при одинаково важных посягательствах на интересы общества в целом.

Далее на основе исследований дается характеристика соотношения тенденций к активным реакциям в борьбе с преступностью и социальных и демографических признаков. Затем излагаются факторы активных реакций. Гипотезы обследования, о которых говорится, касались проверки влияния следующих групп факторов социального (или же социально-психологического) характера: 1. отношений к органам, участвующим в уголовном производстве; 2. этической оценки конкретных правонарушений; 3. риска активных реакций; 4. противоречий между собственной оценкой правонарушения и ожидаемым наказанием в случае привлечения к уголовной ответственности.

3. Констатации, относящиеся к тенденциям граждан к активному участию в борьбе с преступностью, закономерности их активного поведения и общественных факторов, на него воздействующих, дают известный материал для создания оптимальных условий для общественно желательного побуждения граждан к положительной активности. Данные, которые вытекают из этих исследований, являются импульсом для уточнения реальных возможностей использования граждан и крупных коллективов в борьбе с преступностью и вкладом в это дело, а также облегчают точнее установить сферы (формы и средства) целенаправленного воздействия, чтобы участие граждан в борьбе с преступностью еще более углублялось.

Интересы, например, констатации, относящиеся к соотношению тенденции к активной реакции и социальных и демографических признаков, вскрывающих, например, значительную деформацию правосознания у представителей более молодых возрастных групп, далее неудовлетворительное положение в некоторых местах, исходящее из минимума атмосферы социального контроля у отдельных лиц и т. д., и показывают, следовательно, на некоторые возрастные границы, места и т. п., на которые следует направить умышленное воздействие при помощи соответствующих средств.

Важным исходным пунктом являются далее данные, относящиеся к факторам активных реакций. Из них вытекает ряд конкретных заданий и импульсов, поскольку речь идет о формировании отношения граждан к органам, участвующим в уголовном производстве, необходимости укреплять доверие к этим органам, преобразовании отношения общественности к определенным правонарушениям, выводах соответствующих положений из установленных тенденций граждан к более строгой или же более мягкой оценке некоторых правонарушений, скрытого несогласия с официальными взглядами на некоторые правонарушения (равно и поскольку речь идет о вопросах риска активных реакций, отсутствие неблагоприятных реакций на обществен-

но опасные действия, противоречие между собственной оценкой и ожидаемым судебным решением и т. д.).

Выявить и воздействовать в благоприятном отношении на все факторы активных тенденций в борьбе с преступностью и постепенно создать комплекс оптимальных условий для общественно желательного побуждения граждан к положительной активности — это, конечно, не только дело правового воспитания. Это относится к воспитанию социалистически мыслящего и действующего гражданина в самом широком смысле, а также и иных сфер вне области воспитания. С этим же связано, что воздействие на факторы активных тенденций в борьбе с преступностью это дело государственных органов, общественных организаций, а также и отдельных граждан.

В настоящее время для столь акцентированной области правового воспитания данные о тенденциях к активным реакциям в борьбе с преступностью являются необходимыми исходными позициями. Они указывают, какие проблемы в этом секторе следует постепенно разрешать средствами правового воспитания. Эти данные могут также дать ответ на вопросы адекватности средств, форм и методов воздействия на активность граждан, разделения и организации воздействия в этом направлении. Представленные данные также показывают, на какие ключевые проблемы активности граждан в борьбе с преступностью следует направить воздействие средствами правового воспитания.

Речь идет о том, чтобы, с учетом реальных представлений о тенденциях граждан к активным действиям в борьбе с преступностью, формировалось правосознание средствами правового воспитания так, чтобы в тенденциях к положительной активности, которые являются важным фактором в борьбе с преступностью, в обществе социалистического государства, достигнуть дальнейшего значительного прогресса.

JIRÍ NEZKUSIL — MIKULÁŠ TOMIN

Response of Our Public to Delinquent Conduct in the Light of Empirical Research

SUMMARY

1. Knowledge of the state of legal consciousness is of fundamental importance for decisions in the punitive policy field.

In the Criminological Research Institute at the Prosecutor General Office of the Czechoslovak Socialist Republic extensive and socially relevant research in the field directed also to the problems of engagement of our public in the fight against criminal activities was therefore carried out in recent years. Within the research particular attention was paid especially to the inquiry into the tendencies of citizens to active reactions toward delinquent conduct in situations when they are witnessing such conduct.

The principal topic of the research was selected on the basis of an inquiry into the views of the professional public in 1970.

Results of the inquiry provided a convincing proof that active participation of citizens in the struggle with criminality is by our professional public recognised to be an exceptionally significant element of the efforts to curb and gradually to eradicate criminality.

Only in the conditions of socialist society are given the requisites for the mobilisation of citizens to active participation in the fight against criminality.

The structure of the socialist social relations affects the unification of the basic economic and political interests of the whole working population. This unity is the fundamental condition facilitating and stimulating the engagement of the great majority of the people in the fight against criminality.

Thus in our society are incontestably given objective prerequisites for the prevailing majority of citizens to share in the struggle with criminality. This, of course, does not mean just a statement of the existing opportunity. Conversion of such opportunity into reality (or the measure of conversion) is contingent upon a number

of other factors, in particular, whether and to what degree the best possible conditions for socially requisite motivation of citizens to positive activity will have been created.

For such efforts to be successful it is necessary to know the laws of conduct of citizens meeting with criminal activities; to detect social conditions affecting positively or negatively engagement of the citizens in the fight with criminality. It is in detecting the regularities, causes and conditions of such engagement that consists the purport of the above mentioned research carried out by the staff of the Criminological Research Institute.

2. The research, the results of which are dealt with in the treatise, was effected by methods normally employed for the investigation of public opinion through the questioner network of the Public Opinion Institute spread all over the territory of Czechoslovakia proportionally to the population in the various regions and the size of the place of residence.

Questioning was carried out by directed interview technique, the selection of the company of the persons interrogated was made on the basis of quota selection rules combined with deliberate selection. The high degree of representativeness allows to make relatively very reliable estimates for the whole territory of Czechoslovakia, the territories of the two National Republics as well as for various classes of our citizens.

The information presented in the treatise concerns above all the evaluation of the results of the investigation of the tendencies of citizens to spontaneous reactions in cases when citizens are witnessing a criminal offence or come to know of it. Tendencies to such reactions were investigated in two directions — on the one hand in interaction with the offender (i.e. in the situation of the place and time of the offence) and on the other in interaction with the agencies active in criminal proceedings. Further the information concerns the investigation of some factors affecting the tendencies of citizens to active reactions to criminal activities.

Operative definition of the engaged conduct of citizens in interaction with the offender and with the agencies active in criminal proceedings was most difficult in the research in question. The only fully adequate approach would be here observation of the actual conduct of a company of people in experimentally instigated situations. However to carry out such experiments on a wide enough scale is obviously impossible and therefore another way convenient for work with an extensive representative company of citizens had to be found.

It followed that it had been impossible to start from observation of the conduct of the company members but from their statements. It was then possible to choose between two kinds of such statements, i.e. on the likely reaction of other people or on the probable reaction of the person interrogated.

Preference was given to the second alternative — to the statement of the persons interrogated on how they themselves would be likely to react in the given situations. The undisputable risk of distortion was accepted as a fact which had to be taken into account in the interpretation of the data, especially, in the sense that in actual reactions of citizens to concrete criminal offences a lower share of engaged conduct can be expected than that as would follow from the statements of the respondents.

For the selection of the type of the delicts that were to be the object of inquiry it was considered that it would not be fitting to investigate attitudes to very serious criminal offences since sufficient reliability of the statements of those interrogated on their likely reactions could not possibly be assumed. It was thought more appropriate to aim at delicts lying in the lower half of the scale of gravity of criminal offences.

Out of these were finally selected delicts constituting today due to their frequency and for other reasons an actual problem deserving attention. Summarily it can be stated that, based on the analysis of the statements made by those interrogated, a much better chance for the desirable engaged reactions of citizens can be assumed with respect to delicts against the interests of actual persons (personal property —

bodily integrity) than with respect to roughly equally weighty attacks against the interests of the society as a whole.

Based on the research are furtheron characterized relations of tendencies to engaged reactions in the fight with criminal activities to social and demographic attributes. Factors of engaged reactions are then proceeded with. The hypotheses of the research under discussion concerned the examination of the influence of the following groups of factors of social (and social-psychological respectively) nature: 1. attitudes to agencies active in criminal proceedings; 2. ethical evaluation of actual delicts; 3. risks of engaged reactions; 4. discrepancies between the evaluation of the delict and the expected punishment in case of criminal prosecution.

3. The findings concerning the tendencies of citizens to active application in the struggle with criminality, the regularities of their engaged conduct and social factors affecting them, provide a certain basis for bringing about optimum conditions for a socially desirable motivation of citizens to positive activities. The knowledge resulting from the investigations is a spur for and a contribution to precisioning of realistic possibilities how to make use of citizens and wider collectives in the fight with criminality and, in particular, makes possible closer establishment of the spheres (forms and means) of purposeful operation leading to deeper participation of citizens in the struggle with criminality.

Significant for inst. are the findings concerning the relations of tendencies to engaged reactions to social and demographical attributes revealing for example substantial distortions of legal consciousness of younger age group members as well as the unsatisfactory situation in some localities given by minimum social control atmosphere of individuals etc. and pointing therefore to which age categories, localities etc. intentional operation of the proper means should be directed.

An important starting point is further the information relative to the factors proper of engaged reactions. From it follow numbers of concrete tasks and instillations with respect to the forming of attitudes of citizens to criminal proceedings agencies, to the need of strengthening the relations of trust in such agencies, of drawing corresponding conclusions from the ascertained tendencies of citizens to stricter or milder evaluation of some delicts (similarly with respect to questions of risks of engaged reactions, absence of adverse reactions to socially dangerous acts, discrepancies between the citizens' own evaluation and the expected court decisions etc.).

To point out and influence favourably all the factors of engaged tendencies in the fight with criminality and to create gradually a complex of optimum conditions for socially desirable motivation of citizens to positive activity is not just a matter of legal education alone. This concerns, namely, the education of the socialistically thinking and acting citizen as well as other fields beyond the sphere of education. Connected therewith is that affecting the factors of active tendencies in the struggle with criminality is a matter for government agencies, social organisations as well as for individual citizens.

For the sphere of legal education so much stressed these days the information on the tendencies to engaged reactions in the fight with criminality is the absolutely indispensable starting point. It shows which problems in this sector have to be gradually solved by means of the instruments of legal education. It is from this information that the answer to the question of adequacy of the means, forms and methods affecting the activities of citizens, the division and organisation of the operation in this respect can be deduced. The information presented shows also to which key problems of the citizens' activity in the fight with criminality the operation of the means of legal education should be directed.

The point is that, taking account of realistic ideas of the citizens' tendencies to active operation in the struggle with criminality, legal consciousness be formed by the means of legal education so as to achieve in the tendencies to positive activity, which are a significant factor of the fight with criminality in the society of the socialist state, further important progress.

Zákaz dvojího přičítání

A. DOLENSKY

Ustanovení § 31 odst. 3 tr. zák. vyjadřuje, jak se obvykle ve stručnosti říká, zákaz dvojího přičítání téže skutečnosti. Jeho podrobnější výklad podal Novotný¹⁾ a nedávno bylo jeho pojetí potvrzeno v publikované judikatuře (č. 45/1972 Sb. rozh. tr.). Už on si byl vědom, že tím nejsou vyřešeny všechny otázky zákazu dvojího přičítání.

K této problematice mě přivádí potřeba vyrovnat se s právní kvalifikací některých *trestných činů v dopravě*. Lze skutečnost, záležející v opilosti řidiče, který způsobil dopravní nehodu, vyjádřit v právní kvalifikaci dvakrát? Nejde tu jen o známou otázku souběhu trestného činu opilství podle § 201 tr. zák. s kvalifikovanými případy ublížení na zdraví podle § 223 odst. 2 a § 224 odst. 2, kde se již judikatura ustálila (např. č. 70/1958, 57/1960, 24/1963, 19/1964 Sb. rozh. tr.). Argumentace uváděná pro a proti ukazuje, že ani zde nebyly pochybnosti zcela odstraněny. Jde i o jiné případy, např. o to, že opilstvím řidiče při souběhu trestných činů podle § 137 (resp. § 130) s trestným činem podle § 223 odst. 1, 2 (resp. § 224 odst. 1, 2) tr. zák. se hodnotí dvakrát. Porušení důležité povinnosti je jednak znakem základní skutkové podstaty podle § 137 a 130 tr. zák., jednak okolností podmiňujících použití vyšší trestní sazby v § 223 a 224 tr. zák.

Ukazuje se, že práce nad otázkami zvláštní části nás vždy znovu přivádí k obecnějším otázkám. Tak je tomu i v tomto případě.

V první části shrnuji, co jsem našel v literatuře a v judikatuře. V druhé části podávám třídění a přehled všech v úvahu přicházejících případů dvojího přičítání téže skutečnosti. V třetí části je stručný rozhled po historii a po cizích právních řádech. V části IV, V a VI pak dospívám k řešení. Protože je tu několik skupin případů různé povahy, bylo třeba i řešení rozdělit do několika částí.

Problematiku zákazu dvojího přičítání téže skutečnosti nelze směřovat se zásadou *ne bis in idem* v trestním řízení. Nejde tu ani o otázku, zda kázeňské nebo podobné opatření vylučuje či nevylučuje trestní stíhání (srov. např. § 24 zák. č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody), tedy o dvojí různé postižení téhož skutku.

¹⁾ Oto Novotný: O výměře trestu. Rozpravy Československé akademie věd, řada společenských věd, roč. 70, sešit 15, ČSAV, Praha 1969, str. 81 až 85.

A. Na příkladu rozkrádání ve výši 81 000 Kčs ukazuje Novotný,²⁾ že tato poměrně vysoká škoda se hodnotí jednak jako znak skutkové podstaty (škoda), jednak jako zvláště přitěžující okolnost (značná škoda), jednak jako obecná přitěžující okolnost (větší škoda) v rámci trestní sazby stanovené pro zvláště přitěžující okolnost.

Novotný uvádí ještě dva další příklady:

a) Recidiva při rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví činí z přestupku trestný čin, nadto může být ještě kvalifikační okolností u tohoto trestného činu (č. 28/1958 Sb. rozh. tr.). Recidiva se tedy hodnotí dvakrát.

b) Souběh dvou trestných činů je vyjádřen za prvé tím, že se zvyšuje horní hranice trestní sazby, za druhé tím, že v rámci této vyšší sazby je obecnou přitěžující okolností. Souběh se tedy hodnotí dvakrát.

Dnes platí jiná úprava jak u recidivy, tak u souběhu, ale nadhozený problém ve své obecné podobě zůstává.

Skutek, který má znaky přečinu proti majetku (škoda nepřevyšující 1500 Kčs), se v důsledku recidivy zpravidla stává trestným činem a nadto může být pachatel posouzen jako zvláště nebezpečný recidivista (č. 8/1971 Sb. rozh. tr.). Asperační princip ukládání trestu při souběhu u nás sice dnes neplatí, ale vyskytuje se v trestním právu jiných socialistických států (např. čl. 24 bulh. tr. zák., § 64 odst. 3 tr. zák. NDR aj.).

„Jak je zřejmé,“ píše Novotný, „správné uplatnění principu zákazu dvojího hodnocení téže skutečnosti při vyměřování trestu není zdaleka jednoduchou záležitostí. Okruh případů, na které se tento princip vztahuje, není tak široký, jak by se na první pohled zdálo.“³⁾

Vysvětlení zdánlivého porušení pravidla § 31 odst. 3 tr. zák. spatřuje Novotný v tom, že v uvedeném příkladu při rozkrádání 81 000 Kčs nejde o jednu skutečnost, nýbrž o skutečnosti tři. Jsou tu tři právní pojmy a „pojmy našeho trestního práva jsou koneckonců odrazem příslušných skutečností“. — „Není možné zaměňovat »skutečnost« se »skutkem«.“⁴⁾

B. Výklad navazující na případ rozkrádání 81 000 Kčs byl převzat do učebnice trestního práva.⁵⁾ Učebnice výstižně shrnuje, že „by nebylo správné zaměňovat zákonný znak s intenzitou, s níž je dán“. O jiných otázkách dvojího přičítání téže skutečnosti se učebnice nezmiňuje. Všimá si pouze vzájemného vztahu mezi zákonným znakem základní skutkové podstaty na jedné straně a obecnou přitěžující nebo polehčující okolností na druhé straně, a dále vztahu mezi okolností podmiňující použití vyšší

²⁾ Viz pozn. 1.

³⁾ Dílo cit. v pozn. 1, str. 84.

⁴⁾ Dílo cit. z pozn. 1, str. 82.

⁵⁾ Československé trestní právo. Svazek I — Obecná část. Orbis, Praha 1969, str. 222.

trestní sazby a obecnou přitěžující okolností (srov. též č. 38/1953 Sb. rozh. tr.).

C. *Komentář*⁶⁾ jde dále a dovozuje z ustanovení § 31 odst. 3 tr. zák. důsledky pro úvahy o tzv. jednočinném souběhu více trestných činů.

Vzhledem k tomu, že okolnosti podmiňující použití vyšší trestní sazby vypočítává zákon všude taxativně, může vlastně jen při jednočinném souběhu více trestných činů dojít k tomu, že by okolnost, která je zákonným znakem trestného činu, byla zároveň vzata v úvahu jako okolnost, která podmiňuje použití vyšší trestní sazby.

Komentář pak uvádí dva příklady: Vraždu při loupeži a znásilnění dívky mladší než 15 let. První případ se posoudí jako jednočinný souběh podle § 219, 234 odst. 1 (nikoli podle § 219 a 234 odst. 1, 3 tr. zák., čili smrtelný následek nelze hodnotit dvakrát). Druhý případ se posoudí podle § 241 odst. 1, 2 písm. b) tr. zák. [nikoli jako jednočinný souběh podle § 241 odst. 1, 2 písm. b) a § 242 tr. zák.] — okolnost, že jde o osobu mladší než 15 let se nepřičítá dvakrát.

D. V souvislosti s trestnými činy v dopravě se k této problematice dostává *Burda*.⁷⁾ Má v souladu s judikaturou za to, že jednočinný souběh opilství podle § 201 tr. zák. s kvalifikovanými případy ublížení na zdraví podle § 223 odst. 1, 2, § 224 odst. 1, 2 tr. zák. je možný. Můžeme pominout jeho úvahy opírající se o důvodovou zprávu i úvahy dostatečně známé odjinud, totiž že ohrožení podle § 201 tr. zák. je širší než porucha, k níž pak nakonec došlo. Zajímavé jsou pro nás poslední tři odstavce oddílu věnovaného tomuto problému, jež nutno ocitovat doslova:

„Vzniká proto např. problém, zda je možný jednočinný souběh trestného činu poškozování majetku v socialistickém vlastnictví podle § 137 tr. zák. a ublížení na zdraví podle § 223 odst. 1, 2 tr. zák. vzhledem k tomu, že okolností podmiňující použití vyšší trestní sazby uvedené v § 223 odst. 2 tr. zák. je též porušení důležité povinnosti uložené pachateli podle zákona, která je zároveň (vedle jednání svědčícího o neodpovědném postoji pachatele k majetku, který je v socialistickém vlastnictví) alternativním znakem trestného činu poškozování majetku v socialistickém vlastnictví podle § 137 odst. 1 tr. zák. Tento problém, značně složitý a obtížný, však přesahuje rámec našich úvah proto, že při otázce jednočinného souběhu trestného činu opilství podle § 201 tr. zák. a ublížení na zdraví podle § 223 odst. 1, 2 nebo podle § 224 odst. 1, 2 (resp. odst. 3) tr. zák. nepřichází vůbec v úvahu. To přehlíží zastánci názoru, že není možný jednočinný souběh trestného činu opilství podle § 201 tr. zák. a kvalifikovaného ublížení na zdraví podle § 223 odst. 1, 2 nebo podle § 224 odst. 1, 2 (popř. odst. 3) tr. zák.

Zmíněný problém nepřichází při jednočinném souběhu těchto trestných činů v úvahu prostě proto, že zákonným znakem trestného činu opilství podle § 201 tr. zák. není porušení důležité povinnosti. V ustanovení § 201 tr. zák. takový znak nikde nenajdeme.

Řidič motorového vozidla, který vozidlo řídí v podnapilosti a tím se dopouští trestného činu opilství podle § 201 tr. zák. a při tomto řízení způsobí někomu z neobalosti ublížení na zdraví nebo smrt, dopouští se tím trestného činu ublížení na

⁶⁾ Trestní zákon. Komentář. Orbis, Praha 1964, str. 117 až 119.

⁷⁾ Alois Burda: Některé otázky opilství z hlediska trestního práva. Soc. zákonost č. 8/1963, str. 439.

zdraví podle § 223 odst. 1, 2 nebo podle § 224 odst. 1, 2 tr. zák., tedy za okolnosti podmiňující použití vyšší trestní sazby záležející v tom, že porušil důležitou povinnost uloženou mu podle zákona, totiž tím, že porušil zákaz uvedený v § 4 odst. 2 vyhl. ministerstva vnitra č. 141/1960 Sb.,⁸⁾ a ne v tom, že řídil motorové vozidlo za okolností zakládajících též trestný čin opilství podle § 201 tr. zák. Použití okolnosti podmiňující použití vyšší trestní sazby uvedené v § 223 odst. 2 nebo v § 224 odst. 2 tr. zák. nebrání v tomto případě též zákonný znak trestného činu opilství podle § 201 tr. zák., který v tomto ustanovení uveden není, a proto nevylučuje jednočinný souběh ublížení na zdraví podle § 223 odst. 1, 2 nebo podle § 224 odst. 1, 2 tr. zák.⁹⁾

Podle Burdy tedy nejde o porušení zákazu dvojího přičítání, jestliže ona životní realita (např. že řidič vypil 5 piv a 3 velké odlivky rumu) je ve sbíhajících se ustanoveních zákona označena pokaždé jinak („požil alkoholické nápoje“ a „porušil důležitou povinnost“). Uvědomil si však, že by s tímto argumentem nevystačil při řešení otázky souběhu trestných činů podle § 137, 223 odst. 1, 2 (nebo § 224 odst. 1, 2) tr. zák. Nicméně praxe tento souběh také připouští.

E. Na Komentář a na Burdu navazuje a s Burdou polemizuje Trnečka ve svém podnětném článku,¹⁰⁾ jehož závěry však jsou v rozporu s vládnoucím míněním. Trnečka s odvoláním na § 31 odst. 3 chce posuzovat dopravní nehodu, při níž opilý řidič někomu ublížil na zdraví nebo někoho usmrtil, podle § 223 odst. 1, 2 nebo § 224 odst. 1, 2, popř. odst. 3 tr. zák., avšak bez jednočinného souběhu s § 201 tr. zák. Je-li opilost zákonným znakem kvalifikované skutkové podstaty § 223 nebo § 224 tr. zák., nelze ji znovu hodnotit v podobě souběhu s trestným činem podle § 201 tr. zák., říká Trnečka. Na podporu svého názoru se dovolává důvodové zprávy: „Je-li jízda podnapilého řidiče způsobena již nějaká závažná újma nebo škoda občanům, bude řidič postižen podle příslušných jiných (zdůraznění Trnečkovo) ustanovení, jako např. podle § 223 odst. 2, § 137 apod.“ Je si vědom toho, že ohrožení zahrnuté v trestném činu opilství, nepřerůstá v poruchu, uvedenou v § 224 tr. zák., v celém rozsahu. Uvádí názory odpůrců, že nejde ani o skutkovou ani o právní konzumpci, že trestný čin opilství není obsažen v trestném činu ublížení na zdraví.

Dodává však: „Tyto úvahy jsou správné a bylo by nutné se jimi řídit, kdyby nebylo ustanovení § 31 odst. 3 tr. zák.“ Má zato, že podřazením skutku pod § 223 odst. 1, 2, resp. § 224 odst. 1, 2 (popř. odst. 3) je nebezpečnost skutku dostatečně vystižena: trestní sazba je stejná a místo přitěžující okolnosti podle § 34 písm. i) tr. zák. bude přitěžovat okolnost, že byly porušeny dva různé zákonem chráněné zájmy. „Pro náležité vystižení společenské nebezpečnosti jednání máme bez souběhu zcela stejné prostředky a možnosti jako se souběhem.“ Hlavním argumentem však Trnečkovi je, že „zákon zakazuje jednočinný souběh tehdy, má-li ustanovení,

⁸⁾ Šlo o zákaz požívání alkoholických nápojů před jízdou a během jízdy. Dnes o tom platí § 3 odst. 2 vyhl. č. 80/1966 Sb.

⁹⁾ Článek cit. v pozn. 8, str. 440, 441.

¹⁰⁾ Josef Trnečka: O jednočinném souběhu trestného činu opilství s trestnými činy ublížení na zdraví z nedbalosti. Právní obzor č. 8/1964, str. 507.

ve kterém zkoumaná okolnost podmiňuje použití vyšší sazby, vyšší nebo stejně vysokou sazbu jako druhý, sbíhající se trestný čin, který má zkoumanou okolnost mezi svými zákonnými znaky“.

F. *Praxe* šla jiným směrem. Nejen že připouští jednočinný souběh uvedených trestných činů, ale opilst pachatele hodnotí jednak jako znak skutkové podstaty podle § 201 tr. zák., jednak jako kvalifikační znak trestného činu podle § 223, resp. § 224 tr. zák., a byl-li poškozen majetek v socialistickém vlastnictví, pak také jako znak skutkové podstaty uvedené v § 137, resp. v § 130 tr. zák., tedy v posledním případě dokonce třikrát.

G. *Solnař* v monografii věnované ochraně socialistického vlastnictví¹¹⁾ zaznamenává problém, který kdysi řešil Vybíral,¹²⁾ a rovněž argumentuje s ustanovením § 31 odst. 3 tr. zák. Jde tu o jeden z případů rozkrádání spáchaného veřejným činitelem, který lze kvalifikovat buď jako § 132 odst. 1, 2 písm. c) nebo jako § 158 odst. 1, 2 písm. c) tr. zák. „Zákaz dvojího přičítání těže skutečnosti podle § 31 odst. 3 by ovšem vedl k tomu, že by bylo lze užít jediné buď jednoho nebo druhého z uvedených ustanovení, tedy že by nenastal souběh.“¹³⁾

H. Ve svých Základech trestní odpovědnosti¹⁴⁾ se však *Solnař* o problém, jež Komentář, Burda a Trnečka dovozují z ustanovení § 31 odst. 3 tr. zák. pro jednočinný souběh, nezmiňuje, a to ani v kapitole „Konkurence trestných činů a trestních zákonů“, kam by to patřilo, ani jinde. Je to mezera ve výkladu jinak velmi důkladném, či snad náš problém je tak druhořadý, že za zmínku nestojí? Je ještě jedno vysvětlení — že se ustanovení § 31 odst. 3 tr. zák. problematiky jednočinného souběhu vůbec nedotýká.

Ch. Ani *Pipek* se ve své studii o otázkách souběhu trestných činů¹⁵⁾ o této otázce nezmiňuje.

I. V případě *velké železniční nehody u Stéblové* (č. 30/1961 Sb. rozh. tr.) obžalovaný S. v odvolání namítal, že byl-li uznán vinným podle § 192 odst. 1, 2 písm. a) tr. zák.*), nemůže být prý uznán vinným také trestným činem ublížení na zdraví podle § 222 odst. 2 tr. zák. proto, že by tu šlo o dvojí uznání viny spočívající v porušení důležité povinnosti téhož druhu. Nejvyšší soud¹⁶⁾ jako soud odvolací k tomu konstatoval:

*) Trestní zákon v této souvislosti citovaný je zákon č. 86/1950 Sb.

11) Vladimír Solnař: Trestní ochrana majetku v socialistickém vlastnictví proti rozkrádání. Nakl. ČSAV, Praha 1965, str. 222.

12) Boris Vybíral: Jak posuzovat rozkrádání majetku národního a majetku lidových družstev spáchané veřejným činitelem. Lidové soudnictví č. 5/1952, str. 190.

13) Dílo cit. v pozn. 12, str. 222.

14) Vladimír Solnař: Základy trestní odpovědnosti. Systém československého trestního práva. Academia, Praha 1972, str. 323 a násl.

15) Jiří Pipek: K některým otázkám souběhu trestných činů. Acta Universitatis Carolinae — Iuridica, č. 1/1973, str. 45 a násl.

16) Cit. rozh., str. 127.

„Zákon nevylučuje, aby zvláště přitěžující okolnost byla použita ohledně všech trestných činů, jejichž znaky pachatel naplnil, jestliže u všech těchto trestných činů byl dán tento vyšší stupeň nebezpečnosti pro společnost. Jestliže tedy pachatel jedním skutkem naplnil znaky více trestných činů za okolností uvedené v § 75 odst. 4 tr. zák. a tato okolnost je důvodem pro použití vyšší trestní sazby u všech těchto trestných činů, je pak v naprostém souladu se zákonem, když krajský soud přihlédl k takové okolnosti zvyšující stupeň nebezpečnosti činu pro společnost u obou trestných činů uvedených v rozsudku krajského soudu.“¹⁷⁾

Rozsudek ve věci Stéblová je zajímavý ještě z jiného důvodu. Jde o otázku, kterou nelze ztotožňovat s předchozí otázkou. Soud I. stupně řekl:

„I když komentář k trestnímu zákonu výslovně uvádí, že konkrétní výsledek, je-li obsažen v okolnostech uvedených v odstavci 2 § 192 tr. zák., nemůže být ještě kvalifikován jako ublížení na zdraví podle § 222 tr. zák. a poškození majetku v socialistickém vlastnictví podle § 246 tr. zák., soud dospěl k odlišnému názoru proti komentáři, neboť s ohledem na rozsah způsobených škod a následků na zdraví a životech našich občanů nevystihuje kvalifikace podle ustanovení § 192 odst. 2 tr. zák. vysoký stupeň společenské nebezpečnosti.“¹⁸⁾

Odvolací soud však v tom rozpor s Komentářem nespatřuje:

„Komentář k trestnímu zákonu touto vysvětlivkou nevylučuje jednočinný souběh trestných činů podle §§ 221, 222, 246 tr. zák. s trestným činem obecného ohrožení podle § 192 odst. 1, 2 písm. c) tr. zák., pokud trestnou činností pachatele byla způsobena rozsáhlá škoda na majetku anebo těžká újma na zdraví, případně smrt velkého počtu lidí. Trestné činy podle §§ 221, 222, 246 tr. zák. mohly by být konzumovány podřízením pod ustanovení § 192 odst. 2 písm. c) tr. zák. pouze tehdy, kdyby soud spatřoval zvláště přitěžující okolnost uvedenou v § 192 odst. 2 písm. c) tr. zák. v uvedeném souběhu více trestných činů (viz č. 90/1956 Sb. rozh. tr.). V souzeném případě však zvláště přitěžující okolnost podle § 192 odst. 2 písm. c) tr. zák. spatřoval krajský soud v souladu se zákonem v tom, že spáchaný trestný čin obecného ohrožení podle § 192 odst. 1 tr. zák. měl za následek rozsáhlou škodu na majetku v socialistickém vlastnictví a smrt, případně těžkou újmu na zdraví mimořádně velkého počtu lidí.“¹⁹⁾

J. Právní věta rozhodnutí č. 90/1956 Sb. rozh. tr., na něž se odvolává rozsudek Nejvyššího soudu v případě Stéblová, zní:

„Ustanovení § 19 odst. 2 tr. zák. nebrání tomu, aby skutečnost, že jednání naplňuje znaky jiného trestného činu, nebyla posuzována jako okolnost zvláště přitěžující, ovšem za předpokladu, že tato skutečnost má povahu okolnosti uvedené v § 75 odst. 4 tr. zák.“

K. *Poslední nezdařený únos čs. letadla* (Havelka a spol.) spáchaný dne 6. 12. 1972 posoudil městský soud v Praze jako přípravu ve formě organizování k trestným činům loupeže, zavlčení do ciziny a k opuštění re-

¹⁷⁾ Cit. rozh., str. 133.

¹⁸⁾ Cit. rozh., str. 123.

¹⁹⁾ Cit. rozh., str. 132.

publiky (§ 7, § 234 odst. 1, § 233 odst. 1, § 109 odst. 1 tr. zák.), vesměs první odstavce, nikoli případ kvalifikovaný znakem „jako člen organizované skupiny“, a to s odůvodněním, že tomu brání zákaz dvojího přičítání.²⁰⁾

Na to jsem reagoval ve svém referátu o protiprávném zmocnění se letadel poznámkou, že o dvojí přičítání nejde. „Příprava a vůbec každé vývojové stadium v sobě nutně obsahuje část toho trestného činu, k němuž směřuje.“²¹⁾

L. Nakonec připomeňme případ, kdy se zákaz dvojího přičítání neuplatní, protože — podle výkladu *Solnařova* — má přednost jiné ustanovení speciální. Vzhledem k náročnosti argumentace nutno ocitovat doslova:²²⁾

„Pokud jde o typový vzájemný stupeň nebezpečnosti jednotlivých forem účasti na trestném činu pro společnost, třeba na první místo stavět pachatelství a spolupachatelství vzhledem k jejich objektivnímu významu pro spáchání trestného činu. Mezi formami účastenství nejzávažnější je organizování, pak návod a nejméně závažná je pomoc. Pokud jde o první dvě, vyjadřuje to i systém přitěžujících okolností. Byly sice vyslovovány pochybnosti, do jaké míry platí přitěžující okolnost nyní § 34 písm. h) o návodu, pokud nebyla svedena osoba mladistvá. Důvodem byl zákaz dvojího přičítání nyní ve smyslu § 31 odst. 3, přičemž se uvádělo, že moment svedení je obsažen již v pojmu návodu, takže nemůže být ještě přitěžující okolností. Citované ustanovení by se podle tohoto názoru uplatnilo jen u závažnějších forem účasti na trestném činu, které návod konzumují, tedy u spolupachatelství nebo u organizátorství, jakož i ovšem tehdy, byla-li svedena osoba mladistvá. Mám však za to, že ustanovení § 34 písm. h) třeba posuzovat v poměru k § 31 odst. 3 jako speciální. [Pozn. pod čarou: Ovšem i přitěžující okolnosti třeba hodnotit „materiálně“; výslovně je to stanoveno u zpětnosti (§ 34 písm. j).] Omezovat tímto způsobem jasně v zákoně vymezený dosah tohoto ustanovení by svědčilo o podivné zákonodárné technice, která by stanovila obecnou zásadu přitěžující okolnosti svedení, ale nepřímou ji omezila na případy výjimečné. Také věcně je plně odůvodněno posuzovat návod jako přitěžující okolnost, třebaže to nemusí znamenat, že návod bude zpravidla posuzován přísněji než pachatelství, jehož významu návod typově nedosahuje po stránce objektivní. Třebaže by bez návodu nebylo trestného činu na straně pachatele, návod sám nikdy nestačí, aby trestný čin byl spáchán; po této stránce je čin pachatele nezbytný a významnější.

Stejná námitka jako u návodu by platila proti posuzování organizátorství jako přitěžující okolnosti podle § 34 písm. g). Podle kritizovaného názoru by rovněž vlastnost organizátora byla přičítána dvakrát a není jasné, jak by tedy zákon měl vyjádřit, že určité formy účasti na trestném činu za přitěžující okolnost považuje.“

M. Shrňme-li uvedené poznatky z literatury a z judikatury, vidíme, že

1. případy, o nichž se tu uvažovalo, nejsou stejnorodé;
2. existují případy, v nichž se připouští tutéž skutečnost hodnotit dvakrát;
3. je tu řada sporných otázek, řada důmyslných úvah, ne vždy snadno pochopitelných, ale chybí dosud ucelený výklad.

²⁰⁾ Spis. zn. 1 T 1/73.

²¹⁾ Národní referát ke 4. otázce XI. kongresu Mezinárodní společnosti pro trestní právo, konaného v září 1974 v Budapešti.

²²⁾ Dílo cit. v pozn. 14, str. 320, 321.

Jak napsal Novotný, není to zdaleka jednoduchá záležitost. Také Burda uznal, že je to problém značně složitý a obtížný. V tom s nimi souhlasím. Tím lákavější je pustit se do řešení.

Jde o problematiku hluboko zasahující do základů trestní odpovědnosti. Jde zejména o znaky skutkové podstaty trestného činu, o okolnosti podmiňující použití vyšší trestní sazby, o vzájemný vztah skutkových podstat při jednočinném souběhu trestných činů. Jde o to, jakým způsobem se v trestním právu odráží ona životní realita, která je podkladem pro trestní odpovědnost.

II.

A. Materiál sebraný v části I této studie je různorodý. Je tedy třeba jej napřed roztrždit.

Prvou skupinu tvoří ty případy, kde jde o zákaz přičítat zákonný znak skutkové podstaty (ať základní skutkové podstaty, nebo kvalifikované či privilegované) ještě jako obecnou přitěžující nebo polehčující okolnost, a to u *jednoho a téhož* trestného činu. Tento zákaz je zásada nesporná a samozřejmá.

Do *prvé skupiny* možno přidat i Solnařův výklad o přitěžujících okolnostech podle § 34 písm. g), h) tr. zák. Podle tohoto výkladu jde však o výjimku (část I bod L).

Do druhé skupiny zařadíme zákaz přičítat skutečnost, jež je zákonným znakem základní skutkové podstaty, zároveň jako okolnost podmiňující použití vyšší trestní sazby. Opět máme na mysli *jeden a tentýž trestný čin*. Podle Komentáře²³⁾ se případy tohoto druhu nemohou vyskytovat, čili jde o „prázdnou množinu“. Komentář to vysvětluje tím, že okolnosti podmiňující použití vyšší trestní sazby jsou všude uvedeny taxativně. Chce tím říci, že jsou všude konkretizovány a obsahově se liší od znaků základní skutkové podstaty, takže je nemožné, aby táž skutečnost byla podřazena pod dva obsahově rozdílné znaky.

Ustanovení § 95 odst. 2 písm. c) však ukazuje, že tomu tak není. Zde a na několika dalších místech figuruje „jiný zvlášť závažný následek“, který je svým stupněm obecnosti velmi blízký někdejší „jiné zvlášť přitěžující okolnosti“. A právě v § 95 tr. zák. by se mohlo stát, že by někdo pokládal požár, povodeň atd. za zvlášť závažný následek. Což snad požár či povodeň není zvlášť závažným následkem? Každý musí přisvědčit, že jsou. Ovšem takový výklad ustanovení § 95 odst. 2 písm. c) tr. zák. by byl mylný, neboť nepřihlíží k systematickému hledisku. Není však v rozporu s jazykovým výkladem.

Třetí skupina jsou případy jednočinného souběhu, na něž Komentář rovněž vztahuje zásadu § 31 odst. 3 tr. zák. Jde tu o poměr znaku základní skutkové podstaty *jednoho* trestného činu k okolnosti podmiňující použití

²³⁾ Dílo cit. v pozn. 7, str. 118, pozn. 20.

vyšší trestní sazby *druhého*, sbíhajícího se trestného činu. Sem patří i ony případy opilého řidiče, jež nás přivedly k tomuto rozboru.

Možno sem přiřadit — pokud další úvahy neukážou, že tu je nějaká zvláštnost — i Solnařův příklad (část I bod G) s rozkrádáním, které spáchá veřejný činitel a jež lze posoudit dvojím způsobem, jakož i rozhodnutí o železniční katastrofě u Stéblové (část I bod I).

Do *čtvrté skupiny* shrneme všechny ostatní případy. Zařadíme sem dvojí hodnocení recidivy, jak to pro staré právo uváděl Novotný a jak to v jiné podobě činí č. 8/1971 Sb. rozh. tr. Jde tu o to, že určitá skutečnost zpřísní právní posouzení skutku nikoli o jeden, nýbrž hned o dva stupně, jinými slovy, že se skutek zařadí do kategorie o dva stupně vyšší (část I bod A).

Dále to bude otázka ukládání trestu podle asperační zásady při souběhu trestných činů (část I bod A). Je to případ — jak uvidíme — blízký prvé skupině, ale nelze jej tam zařadit, protože v prvé skupině jde o jediný trestný čin.

Nakonec můžeme dát do této sběrné skupiny rozhodnutí městského soudu v Praze o únosu letadla, které se rozpakovalo přičítat pachatelům případy kvalifikované znkem „jako člen organizované skupiny“, když šlo o přípravu ve formě organizování činu (část I bod K).

Snad by se v literatuře a v judikatuře našly ještě další případy jiného druhu.

B. Přehlednosti prospěje, jestliže si označíme jednotlivé typy, s nimiž jsme se zatím setkali, pomocí symbolů. Jimi nejstručněji a nejvýrazněji můžeme vyjádřit, o které znaky, resp. okolnosti, pod něž tutéž skutečnost subsumujeme, jde. Pro snazší zapamatování užijeme začátečních písmen příslušných termínů:

Z — znak základní skutkové podstaty trestného činu,

V — okolnost podmiňující použití vyšší trestní sazby,

O — obecná přitěžující nebo polehčující okolnost.

Dále ještě budeme muset rozlišit, zda se nám tyto znaky a okolnosti vyskytují u jednoho a téhož trestného činu nebo u dvou trestných činů v jednočinném souběhu; k tomu použijeme index, např. napíšeme Z_1 , Z_2 atd. Celkem tedy budeme mít šest prvků: Z_1 , Z_2 , V_1 , V_2 , O_1 , O_2 .

Pro zákaz přičítání téže skutečnosti zvolíme přeškrtnuté znaménko rovnosti $\neq$, pro opačné případy znaménko rovnosti $=$. Pokud dva znaky, resp. okolnosti jenom stavíme vedle sebe, pokud zatím jen zkoumáme jejich vzájemný vztah, použijeme dvojtečku.

Dosud jsme se setkali s těmito typy:

v prvé skupině $Z_1 \neq O_1$, $V_1 \neq O_1$ (anebo $Z_2 \neq O_2$, $V_2 \neq O_2$),

v druhé skupině $Z_1 \neq V_1$ (anebo $Z_2 \neq V_2$),

v třetí skupině $Z_1 : V_2$, $V_1 : V_2$ (anebo $Z_2 : V_1$).

Kombinací druhé třídy ze šesti prvků je celkem 15. My jsme z nich zatím poznali jen těchto devět. Zbývá ještě šest kombinací:

a) $Z_1 : Z_2$.

Zde máme otázku, zda skutkové podstaty trestných činů sbíhajících se v jednočinném souběhu se mohou v některém znaku shodovat. Učebnice²⁴⁾ uvádí, že se mohou shodovat v individuálním objektu trestného činu. Pokud jde o ostatní znaky, bude to třeba podrobněji rozebrat.

b) $Z_1 : O_2, Z_2 : O_1, V_1 : O_2, V_2 : O_1$.

To jsou vlastně případy patřící do první skupiny. Narážíme tu však na otázku, zda se může při jednočinném souběhu vyskytnout přitěžující nebo polehčující okolnost, jež by se vztahovala pouze k jednomu a nikoli k druhému trestnému činu. Taková okolnost se nepochybně vyskytnout může (např. jen u jednoho ze sbíhajících se trestných činů přitěžuje, že jde o pokračování v takové činnosti po delší dobu).

c) $O_1 : O_2$.

Poslední z možných kombinací nás staví před otázku, zda při jednočinném souběhu dvou trestných činů může být táž skutečnost přičítána jako přitěžující nebo jako polehčující pro oba trestné činy. Ale to se přece běžně děje; přitěžující a polehčující okolnosti se uvádějí souhrnně ke skutku a ne k jednotlivým trestným činům, které jsou v jednočinném souběhu.

Použití kombinatoriky sice nepřineslo žádné převratné objevy, ale aspoň nyní bezpečně víme, že jsme nevynechali žádný případ. Kromě toho upozornila na problematiku rozlišování přitěžujících a polehčujících okolností u jednočinného souběhu.

Čtvrtou skupinu případů uvedených v části II bod A nelze dobře pomocí symbolů Z, V, O vyjádřit. Tyto případy mají jinou povahu.

Řešení bude tedy třeba rozdělit podle povahy případů. O problematice prvé a druhé skupiny pojednáme v části IV, o třetí skupině případů v části V, o pestré směsi ostatních případů v části VI.

III.

Před vlastním výkladem bude užitečné sledovat, co našemu ustanovení § 31 odst. 3 tr. zák. předcházelo, a provést srovnání s cizími právními úpravami.

Bezprostředním předchůdcem bylo u nás *ustanovení § 19 odst. 2 tr. zák. z roku 1950*:

„K okolnosti, která je zákonným znakem trestného činu, nelze při vyměřování trestu přihlížet jako k okolnosti přitěžující nebo polehčující.“

²⁴⁾ Dílo cit. v pozn. 6, str. 174.

Trestní právo u nás platné do roku 1950 obdobné ustanovení neznalo. Zásada sama se však pokládala za samozřejmou: „K téže skutečnosti nelze arci při výměře trestu hleděti dvakráte.“²⁵⁾

Československá osnova trestního zákona z roku 1937 pamatovala na zákaz dvojího přičítání v § 50 odst. 1 věta druhá:

„Přitom uváží zejména skutečnosti významné pro posouzení stupně zavinění, nebezpečnosti vinníka a nebezpečnosti činu, pokud k nim nepřihlíží zákon sám zvláštní trestní sazbou.“

Z trestních zákoníků socialistických států má výslovné ustanovení *trestní zákoník bulharský a německý*, oba z roku 1968:

„Polehčujícími ani přitěžujícími nejsou okolnosti, k nimž zákon přihlíží při vymezení příslušného trestného činu“ (čl. 56 bulh. tr. zák.).

„Jestliže porušený zákon stanoví, že určité okolnosti odůvodňují, zmenšují nebo zvyšují trestní odpovědnost, nesmí být brán k takové okolnosti zřetel ještě jako k okolnosti polehčující nebo přitěžující“ (§ 61 odst. 3 tr. zák. NDR).

I když před rokem 1968 v NDR nebylo zvláštního ustanovení, nauka připomínala zákaz dvojího přičítání již předtím:

„Pouhá existence okolností činu, které jsou v zákonné skutkové podstatě označeny jako znaky odůvodňující trestnost určitého zločinu, ji zmírňující nebo zvyšující, nemůže mít žádný vliv na vyměřování trestu, protože k těmto okolnostem byl již obecně vzat zřetel při stanovení určitého rámce trestu, a proto nepředstavují žádné samostatné kritérium pro vyšší nebo nižší stupeň nebezpečnosti pro společnost v jednotlivém případě.“²⁶⁾

Sovětské trestní právo nemá výslovné ustanovení o zákazu dvojího přičítání, ani je nemělo před reformou z let 1958–1961. Nauka však toto pravidlo zná:

„Přitěžující a polehčující okolnosti uvedené v člancích 31 a 32 Hlavních zásad zařazuje zákonodárce někdy jako znaky skutkové podstaty trestného činu... Články 31 a 32 Hlavních zásad se tedy užívají, jestliže v dispozici článku trestního zákoníku nebo jiného zákona nejsou stanoveny uvedené okolnosti.“²⁷⁾

„Protože jsou (některé předtím uvedené přitěžující a polehčující okolnosti – vysvětlivka A. D.) znaky skutkové podstaty trestného činu, soud nemůže k nim při ukládání trestu přihlížet po druhé. Avšak i podle těchto článků může se přihlížet k polehčujícím okolnostem neuvedeným v dispozici. Například na stav silného duševního rozrušení může být vzat zřetel při ukládání trestu osobě, která překročila hranice nutné obrany (čl. 103 a 109 tr. zák.).“²⁸⁾

²⁵⁾ Vladimír Solnař: *Trestní právo hmotné. Část obecná*. Nákladem knihovny Sborníku věd právních a státních, Praha 1947, str. 167.

²⁶⁾ *Lehrbuch des Strafrechts der DDR. Allgemeiner Teil*. VEB Deutscher Zentralverlag, Berlin 1957, str. 609.

²⁷⁾ *Sovětské trestní právo. Obecná část*. Kolektivní práce, hlavní redakce V. M. Čchikvadze. Čes. překlad SPN, Praha 1954, str. 331.

²⁸⁾ *Ugolovnoje pravo BSSR. Část obščaja*. Kolektivní práce pod redakcí I. I. Gor-elika a I. S. Tiškeviče. Izd. „Vyšejšaja škola“, Minsk 1973, str. 238.

Z buržoazního práva ocitujeme pasáž z Welzela,²⁹⁾ který jednak uvádí zajímavé odůvodnění, jednak judikaturu. Výslovné ustanovení v trestním právu NSR není.

„Nejvznešenější úloha trestního soudce je, aby svým podílem vytvářel »mravní (tj. sociálně etický) pořádek věcí«. Průměrné sociálně etické hodnocení určitého porušení normy přitom nachází soudce v zákonných pohružkách trestem. Na ně je vázán a nesmí z jiného, osobního pojetí (třebas mravnostní delikty, potrat, křivá přísaha atd.) provozovat soukromou trestní politiku směrem k trestnímu minimu nebo maximu. Proto také nesmí zákonný znak skutkové podstaty, který je již respektován v trestním rámci, ještě jednou použít jako zostřující nebo zmírňující trest (RG 57 379; BGH 8 309; NJW 62 1307)“.

Rozhled po historii a po cizím právu přinesl tedy tři poznatky:

1. Výslovné ustanovení korespondující našemu ustanovení § 31 odst. 3 tr. zák. se vyskytuje jen v některých trestních zákonech a osnovách.

2. Pokud se tam vyskytuje, omezuje se na případy, jež jsme zařadili do první skupiny, tj. případy typu $Z \neq O$, resp. $V \neq O$.

3. I tam, kde chybí výslovné ustanovení, uznává se tato zásada v nauce i v praxi, vždy však jen pro případy první skupiny.

Širší pojetí, jež vztahuje zákaz dvojího přičítání i na případy třetí skupiny, jsem nikde jinde nenašel.

Je to mezera cizího zákonodárství a cizí nauky, či snad náš problém je tak druhořadý, že za zmínku nestojí? Je ještě jedno vysvětlení — že se ustanovení § 31 odst. 3 tr. zák. problematiky jednočinného souběhu vůbec nedotýká.

IV.

Rozbor zákazu dvojího přičítání musím začít stručným zopakováním poznatků dost elementárních.

Trestní odpovědnost se zakládá a ukládání trestu se uskutečňuje tak, že se skutek nejprve podřadí pod ustanovení zvláštní části, tj. určí se skutková podstata. Skutek se takto zařadí do určité skupiny typově shodných případů. Tyto skutkové podstaty jsou vymezeny svými pojmovými znaky (např. násilí, cizí věc atd.). Jestliže stupeň nebezpečnosti činu pro společnost je vyšší než nepatrný (u mladistvých malý) a jsou tu potřebné formální znaky, jde o trestný čin.

Podřazením skutku pod ustanovení zvláštní části je trest zpravidla určen jen druhově. Pro uložení konkrétního trestu je třeba ještě zjistit konkrétní stupeň nebezpečnosti činu pro společnost. Tento stupeň je určován jednak zákonnými znaky skutkových podstat, jednak jinými okolnostmi. Většina zákonných znaků může být naplněna větší nebo menší měrou. Totéž platí i o ostatních okolnostech ovlivňujících stupeň nebezpečnosti pro společnost.

²⁹⁾ Hans Welzel: Das deutsche Strafrecht. Eine systematische Darstellung. Verl. Walter de Gruyter & Co., Berlin 1956, str. 233.

Druh a výměra trestu nejsou ovšem určeny jen stupněm nebezpečnosti činu pro společnost. Rozhoduje tu i povaha trestného činu, osobnost pachatele aj. Použití jednotlivých trestů je vázáno na různé podmínky (např. na určitou pohnutku). Volba trestu musí odpovídat účelu trestu. Jistou roli hrají i tzv. poměry pachatele. Pro naše účely však můžeme od jiných hledisek abstrahovat, neboť zkoumáme jen stupeň nebezpečnosti pro společnost, a to ještě jen z hlediska zákonných znaků a dalších okolností činu.

Stanovením právní kvalifikace se tedy určuje nebezpečnost pro společnost jen rámcově. Mluví se také o typové nebezpečnosti pro společnost, což lze chápat buď jako průměrnou nebezpečnost, anebo jako rozmezí od nejlehčího do nejtěžších případů téhož druhu; druhý názor lépe odpovídá tomu, jak se tohoto termínu obvykle používá. Na intenzitě, s níž jsou zákonné znaky dány, a na řadě dalších okolností pak záleží, kde v tomto rozmezí typové nebezpečnosti pro společnost se ustálí jazýček soudcovských vah.

Všimněme si nyní blíže toho, co jsme si zatím označili jako „zákon­né znaky“ a „další okolnosti“. Oboje se týká všeho, co podle § 3 odst. 4 tr. zák. určuje stupeň nebezpečnosti pro společnost, od objektu trestného činu až po subjektivní stránku. Oboje jsou v převážné většině případů od­stupňovatelné veličiny. Zákonné znaky jsou uvedeny v ustanoveních zvláštní části, další okolnosti jsou příkladmo v § 33, 34 tr. zák. Svým označením se mnohé zákonné znaky a výslovně uvedené okolnosti podle § 33, 34 tr. zák. (tzv. pojmenované) shodují.

Znak, který nabude v konkrétním případě velké intenzity, můžeme vždy pokládat za přitěžující okolnost, ať již pojmenovanou nebo nepojmenova­nou. U polehčujících okolností je tomu podobně. Snad každý zákonný znak daný ve zvláště malé intenzitě lze pokládat za nepojmenovanou polehču­jící okolnost. Polehčující okolnosti uvedené v § 33 tr. zák. výslovně jsou vesměs dalšími okolnostmi, které přistupují k zákonným znakům. Kdežto mnohé pojmenované přitěžující okolnosti se doslova nebo svým smyslem shodují se zákonnými znaky, pojmenované polehčující okolnosti nemají protějšek v žádném zákonném znaku.

Vidíme, že je tedy pravidlem, co se zdálo výjimkou. Téměř každou skutečnost, jež je zákonným znakem, hodnotíme „dvakrát“ — jednou při určení právní kvalifikace, potom při výměře trestu. Poprvé je to určení druhové, podruhé individuální. Napřed zjišťujeme existenci znaku, pak jeho intenzitu.

Toto je zatím nesporné a bylo již v literatuře dostatečně popsáno. Nezdá se mi však přiléhavé mluvit o více skutečnostech.³⁰⁾ Skutečnost je jediná, ale mnohotvárná, má nekonečný počet vlastností. Jen některé z nich nás pro trestní právo zajímají. Vybíráme je a nejprve zjišťujeme kvalitu, což je základní určení, pak kvantitu, což je zpřesnění našeho zjištění. Základní smysl § 31 odst. 3 tr. zák. není zákaz dvojího přičítání téže skutečnosti,

³⁰⁾ Dílo cit. v pozn. 1, str. 82.

nýbrž *nepřípustnost směřování kvalitativního a kvantitativního určení při právním hodnocení skutku.*

Změny kvantitativní vedou ke změnám kvalitativním. Kvalita a kvantita spolu úzce souvisí. Jejich rozdíl je jen relativní, je výsledkem abstrakce. Obě kategorie vyjadřují dvě stránky téhož předmětu nebo jevu, spojují se v pojmu „míry“ předmětu nebo jevu.³¹⁾ To vše však nikterak neznámá, že bychom je mohli ztotožňovat.³²⁾

Pravidlo § 31 odst. 3 tr. zák., pokud jde o vztah zákonného znaku a okolností přitěžujících a polehčujících, není žádné specifikum trestního práva, nýbrž *obecná gnoseologická a metodologická zásada, jež platí silou své dialektické a logické zákonitosti, nikoli mocí práva.* Proto se také uznává i tam, kde není výslovně stanovena.

B. Tato formulace vyvolala námitky³³⁾ dvojího druhu: a) Má tento závěr dostatečnou oporu v současné formulaci § 31 odst. 3 tr. zák.? b) Lze takto formulovaný požadavek aplikovat i tam, kde přitěžující (polehčující) okolnost nemá žádný protějšek ve znaku skutkové podstaty?

K první námitce:

Připomínka má pravdu, můj závěr nemá v současné formulaci § 31 odst. 3 tr. zák. dostatečnou oporu, ba dokonce se tomuto ustanovení přímá podobá. Přesto se domnívám, že je správný.

„Zákony jsou dílo lidské a je zase známo, že lidé nevyjadřují obsah svého myšlení adekvátně.“³⁴⁾

Výklad normy má odhalit její skutečný smysl. Jazykový výklad je jen jedním z prostředků výkladu. Normu je třeba vždy uvážit v širších souvislostech. Přílišné lpění na doslovném znění vede někdy k mylnému výkladu. Můj závěr v podstatě jen přejímá výklad učebnice, že nelze zaměňovat zákonný znak (tj. jeho existenci) s jeho intenzitou. Chtěl jsem ukázat obecnější smysl učebnicového výkladu a použil jsem filosofické terminologie. Správnosti tohoto výkladu zejména nasvědčuje srovnání s historickými a cizími obdobami našeho ustanovení.

Formulace § 31 odst. 3 tr. zák. není přiléhavá a dost instruktivní. Avšak zákon není učebnice; nelze od něho žádat, aby důkladně vyložil problematiku zákazu dvojího přičítání. Stručná formulace pak vede k mylné představě, že tutéž okolnost lze hodnotit jen jednou, ať jde o jakoukoli

³¹⁾ Základy marxistické filosofie. SNTL, Praha 1960, str. 254 a násl.

³²⁾ Boris Vybíral: Pojem a význam objektu trestného činu v československém socialistickém trestním právu. Rozpravy Československé akademie věd — řada společenských věd, roč. 66, sešit 1, ČSAV, Praha 1956, str. 93. Autor zde v polemice velmi obsáhle vysvětluje správné chápání vzájemné souvislosti jevů.

³³⁾ V diskusi o konceptu tohoto pojednání na katedře trestního práva a kriminalistiky v Praze.

³⁴⁾ Jan Krčmář: Právo občanské, část I. Nákladem spolku čs. právníků „Všeherd“, Praha 1936, str. 63.

problematiku. Zákaz dvojího přičítání se tím v našich představách někdy absolutizuje a přenáší se i na jiné případy, kam původní jeho smysl nedopadá.

K druhé námitce:

Pro lepší její pochopení příklad: Pachatel pašuje zboží přes hranici (§ 124 tr. zák.) a přitěžuje mu, že má při sobě zbraň. Okolnost „se zbraní“ není znakem uvedeného trestného činu. Uplatní se tu požadavek, že nelze směřovat kvalitativní a kvantitativní určení?

Této námitce je nutno přisvědčit potud, že upozornění obsažené v § 31 odst. 3 tr. zák. se tu neuplatní, protože tu není nic, co by svádělo k chybě známé pod názvem dvojí přičítání.

Pokud by však někdo myslil, že v takových případech jde jen o kvalitativní a nikoli kvantitativní určení, byl by na omylu. Každý jev v přírodě i ve společnosti má svou stránku kvalitativní a kvantitativní. Také u přitěžující okolnosti (např. se zbraní) napřed zkoumáme, zda tato okolnost má vůbec vliv na nebezpečnost činu pro společnost, což je kvalitativní určení. Pak přichází na řadu určení stupně této nebezpečnosti – její kvantita.

C. V této souvislosti by bylo vhodné si ujasnit, co rozumíme přitěžující a polehčující okolností: jsou to všechny okolnosti individualizující stupeň nebezpečnosti pro společnost nebo pouze *jiné* okolnosti než zákonné znaky? Anebo je pojmovým znakem okolností přitěžujících a polehčujících, že posunují stupeň nebezpečnosti pro společnost *výrazně* směrem nahoru nebo dolů? V diskusích na katedře trestního práva v Praze se okolnosti přitěžující a polehčující spíše chápaly v tomto druhém smyslu. Učebnice³⁵⁾ to sice naznačuje, ale ne dost zřetelně.

V každém případě bych těmito okolnostmi rozuměl okolnosti blíže určující stupeň nebezpečnosti pro společnost v konkrétním případě, nikoli typovou nebezpečnost trestného činu daného druhu. Myslím, že tento názor naprosto převládá.

S tím souvisí otázka, která byla exponována v části I bod L: Přitěžuje návodci, že navedl jiného? Přitěžuje organizátorovi, že trestný čin zorganizoval?

Solnařův výklad (část I bod L) vyžaduje důkladného zamyšlení. Výklad začíná tím, že podle typového stupně nebezpečnosti činu pro společnost je tu stupnice: pachatelství – organizátorství – návod – pomoc. Hned na to navazuje polemika o dosahu § 34 písm. h) tr. zák. Tato polemika jasně ústí v tvrzení, že u každého návodu přitěžuje okolnost podle § 34 písm. h) tr. zák. Podobně u každého organizátorství přitěžuje okolnost podle § 34 písm. g) tr. zák. Solnař odmítá názor, že by se tyto přitěžující okolnosti uplatnily, jen když pachatel hlavního trestného činu zároveň také jednal jako organizátor, resp. návodce, kteréžto formy účastenství jsou pachatelstvím konzumovány. Argumentaci si může čtenář osvěžit nahlédnutím do části I bodu L.

³⁵⁾ Dílo cit. v pozn. 6, str. 221.

Uvést v soulad můj výklad s citovanou pasáží není lehké. Myslím, že nesnáze spočívají v tom, že pojem přitěžující okolnosti se tu chápe poněkud jinak, než jak jsem naznačil v části IV i. f. Vždyť čím ona pasáž začíná a čím končí? Jde tu o to, že určité formy účastenství jsou *typově* nebezpečnější než jiné. To je nepochybné. Každé organizátorství a každý návod je — obecně vzato — závažnější než pomoc, ať již organizátor a návodce zůstal jen u organizování a navádění, nebo přešel k pachatelství základního trestného činu.

Přitěžující okolnost svedení jiného lze chápat také jako určitou protiváhu toho, že způsob provedení u návodu je méně závažný než u pachatelství. Na druhé straně svedení *jiného* nebezpečnost zase zvyšuje. Výsledný stupeň nebezpečnosti činu pro společnost se takto rozkládá na své složky. Co platí o návodu obecně, platí i pro každý jednotlivý případ.

S tím vším lze souhlasit. Pokud však v přitěžujících a polehčujících okolnostech spatřujeme individualizaci konkrétního případu, nelze do nich zahrnovat znaky společné pro každý návod, pro každé organizátorství.

V.

A. Ustanovení § 31 odst. 3 tr. zák. se podle Komentáře aplikuje také na problematiku jednočinného souběhu trestných činů (část I bod C). A zde začínají pochybnosti, jejichž jedním konkrétním projevem jsou diskuse kolem hodnocení řidičovy opilosti. Lze ji přičítat dvakrát, jednou jako znak trestného činu podle § 137 tr. zák., podruhé jako okolnost podmiňující použití vyšší trestní sazby v § 223, 224 tr. zák.? Nezbyvá, než jít na to od lesa.

Skutkové podstaty trestných činů, jak známo, představují typy trestné činnosti. Jsou základní, kvalifikované a privilegované. Kvalifikované a privilegované skutkové podstaty představují podtypy, jež se skládají ze znaků základní skutkové podstaty a z nějakého dalšího znaku.

Zákon v kvalifikovaných a privilegovaných skutkových podstatách pamatoval na různé situace, jež se častěji vyskytují. Ale skutečnost je nesmírně pestrá a zákon nemůže pamatovat na všechny možné variety, jež život přináší. K náležitému vytižení všech právně relevantních stránek je někdy třeba použít ne jednoho, ale několika ustanovení zvláštní části v jednočinném souběhu.

Skutkové podstaty uvedené ve zvláštní části se liší mnohými znaky.

„Skutkové podstaty se mohou lišit objektem trestného činu, který charakterizují, jeho objektivní stránkou, subjektem a subjektivní stránkou. Poslední dvě možnosti však nepřicházejí samostatně z hlediska jednočinného souběhu v úvahu, poněvadž rozdíly v subjektu jsou naveskrz provázeny rozdíly v objektivní stránce, případy různé subjektivní stránky pak se navzájem vylučují.“³⁶⁾

Nás však z hlediska dvojího přičítání téže skutečnosti zajímá, v čem se

³⁶⁾ Dílo cit. v pozn. 6, str. 174.

mohou sbíhající se skutkové podstaty shodovat. Shoda v některém znaku by totiž mohla být chápána jako dvojí přičítání téže skutečnosti.

B. Nejprve se budeme zabývat vztahem mezi znaky dvou základních skutkových podstat, tedy typem $Z_1 : Z_2$.

Pokud jde o objekt trestného činu, je obecně uznáváno, že dva sbíhající se trestné činy mohou mít též individuální objekt.

Objektivní stránka má celou řadu znaků. Při jednočinném souběhu je totožné zpravidla celé jednání nebo aspoň část jednání. Jinak by ani nemohlo jít o jediný skutek.

Např. pachatel odcizí ze státního skladu několik revolverů; totéž jednání je tu hodnoceno jednou jako „zmocnění se cizí věci“, jednou jako „opatření sobě zbraní“ (§ 132, 185 tr. zák.). Tentýž fakt, jen právní označení se liší.

Lze najít příklad, kde totéž jednání je ve dvou sbíhajících se ustanoveních vyjádřeno tímž pojmenováním. Pachatel s namířenou zbraní donutí ženu jednak k souloži, jednak k vydání jejích šperků. Jde o souběh trestných činů podle § 241, 234 tr. zák. Totéž násilí figuruje ve dvou skutkových podstatách.

Sbíhající se skutkové podstaty se mohou shodovat dále ve znaku charakterizujícím dobu činu (např. za bojové situace, šlo-li by o jednočinný souběh podle § 290, 291 tr. zák.), ve zvláštní vlastnosti pachatele (souběh několika vojenských trestných činů) a ovšem ve znaku charakterizujícím zavinění, pokud máme na mysli jen jeho formu (tj. oba sbíhající se trestné činy jsou úmyslné nebo oba jsou z nedbalosti). Obsah zavinění se ovšem liší podle toho, jaké jsou ostatní znaky, jež se v psychice pachatele odrážejí.

Jak vidno, sbíhající se základní skutkové podstaty se mohou shodovat v celé řadě znaků. Nikoho nenapadne v tom spatřovat porušení zákazu dvojího přičítání.

C. Nyní se podíváme na případy typu $Z_1 : V_2$. Např. je to náš opilý řidič, který porušil „důležitou povinnost“, což je znak § 137 a zároveň znak § 224 odst. 2 tr. zák.

O shodě v objektu trestného činu nebudu pojednávat, aby se výklad nekomplikoval. Jak je tomu se shodou v jednání a v dalších znacích?

Shodu v jednání lze ukázat na modifikaci příkladu výše uvedeného (část V bod B): Pachatel vykradl chatu a na odchodu je překvapen příchodem majitelky. Se zbraní v ruce ji donutí jednak k souloži, jednak se touto pohrůzkou bezprostředního násilí pokouší uchovat si věci, jichž se zmocnil. Nepochybně tu šlo o znásilnění (§ 241 odst. 1 tr. zák.) a o dokonanou krádež. Je to kvalifikovaná krádež podle § 247 odst. 2 tr. zák.? Myslím, že ano.

Burdův příklad (část I bod D): Řidič poškodí socialistický majetek a ublíží na zdraví chodci. Tyto případy se běžně judikují jako jednočinný souběh trestných činů podle § 137, 223 (resp. 224) odst. 1, 2 tr. zák. Otázku souběhu s § 201 tr. zák. ponecháme zatím stranou.

Příklad, kdy totožnou skutečností je doba činu: Pachatel pobuřuje proti obranyschopnosti republiky v době branné pohotovosti státu; jeho řeči mají takový obsah, že zároveň způsobily nebezpečí malomyslnosti a poráženecké nálady u části obyvatelstva. Jde o pobuřování kvalifikované podle § 100 odst. 1, 3 písm. b) tr. zák. Vzhledem k různosti objektů musíme připustit souběh se šířením poplašné zprávy (§ 200 tr. zák.). Opět též znak (dobu činu) hodnotíme navzdory § 31 odst. 3 tr. zák. dvakrát.

Příklad se znakem omezujícím okruh pachatelů: Veřejný činitel přijme úplatek a zneužije své pravomoci. Komentář³⁷⁾ připouští jednočinný souběh trestných činů podle § 158, 160 odst. 1, 3 tr. zák. Zákonný znak „veřejný činitel“ jednoho trestného činu je zároveň okolností podmiňující použití vyšší trestní sazby u druhého trestného činu.

I když jsme neprobrali všechny znaky od objektu trestného činu až po subjektivní stránku, můžeme zase konstatovat, že se vyskytují některé případy shody mezi znakem základní skutkové podstaty a kvalifikační okolností. Zvláště výrazný je příklad opilého řidiče. Kdybychom totiž opilost hodnotili v právní kvalifikaci jen jednou, měli bychom na vybranou mezi dvěma nevyhovujícími alternativami:

a) Použít § 224, odst. 1, 2, nikoli § 137 tr. zák. — tím však nevyjádříme, že došlo k porušení dalšího objektu, totiž socialistického vlastnictví.

b) Použít § 224 odst. 1, § 137 tr. zák. — tím však vzniká paradox: Kdo v opilosti způsobí pouze těžkou újmu na zdraví, má vyšší trestní sazbu, než kdo nadto ještě poškodí socialistické vlastnictví.

Marně se tu ohlížíme po nějakém východisku z nouze. Opilost je tu jen jediná, právní vyjádření je na obou místech zákona doslova stejné. Zákaz dvojího přičítání musíme porušit.

D. Konečně k případům typu $V_1 : V_2$.

Sem patří případ Stéblová, kde podle názoru Nejvyššího soudu³⁸⁾ totéž porušení důležité povinnosti představovalo u dvou trestných činů v jednočinném souběhu okolnost podmiňující použití vyšší trestní sazby. Nebyl to snad jen účelový výklad, aby se dosáhlo v rámci platného zákona co nejvyšší horní hranice trestní sazby, když šlo o katastrofu tak rozsáhlou? Z dalšího vyplýne, že nikoli.

Přimyslíme-li si k případu loupeže kombinované se znásilněním, že byla ženě násilím způsobena těžká újma na zdraví, pak bude našemu pachateli asi u obou sbíhajících se trestných činů přitěžovat těžká újma na zdraví. Týž objekt trestného činu, týž předmět útoku, týž následek, týž účinek u dvou trestných činů. K tomuto případu se také ještě vrátíme. Lze si totiž představit různé obměny skutkového děje; a pak, dvojí přičítání následku tu není nepochybné.

V hlavě XII zvláštní části trestního zákona lze najít řadu trestných činů kvalifikovaných dobou branné pohotovosti státu. Při jejich jednočinném souběhu se zajisté užije zvýšené sazby u všech.

Prokurátor žaloval poslední únos letadla (část I bod K) jako souběh tří trestných činů a u všech táž skutečnost tvořila okolnost podmiňující použití vyšší trestní sazby — únosi byli členy organizované skupiny [§ 234 odst. 2 písm. a), § 233 odst. 2 písm. a)]; kromě toho byla organizovanost vyjádřena v § 109 odst. 3 tr. zák.

Také ve skupině případů typu $V_1 : V_2$ se tedy shledáváme s četnými případy dvojího přičítání téže skutečnosti.

E. Jsou tedy vůbec nějaké případy, kdy při jednočinném souběhu nemáme tutéž skutečnost hodnotit dvakrát? Ano, jsou:

³⁷⁾ Dílo cit. v pozn. 7, str. 443, pozn. 18 písm. f).

³⁸⁾ Rozh. cit. v pozn. 16, str. 127.

Patří k nim oba případy uváděné v Komentáři (část I bod C), totiž úmyslné usmrcení při loupeži a znásilnění dívky mladší než 15 let. Ani lupičovi nelze smrtelný následek, ani násilníkovi nelze věk jeho oběti přičítat dvakrát.

Dále je to Solnařův příklad rozkrádání (část I bod G), které spáchal veřejný činitel a které lze posoudit dvojím různým způsobem, ale ne oběma způsoby zároveň.

Všechny tři případy jsou typu $Z_1 : Z_2$. Jde o vztah, který jsme již zkoumali (část V bod C) a v němž jsme našli několik dokladů toho, že shoda $Z_1 = Z_2$ nevadí. Proč však vadí právě u třech příkladů uvedených pod bodem E shora?

Vysvětlení by mohlo být různé. Zde je několik nápadů, jež popíši jen proto, abych je mohl odmítnout:

1. Zákaz dvojího přičítání je třeba hodnotit materiálně. Týká se jen skutečností, jež mají vliv na stupeň nebezpečnosti činu pro společnost. Jestliže skutečnost typu Z, resp. V nemá význam pro zvýšení stupně nebezpečnosti činu pro společnost, zákaz § 31 odst. 3 neplatí. — Avšak každá okolnost podmiňující použití vyšší trestní sazby musí podstatně zvyšovat stupeň nebezpečnosti pro společnost, jinak by vůbec o takovou okolnost nešlo (§ 88 tr. zák.). Kromě toho uvedené příklady vyvracejí tuto hypotézu.

2. Zákaz dvojího přičítání se týká jen skutečností určitého druhu, např. jen těžších následků a nikoli „jiných skutečností“ [§ 6 písm. b) tr. zák.]; nebo se týká jen znaků objektivní stránky, nikoli jiných znaků skutkové podstaty trestného činu. — Není to třeba jednotlivě rozebírat. Čtenář snadno zjistí, že rozdílné posuzování příkladů uvedených pod body C, D, E se ani tímto způsobem nevysvětluje. Nejspíše by se dal hájit názor, že následek a účinek mají jinou povahu než ostatní znaky a že je lze v právní kvalifikaci vyjádřit jen jednou.

3. Příklady uvedené pod C a D jsou buď chybně voleny nebo chybně posouzeny. Tak v případě se zlodějem jde vlastně o skutečnosti dvě, pachatel pronesl dvě výhrůžky. Úplatný veřejný činitel měl být souzen podle § 158 odst. 1, § 160 odst. 1, nikoli též podle § 160 odst. 3 tr. zák. V případě pobuřování je problematický jednočinný souběh s § 200 tr. zák. — O tom všem lze pochybovat, ale zůstává případ opilého řidiče, kde jednočinný souběh trestných činů podle § 137, 224 odst. 1, 2 tr. zák. jistě připustíme.

4. $Z_1 \neq Z_2$ platí mocí zákona a nezbyvá, než ho přijmout i s paradoxy, které vyvolává. — Ale jaký to má smysl?

F. O nepřípustnosti směšování kvality s kvantitou tu nejde. Smysl zákazu dvojího přičítání by mohl být v tom, že není třeba v právní kvalifikaci vyjadřovat žádnou stránku posuzovaného skutku nadbytečně. To se zdá rozumné, spravedlivé. Dvojí hodnocení je spojeno s nebezpečím neodůvodněně přísnějšího potrestání.

Tyto úvahy by byly správné a zákaz dvojího přičítání by se dal důsledně provést, kdyby se jednotlivé zákonné znaky nebo okolnosti podmiňující použití vyšší trestní sazby vyskytovaly v zákoně každá samostatně.

V naší fantazii si takový trestní zákoník můžeme představit: Neobsahuje popis jednotlivých typů trestných činů známých z praxe, nýbrž jen obecné schéma, do něhož by se jako do matematického vzorce dosazovaly proměnné. Např. za jednání by se dosadily znaky podle seznamu obsahujícího všechny v trestním právu relevantní možnosti (násilné, lstivé, s využitím bezbrannosti atd.). Ke každému prvku je přiřazen koeficient jeho závažnosti. Výpočtem se dojde k trestní sazbě nebo přímo k výměře trestu. V takovém fantastickém trestním zákoníku by bylo nejen možné, ale nutné stanovit přísný zákaz dvojího přičítání téže skutečnosti.

V existujících trestních zákonících se však zákonné znaky trestných činů nevyskytují samostatně, ale jen jako součást určitých celků — skutkových podstat, „soustav“ v ruské terminologii, jež pěkně vystihuje sounáležitost jednotlivých prvků. Při jednočinném souběhu se nemohou sbíhající se skutkové podstaty lišit ve všech znacích. Jednání musí být aspoň zčásti stejné, často je i stejná forma zavinění atd. Různost bývá v objektu trestného činu a v některých znacích objektivní stránky. „Čili jednočinný souběh nastává, kryjí-li se skutkové oblasti zahrnuté příslušnými ustanoveními jen částečně, jsou-li v poměru křížících se kruhů.“³⁹⁾

Je jen otázka, zda to, co je samozřejmé pro vztah $Z_1 : Z_2$, platí i v poměru $Z_1 : V_2$.

V obsahu znaků Z a V rozdíl není. Oboje může znamenat skutečnosti všech druhů, od objektu trestného činu až po subjektivní stránku. Ke znakům V se někdy vztahuje úmysl, častěji jen nedbalost; u kvalifikovaných trestných činů bývá tzv. smíšená forma zavinění.⁴⁰⁾ Ale ani v tom není rozdíl proti základním skutkovým podstatám — srov. např. § 194 tr. zák., kde výroba zboží je zajisté úmyslná, ale na jeho závadnost se vztahuje jen nedbalost.

Znaky základních skutkových podstat tvoří s okolnostmi podmiňujícími použití vyšší trestní sazby jeden celek. Z legislativně technických důvodů jsou základní a další znaky spojeny do jednoho paragrafu, základní v prvním odstavci, další znaky v dalších odstavcích. Lze si představit kvalifikované skutkové podstaty také v samostatných paragrafech (srov. např. § 95, 179 tr. zák.); privilegované (máme jen dvě) jsou u nás pouze v samostatných paragrafech (§ 141, 220 tr. zák.). Lze si představit privilegované skutkové podstaty v jediném paragrafu spolu se základní skutkovou podstatou (srov. § 278 odst. 2 tr. zák. z r. 1950). Různost legislativně technické úpravy na podstatě věci nic nemění — alespoň z hlediska jednočinného souběhu trestných činů.⁴¹⁾

Nevidím žádný důvod, proč by při jednočinném souběhu mělo ve vztahu $Z_1 : V_2$ platit něco jiného než ve vztahu $Z_1 : Z_2$. Stejně jako základní skut-

³⁹⁾ Dílo cit. v pozn. 14, str. 327, s odvoláním na Bettiola a Antolisei.

⁴⁰⁾ B. A. Kurinov: Avtotransportnyje prestuplenija. (Kvalifikacija i nakazanije.) Jur. lit., Moskva 1970, str. 86, a další sovětská literatura tam citovaná.

⁴¹⁾ Z jiných hledisek může však tato rozdílnost v legislativně technické úpravě hrát značnou roli. Tak např. účastník odpovídá za exces hlavního pachatele podle § 6 tr. zák. v rámci kvalifikované skutkové podstaty. Má-li exces znaky jiného samostatného trestného činu, nemění to nic na odpovědnosti návodce.

kové podstaty jsou i kvalifikované (privilegované) skutkové podstaty při jednočinném souběhu v poměru křížících se kruhů. Jinak by vůbec nemohlo být splněno, co se při právní kvalifikaci sleduje, totiž že „každý skutek má být... zásadně posuzován podle všech zákonných ustanovení, jejichž znaky má, pokud je to potřebné, aby byla plně vystižena jeho povaha a nebezpečnost činu pro společnost“.⁴²⁾

Z toho pak plyne, že v poměru $Z_1 : Z_2$, $Z_1 : V_2$ a $V_1 : V_2$ žádný zákaz dvojího přičítání téže skutečnosti neplatí a ani platit nemůže.

G. Čím tedy vysvětlit nepřipustnost dvojího přičítání u třech příkladů uvedených shora v bodu E?

V případě lupiče, který svou oběť zavraždil, jsme skutek kvalifikovali podle § 234 odst. 1 v jednočinném souběhu s § 219 tr. zák. Vyloučili jsme kvalifikaci

§ 234 odst. 1, 3 v souběhu s § 219 tr. zák.

Co je vlastně obsaženo v § 234 odst. 3 tr. zák.? Výslovně je uveden smrtelný následek. Podle vykládacího pravidla § 6 stačí k tomuto následku zavinění z nedbalosti, čili — pokud tomu nic jiného nebrání — je tu zahrnuto zavinění úmyslné i z nedbalosti. Systematickým výkladem pak vyloučíme případ úmyslný, neboť § 219 tr. zák. má vyšší trestní sazbu. V § 234 odst. 3 tr. zák. nám zbude usmrcení z nedbalosti. Usmrcení z nedbalosti se vylučuje s úmyslným usmrcením; je buď jedno nebo druhé. Jestliže náš lupič způsobil smrt úmyslně, nelze to kvalifikovat podle dvou ustanovení navzájem neslučitelných. Případy dolózního a kulpózního usmrcení lze znázornit jako dva druhy, jež se nikde nekryjí.⁴³⁾

V případě násilníka, který spáchal čin na dívce mladší než 15 let, jsme použili kvalifikace podle § 241 odst. 1, 2 písm. b) tr. zák. a zavrhlí kvalifikaci

§ 241 odst. 1, 2 písm. b), § 242 odst. 1 tr. zák.

Všechny v trestním právu relevantní okolnosti jsou vyjádřeny již v § 241 odst. 1, 2 písm. b) tr. zák. Znaky § 242 odst. 1 by jen opakovaly část toho, co je obsaženo v § 241 odst. 1, 2 písm. b) tr. zák. a nic by nepřidávaly navíc. Nejde o křížící se kruhy, nýbrž *menší kruh* (§ 242 tr. zák.) *je celý obsažen ve větším* [§ 241 odst. 1, 2 písm. b) tr. zák.].⁴⁴⁾

Jde tu vlastně o poměr speciality. Složená skutková podstata je speciální ve vztahu ke skutkovým podstatám, z jejichž znaků se skládá.⁴⁵⁾

V případě veřejného činitele, který rozkrádá, jsme měli na vybranou mezi těmito dvěma právními kvalifikacemi

§ 132 odst. 1, 2 písm. c) tr. zák., nebo

§ 158 odst. 1, 2 písm. c) tr. zák.

⁴²⁾ Dílo cit. v pozn. 6, str. 174.

⁴³⁾ Zde je v textu určitá nedůslednost. Kdežto na jiných místech nám kruhy znázorňují obsah pojmu, tj. jeho pojmové znaky, zde nám kruhy představují rozsah pojmu, tj. konkrétní případy, jež lze obecnému pojmu podřadit.

⁴⁴⁾ Kruhy znázorňují obsah pojmu.

⁴⁵⁾ Dílo cit. v pozn. 6, str. 175.

Všechny v trestním právu relevantní okolnosti jsou tu vyjádřeny v každé z obou kvalifikací. Znaky druhé právní kvalifikace by jen opakovaly vše, co je obsaženo v první. Nejde o křížící se kruhy, nýbrž *oba kruhy se přesně kryjí*.⁴⁶⁾

Jestliže znaky jednoho trestného činu pokládáme za „jiný zvlášť závažný následek“ u druhého trestného činu, je tu formálně naprostá shoda. Obě kvalifikace však nejsou naprosto rovnocenné. Sociálně politickou povahu činu lépe vystihuje první z nich. S touto výhradou lze tento případ označit jako poměr ekvivalence.

Je mnohem vzácnější než poměr speciality. Speciální a subsidiární ustanovení jsou tvořena záměrně. Ekvivalentní ustanovení najdeme asi jen tam, kde zákon užívá nekonkretizovaných zvláště přitěžujících okolností a kde náhodou vznikne taková situace jako v uvedeném příkladu.

Poměr speciality a subsidiarity by zasloužil důkladnějšího rozboru, zejména z hlediska logické struktury skutkových podstat, ale to by již vybočovalo z rámce našeho úkolu.⁴⁷⁾

H. Vrátime se nyní ještě k příkladu znásilnění spojeného s útokem na majetek. Příklad byl vylíčen ve třech variantách (část V body B, C, D), jež představovaly typy $Z_1 : Z_2$, $Z_1 : V_2$, $V_1 : V_2$. Společným znakem sbíhajících se skutkových podstat bylo násilí a v posledním případě také těžká újma na zdraví.

Pochyby vzbuzuje⁴⁸⁾ poslední případ, kdy byla násilným jednáním způsobena újma na zdraví, což bylo posouzeno podle § 234 odst. 1, 2 písm. b), § 241 odst. 1, 2 písm. a) tr. zák. Nestačilo by zde přičítat těžkou újmu na zdraví jen u jednoho trestného činu? Těžká újma je tu jen jediná. Byl by tím přece uspokojen požadavek, aby byla náležitě vystižena povaha a nebezpečnost činu pro společnost.

Odpověď záleží na tom, co rozumíme náležitým vystižením.

Jedno pojetí záleží v tom, že je třeba vyjádřit všechny skutečnosti odpovídající znakům některé skutkové podstaty. Nestačí-li k tomu posouzení podle jednoho ustanovení, použije se dvou nebo více ustanovení. Některé okolnosti (např. jednání, zvláštní subjekt) nutně přitom budou vyjádřeny dvakrát. Těžší následek lze však vyjádřit jen jednou, to také k vystižení právní povahy skutku postačí a dvojí jeho přičítání je nadbytečné a nevhodné.

V našem příkladu (část V bod D) by se tedy loupež a znásilnění posoudily podle § 234 odst. 1, 2 písm. b), § 241 odst. 1 (anebo naopak těžká újma jen u znásilnění), nikoli však podle § 234 odst. 1, 2 písm. b), § 241 odst. 1, 2 písm. a) tr. zák.

⁴⁶⁾ Kruhy znázorňují obsah pojmu. Znázornění rozsahu by vypadalo stejně.

⁴⁷⁾ Obraz problematiky viz v díle cit. v pozn. 14, str. 330.

⁴⁸⁾ V diskusi o konceptu tohoto pojednání na katedře trestního práva a kriminalistiky v Praze.

Druhé pojetí chápe náležité vyjádření tak, že skutek musí být posouzen podle všech ustanovení, jež na něj dopadají; výjimky jsou odůvodněny jen poměrem speciality a subsidiarity. Jestliže dopadají dvě skutkové podstaty kvalifikované stejným těžším následkem, je nutno použít obou.

Loupež se znásilněním by se tedy posoudila jako trestné činy podle § 234 odst. 1, 2 písm. b), § 241 odst. 1, 2 písm. a) tr. zák.

Myslím, že oboje pojetí lze hájit. Sam bych dal přednost druhému, a to z těchto důvodů:

Někdy bude těžší následek výlučně spjat s těmi dílčími akty jediného skutku, jež spadají jen pod jedno ze sbíhajících se ustanovení (např. jen znásilněním a ne s loupeží). Takový případ je nutné odlišit od toho, kdy těžší následek byl způsoben společnou částí jednání a souvisí tedy s oběma sbíhajícími se trestnými činy. Druhé pojetí takové odlišení umožňuje, kdežto prvé nikoli.

U jednočinného souběhu nutně jsou některé okolnosti hodnoceny dvakrát. Kdyby pro těžší následek platilo něco jiného než pro ostatní znaky, vytvářeli bychom tím výjimku. Taková výjimka by musela být přesně vymezena. Jinak by se do právního posuzování vnášel zmatek. Je to jen těžší následek nebo jsou to i další okolnosti (např. porušení důležité povinnosti, pohnutka), u nichž má platit zákaz dvojího přičítání? Má platit vždy nebo jen někdy? Přesné vymezení takové výjimky by bylo obtížné.

Především by však uvedená výjimka musela být dobře odůvodněna. Prvé pojetí bere jednotlivé okolnosti izolovaně, kdežto druhé je bere jako součást skutkové podstaty trestného činu, což je správnější. Stoupenci prvního pojetí jsou asi pod vlivem pravidla § 31 odst. 3 tr. zák., které chápou jinak, než jaký je jeho původní smysl.

CH. Jak pak tomu bylo při prisuzování železniční katastrofy u Stéblové, v jakém poměru byly sbíhající se skutkové podstaty trestných činů? Byly to křížící se kruhy anebo menší byl obsažen ve větším?

Nejvyšší soud spatřoval zvláště přitěžující okolnost podle § 192 odst. 2 písm. c) tr. zák. v rozsáhlé škodě na majetku a v následcích na životech a na zdraví mimořádně velkého počtu lidí. Kdyby následky byly menší — lze vyrozumět v rozhodnutí č. 30/1961 Sb. rozh. tr. — trestné činy podle § 221, 222 a 246 tr. zák. mohly by být konzumovány podřazením pod ustanovení § 192 odst. 2 písm. c) tr. zák. Jestliže však následky byly mimořádně veliké, trestné činy podle § 221, 222 a 246 tr. zák. konzumovány nejsou. Jinými slovy: Je-li kruh představující zvláště přitěžující okolnost podle § 192 odst. 2 písm. c) tr. zák. menší, poruchové následky v něm zahrnuty jsou: je-li tento kruh větší (mimořádně veliký), tyto následky se do něho již nevejdou. To zní paradoxně.

Avšak sama představa, z níž rozhodnutí vycházelo, není paradoxní; byla jen nepřesně vyjádřena. Tato představa byla: Stupeň nebezpečnosti činu pro společnost byl v daném případě tak vysoký, že jej nebylo lze

plně vyjádřit ustanovením (a trestní sazbou) podle § 192 odst. 2 tr. zák., nýbrž k tomu bylo třeba použít jednočinného souběhu, aby se horní hranice trestní sazby zvýšila o čtvrtinu. To bylo maximum, jež tehdejší trestní zákon u kulpózních deliktů znal.

Řešení tohoto případu je součástí obecnější otázky, totiž otázky vyšších trestních sazeb podmíněných zvláště přitěžujícími okolnostmi a úhrnného trestu.⁴⁹⁾ Tato otázka byla aktuální zejména před rokem 1962, kdy byly v zákoně četné blíže nekonkretizované „jiné zvláště přitěžující okolnosti“, ale nepozbyla významu ani dnes.

Jde tu o to, že často máme na vybranou, zda konkrétní případ kvalifikovat jako jednočinný souběh dvou trestných činů nebo jako jeden trestný čin spáchaný za okolnosti podmiňující použití vyšší trestní sazby (srov. rozhodnutí citované v části I bod J). Kterou alternativu máme zvolit, o tom rozhoduje stupeň nebezpečnosti činu pro společnost (§ 88 tr. zák.).⁵⁰⁾

V případě Stéblová tu byly dokonce tři alternativy:⁵¹⁾

- § 192 odst. 1 v souběhu a § 222, 246 tr. zák.,
- § 192 odst. 1, 2 písm. c) tr. zák. bez souběhu,
- § 192 odst. 1, 2 písm. c) v souběhu s § 222 odst. 1, 2 a s § 246 odst. 1, 2 tr. zák.

Soud pochopitelně vybral alternativu nejpřísnější. Potud je jeho rozhodnutí v souladu s obecnými zásadami. Pokud jde o formální znaky, je nepochybné, že znaky trestných činů podle § 221, 222 a 246 tr. zák. jsou již zahrnuty v tom, čím soud naplnil obsah „jiné zvláště přitěžující okolnosti“. Odůvodnění souběhu pomocí formálních znaků nebylo tedy dobré. Soud mohl označit za „jinou přitěžující okolnost“ např. rozhořčení veřejnosti a otřesení důvěry v bezpečnost železniční dopravy anebo vůbec nemusel k ustanovení § 192 odst. 2 písm. c) tr. zák. sahat a ztráty na životech a na materiálu vyjádřit souběhem. Pak by bylo odůvodnění z hlediska formálních znaků v pořádku.

Lze očekávat námitku, že takový výklad je účelový. Za „jinou zvláště přitěžující okolnost“ jsme tu dosadili, co se nám hodilo pro použití souběhu, a nedosadili jsme, co souběhu bránilo. Základem právní kvalifikace by přece měly být znaky v zákoně přesně uvedené. Právní kvalifikace by měla z těchto znaků jasně vyplývat; nemá být výsledkem důmyslných kombinací, aby vyšla taková či onaká trestní sazba. Úvaha o stupni nebezpečnosti činu pro společnost by měla být — pokračuje námitka — jen korektivem uplatňovaným pro reo. Jinak je tu nebezpečí libovůle.

Tato námitka však míří spíše proti zákonné úpravě než proti výkladu.

⁴⁹⁾ Vladimír Solnař: Nová kodifikace trestního práva a úkoly vědy. Stát a právo III, ČSAV, Praha 1957, str. 110.

⁵⁰⁾ Alfréd Kudlík: K otázce materiálního pojetí zvláště přitěžujících okolností. Soc. zákonnost č. 9/1956, str. 545.

⁵¹⁾ Pro zjednodušení vynechávám kvalifikace podle § 192 odst. 2 písm. a), b) tr. zák.

Kde zákon podmínky trestní odpovědnosti blíže nekonkretizuje, tam nezbyvá nic jiného než doplnit je se zřetelem k materiálnímu pojetí trestného činu. Tak tomu bylo také u „jiné zvláště přitěžující okolnosti“.

Kromě toho námitka je formulována tak, že jednostranně zdůrazňuje formální znaky, nadřazuje je znaku materiálnímu. Myslím, že to neodpovídá vládnoucímu mínění. Formální a materiální hledisko se doplňuje. Formální stránka má co nejlépe vystihovat nebezpečnost činu pro společnost.

I. Na závěr této části shrnuji:

1. *Pravidlo § 31 odst. 3 tr. zák. se netýká jednočinného souběhu trestných činů.* Výklad Komentáře v poznámce 20 k tomuto ustanovení není správný. Tutéž skutečnost lze přičítat dvakrát, ať již jako znak základní skutkové podstaty nebo jako okolnost podmiňující použití vyšší trestní sazby, pokud jde o skutkové podstaty v poměru křížících se kruhů.

2. *Jsou-li skutkové podstaty v poměru*

a) *menšího kruhu obsaženého ve větším, nebo*

b) *dvou kruhů přesně se kryjících,*

je vyloučeno posuzovat tentýž skutek podle obou sbíhajících se skutkových podstat. To však neplyne z § 31 odst. 3 tr. zák., nýbrž z pravidel o zdánlivé konkurenci trestních zákonů. Nejde ostatně ani o tutéž jednotlivou skutečnost, nýbrž o tentýž skutek jako celek.

3. *Případy různé subjektivní stránky se navzájem vylučují.* Ani zde nemáme co činit s dvojím přičítáním téže skutečnosti, nýbrž s jednou z klasických zásad logiky, se zásadou sporu — není možné, aby byly zároveň pravdivé protikladné výroky.

Pravidlo, že různé subjektivní stránky se vylučují, platí jen pro případ, kdy okruh skutečnosti, na něž se úmysl, resp. nedbalost vztahuje, je zcela shodný. Podrobnější rozbor této otázky by překročil rámec tematu.

Tím je také vyřešen případ právní kvalifikace dopravní nehody zaviněné z nedbalosti opilým řidičem. Souběh trestných činů podle § 137 odst. 1, 2, resp. § 224 odst. 1, 2 tr. zák. je možný.

Také jednočinný souběh poruchových trestných činů v dopravě s opilstvím podle § 201 tr. zák. se tím dostává na pevnější základ. Ohrožení bývá v dopravě širší než porucha, která z něho potom vznikne. Posouzením skutku jen podle ustanovení o porušení života, zdraví a majetku by nebyla povaha skutku náležitě vystižena. Proto použijeme také ustanovení § 201 tr. zák. v souběhu s ustanoveními o poruchových trestných činech. Nijak nevádí, že opilost figuruje ve třech sbíhajících se skutkových podstatách jako jejich znak, byť poněkud jinak slovně vyjádřena.

Kdyby však okruh předmětů ohrožených opilcem byl v podstatě stejný jako okruh porušených, byl by souběh vyloučen.

Příkladem by mohl být poněkud pozměněný skutkový děj z č. 51/1952 sb. rozh. tr.: V kotelně, která stála opodál, pracoval opilý topič. Nesprávnou manipulací vyvolal nebezpečí zničení kotle a nakonec také došlo k havárii kotle. Nebezpečí však nemělo

povahu obecného ohrožení, protože kotelna stála stranou, nešlo ani o škodu velkého rozsahu, kromě pachatele nebyl nikdo jiný ohrožen. Kdyby nenastala porucha, posoudili bychom skutek podle § 201 tr. zák.; když pak kotelna byla zničena, vystačíme s posouzením podle § 130 tr. zák. bez souběhu s § 201 tr. zák.

VI.

Zbývá nám ještě poslední nesourodá skupina, kam jsme zahrnuli ostatní případy, v nichž se nauka nebo praxe dovolávaly ustanovení § 31 odst. 3 tr. zák. Zde mohu být stručnější, protože hlavním úkolem bylo objasnit význam § 31 odst. 3 pro trestné činy v dopravě; otázky, o nichž bude řeč, s dopravními delikty nesouvisí. Několik poznámek o těchto otázkách bude jen jakýmsi vedlejším produktem práce na hlavním tématu.

A. Dvojí hodnocení recidivy (část I bod A)

Jde tu o to, že určitá skutečnost, např. recidiva, zpřísní právní posouzení skutku ne o jeden, nýbrž hned o dva stupně. Vysvětlení podal Solnař:⁵²⁾

„Pochybnou se stala otázka, .. zda lze... zpětnost, která měla jinak povahu zvláště přitěžující okolnosti ve smyslu § 245 odst. 2 písm. c) nov. tr. zák. z r. 1950, jako tuto zvláště přitěžující okolnost ještě přičítat a nebrání-li tomu zákaz *dvojího hodnocení* téže skutečnosti, jak vyplýval z § 19 odst. 2 tr. zák. právě citovaného. (Pozn. pod čarou: Otázka mohla přicházet v úvahu i z hlediska obecné přitěžující okolnosti recidivy, kde jsem však v materiálu nenašel případ, kdy by se jí byl soud výslovně zabýval, patrně vzhledem k omezeným účinkům takové okolnosti.) Mám za to, že tu bylo třeba rozlišovat případy, kdy předchozí odsouzení svou závažností právě stačilo, aby čin byl posuzován jako trestný čin (pozn. pod čarou: Srov. případ, který řeší č. 18/1958 Sb. rozh.), a případy, kdy předchozí odsouzení svým počtem, závažností, tím, že k němu došlo nedávno apod., přesahují význam okolnosti, kterou se z činu stává čin trestný a nabývají tak důležitosti zvláště přitěžující okolnosti. Proto přičítat zpětnost s obojími důsledky nebylo vyloučeno, splňovala-li zároveň obecné znaky zvláště přitěžující okolnosti v materiálním pojetí, které se tu opětne ukazuje velmi správnou pomůckou k přiměřenému hodnocení podobných případů.“

Dodal bych k tomu, že záleží nejen na závažnosti té okolnosti, která se hodnotí, ale i na stupnici, podle níž se hodnotí. Jsou-li hranice mezi jednotlivými kategoriemi na stupnici závažnosti blízko sebe, může i okolnost ne zvláště závažná posunout hodnocení o dva stupně výše a naopak, jsou-li daleko od sebe, ani velmi závažná okolnost nemá tento důsledek.

Příkladem velmi blízko ležících bodů na stupnici jsou peněžité částky, jež jsou podle praxe rozhodně pro posuzování finančních deliktů jako přešůpek, přečin nebo jako trestný čin (2000 a 4000 Kčs).

V tomto bodu si všímáme pouze hierarchie určitých kategorií (např. přešůpek — přečin — trestný čin) a otázky zařazení skutku do některé kategorie. Jde tedy jen o určení druhové, kvalitativní. Ponecháváme stranou

⁵²⁾ Dílo cit. v pozn. 11, str. 180.

to, že onu okolnost (v našem případě recidivu) hodnotíme pak ještě nakonec kvantitativně, jako obecnou přitěžující okolnost v rámci kategorie, do níž jsme případ zařadili.

Jiné vysvětlení podal Nejvyšší soud v rozboru č. I/1969 Sb. rozh. tr. Z obavy, aby se neporušil zákaz dvojího přičítání, označil opětovné chápání činu proti majetku (§ 16, 18 zák. č. 38/1961 Sb.) jednou za okolnost, jež „má význam pouze pro posouzení otázky, zda společenská bezpečnost... dosahuje intenzity, vyžadované zákonem pro naplnění *materiálního* (zdůraznění v cit. rozboru — A. D.) znaku trestného činu“, podruhé za formální znak — formálním znakem je tato okolnost až z hlediska § 41 tr. zák. Domnívám se, že obavy z porušení zákazu dvojího přičítání byly v tomto případě zbytečné, neboť pravidlo § 31 odst. 3 na tento případ nedopadá.

B. Dvojí hodnocení souběhu při asperační zásadě.

Situace je tu v něčem podobná případům první skupiny. Souběh zvyšuje trestní sazbu; v tom se podobá kvalifikačním okolnostem (symbol V). Kromě toho se souběh hodnotí v rámci zvýšené trestní sazby jako přitěžující okolnost (O). Jde tedy vlastně o typ $V : O$, ale s tím rozdílem, že důvodem není nějaká okolnost přímo spjatá s nejtěžším trestným činem, nýbrž konkurence dalších trestných činů.

Po tomto ujasnění nepřekvapuje, že souběh se jakoby hodnotí dvakrát: poprvé tím, že případ je zařazen do určité kategorie, tedy určen druhově, kvalitativně; podruhé tím, že v rámci této kategorie zkoumáme jeho individuální význam, posuzujeme stupeň jeho nebezpečnosti pro společnost, hodnotíme jej kvantitativně.

C. Vývojová stadia trestné činnosti a dvojí přičítání:

Ve stručnosti jsem již naznačil řešení této otázky v části I bod K. K tomu, že pokus vždy obsahuje některé znaky skutkové podstaty trestného činu, lze se odvolat na Nezkusilovu monografii,⁵³⁾ kde je blíže rozvedeno, které znaky to jsou.

O tom, že ve vztahu mezi organizovanou přípravou a znakem „jako člen organizované skupiny“ neplatí zákaz dvojího přičítání, svědčí i tento paradox: Je zřejmě možná příprava loupeže, kterou má spáchat organizovaná skupina, a to příprava ve formě pomoci (§ 7 ve vztahu ke kvalifikovanému případu loupeže podle § 234 odst. 1, 2 písm. a) tr. zák.). Příprava ve formě organizování je závažnější než ve formě pomoci. U pomoci však obavy z porušení zákazu dvojího hodnocení odpadají. Důsledkem toho by bylo, že bychom pomocníka posuzovali podle přísnější trestní sazby než organizátora, *ceteris paribus*.

D. Na těchto případech je patrné, jak se zákaz dvojího přičítání odtrhl od svého původního významu a zabsolutizoval se v našem povědomí.

⁵³⁾ Jiří Nezkusil: Studie o pokusu v československém trestním právu. Acta Universitatis Carolinae — Iuridica I, Praha 1959, str. 15 a násl.

Toto pojednání by bylo možno ukončit překvapujícím zjištěním, že žádný zákaz dvojího přičítání téže okolnosti neexistuje. Bylo by to však vyjádření zkratkové a poněkud přehnané.

Smysl ustanovení § 31 odst. 3 tr. zák. záleží v tom, že nelze zaměňovat zákonný znak s jeho intenzitou. Tuto myšlenku lze vyjádřit též tak, že rodové znaky nemohou sloužit k individualizaci předmětu nebo jevu. U přitěžujících a polehčujících okolností jde podle mého mínění o individualizaci případu. Podobně také v kriminalistické identifikaci musíme rozlišovat znaky rodové a druhové. Tato myšlenka má obecnou platnost.

Redaktoři trestního zákona z r. 1961 rozšířili tuto zásadu i na okolnosti podmiňující použití vyšší trestní sazby. Projevila se tu snaha po důslednosti — podobně v § 6 tr. zák. byla rozšířena zásada platná dříve pro zvláště přitěžující okolnosti (§ 4 odst. 2 tr. zák. 1950) na obecné přitěžující okolnosti.

Nelze tedy zaměňovat zákonný znak základní skutkové podstaty s okolností podmiňující použití vyšší trestní sazby. Jde tu rovněž o rozlišení existence určité okolnosti a její intenzity, o rozlišení rodového znaku a individuálních zvláštností. Praktické použití této zásady je minimální, ale zásada je správná a uplatnila by se častěji, kdyby se objevily blíže nekonkretizované „jiné zvláště přitěžující okolnosti“.

Pro jednočinný souběh není třeba se odvolávat na § 31 odst. 3 tr. zák. Tam platí zásady vypracované naukou, jako je vyloučení souběhu v případě speciality, subsidiarity a faktické konsumpce. Na základě tohoto pojednání můžeme doplnit další důvod, poměr ekvivalence (část V bod G). Problematika jednočinného souběhu tím ovšem není vyčerpána. Zkoumal jsem ji jen z hlediska dvojího přičítání téže okolnosti.

А. ДОЛЕНСКИЙ

Запрещение двойного вменения одного и того же фактического обстоятельства

РЕЗЮМЕ

I. Значение постановления ч. 3 § 31 УК заключается, прежде всего, в том, что нельзя подменять законный признак уголовного деяния его интенсивностью. Литература и судебная практика, однако, ссылаются на приведенное постановление и в иных взаимосвязях; комментарий расширил принцип запрещения двойного вменения и на случай идеальной конкуренции. Это разнородные случаи и среди них встречаются и такие, при которых мнимо нарушается запрещение оценивать дважды один и тот же факт.

II. Можно различать четыре группы случаев: 1. запрещение вменять законный признак фактического состава в качестве общего отягчающего или смягчающего вину обстоятельства; 2. запрещение вменять законный признак основного фактического состава в качестве обстоятельства, обуславливающего применение более строгого наказания; 3. согласно комментарию нельзя вменять признак основного фактического состава одного уголовного деяния в качестве обстоятельства, обуславливающего применение высшего наказания в отношении другого конкурирующего преступления; 4. различные прочие случаи.

Взаимоотношение признаков основного фактического состава (Ф), обстоятельства, обуславливающие применение более сурового наказания (Н), и общих отягчающих или смягчающих вину обстоятельств (О) можно выразить при помощи символов и установить, какие могут встречаться комбинации.

III. Исторический обзор и обзор иностранного законодательства показал, что особое постановление, аналогичное нашей ч. 3 § 31, встречается лишь в некоторых уголовных кодексах и притом лишь в отношении случаев первой группы (ч. II п. А), то есть $\Phi-O, H-O$. И там, где особое постановление отсутствует, этот принцип признается и в науке и в практике.

IV. Каждое обстоятельство, имеющее значение для уголовно-правовой квалификации, мы оцениваем дважды, а именно налицо ли оно и какова его интенсивность. В этом смысле двойная оценка одного и того же обстоятельства является правилом. Если интенсивность особо сильна или особо слаба, мы считаем такое обстоятельство либо отягчающим, либо смягчающим вину. Однако, недопустимо смешивать количественное определение с качественным.

V. На основании ряда примеров (пп. В, С, D) устанавливается, что при идеальной конкуренции может быть сходство в объекте преступления, в предмете посягательства, в действии и т. д. В этом случае никто не усматривает нарушения запрещения двойного вменения одного и того же обстоятельства. То, что относится к соотношению основных фактических составов ($\Phi_1 = \Phi_2$), должно было бы применяться и при наличии обстоятельства, обуславливающих применение более сурового наказания ($\Phi_1 = H_2, H_1 = H_2$).

Однако в трех случаях идеальной конкуренции (п. E) запрещение двойного вменения — как кажется — мы должны признать. Особенность этих случаев заключается в том, что в первом случае конкурирующие фактические составы взаимно исключают друг друга (два круга, которые не покрываются), во втором случае налицо соотношение общего и специального фактического состава (меньший круг полностью входит в больший), в третьем случае здесь налицо для одного и того же факта две равноценные правовые квалификации (два полностью покрывающие друг друга одинаковых круга). И наоборот, при идеальной конкуренции фактические составы находятся в отношении пересекающихся кругов. Из случаев, приведенных в п. E, ни в одном нет необходимости ссылаться на постановление ч. 3 § 31 УК.

VI. Прочие разнообразные случаи:

1. Определенное обстоятельство, например рецидив, вызовет более строгую оценку факта не на одну, а на две ступени (например, проступок — преступление — преступление, осложненное рецидивом).

2. Возможна подготовка, для которой характерен признак „организация“ в целях совершения преступления, квалифицированного тем же признаком, то есть организованностью (постановление § 7, ч. 1, и лит. а) ч. 2 § 234 УК). Подготовка и покушение ведь всегда содержат в себе некоторые признаки состава преступления, к которому они относятся.

3. Отягчает вину любого подстрекателя общее отягчающее вину обстоятельство, что он побудил совершить уголовное деяние другое лицо? Кажется, что этот взгляд выражает большую опасность для общества подстрекательства как типа и что здесь не имеется в виду индивидуализация конкретного случая.

A. DOLENSKY

Zur Problematik der doppelten Berücksichtigung eines und desselben Tatumstandes

ZUSAMMENFASSUNG

I. Die Bedeutung des § 31 Abs. 3 StGB liegt vor allem darin, dass das gesetzliche Merkmal einer Straftat mit seiner Intensität nicht zu verwechseln ist. Die Literatur und die Rechtsprechung verweist jedoch auf die zitierte Bestimmung auch in anderen Zusammenhängen; das Kommentar hat das Prinzip des Verbotes der Doppel-

berücksichtigung auch auf die ideale Konkurrenz erweitert. Dies sind verschiedenartige Fälle und es gibt unter ihnen auch solche, in denen das Verbot, dieselbe Tatsache zweimal zu berücksichtigen, scheinbar verletzt wird.

II. Man kann vier Gruppen von Vorfällen unterscheiden: 1. Das Verbot, ein gesetzliches Tatbestandsmerkmal als einen allgemeinen erschwerenden oder mildernden Umstand zu berücksichtigen. 2. Das Verbot, ein gesetzliches Grundtatbestandsmerkmal als einen die Anwendung des höheren Strafrahmens bedingenden Umstand zu berücksichtigen. 3. Laut Kommentar ist es nicht möglich, ein Grundtatbestandsmerkmal einer Straftat als einen die Anwendung des höheren Strafrahmens bedingenden Umstand bei der zweiten konkurrierenden Straftat anzuerkennen. 4. Verschiedene übrige Fälle.

Das gegenseitige Verhältnis der Merkmale des Grundtatbestandes (G), der die Anwendung des höheren Strafrahmens bedingenden Umstände (H) und der allgemeinen strafschärfenden und mildernden Umstände (A) kann man mittels Symbole ausdrücken und feststellen, welche Kombinationen in Betracht kommen.

III. Der Rundblick auf die Geschichte und auf das fremde Recht hat gezeigt, dass eine ausdrückliche unserem § 31 Abs. 3 entsprechende Bestimmung nur in einigen Strafgesetzen vorkommt, und zwar nur für die Vorfälle der ersten Gruppe (Teil II Punkt A), d. h. $G \neq A$, $H \neq A$. Auch dort, wo eine ausdrückliche Bestimmung fehlt, wird dieses Prinzip in der Lehre und Praxis anerkannt.

IV. Jeden für die strafrechtliche Qualifikation ausschlaggebenden Umstand bewerten wir zweimal, und zwar ob er existiert und welche Intensität er besitzt. In diesem Sinne ist die zweifache Berücksichtigung derselben Tatsache gang und gäbe. Wenn die Intensität besonders hoch oder besonders niedrig ist, halten wir so einen Umstand für strafschärfend oder mildernd. Es ist jedoch unzulässig, die qualitative Bestimmung mit der quantitativen zu verwechseln.

V. Auf einer Reihe von Beispielen (Punkte B, C, D) wird es festgestellt, dass bei der Idealkonkurrenz die Gleichheit im Objekt der Straftat, im Angriffsobjekt, in der Handlung u. s. w. vorkommen kann. Niemand findet darin eine Verletzung des Verbotes der Doppelberücksichtigung derselben Tatsache. Was im Verhältnis der Grundtatbestände ($G_1 = G_2$) gilt, sollte auch für die die Anwendung des höheren Strafrahmens bedingenden Umstände ($G_1 = H_2$, $H_1 = H_2$) gelten.

Jedoch in drei Fällen der Idealkonkurrenz (Punkt E) müssen wir — es scheint so — das Doppelberücksichtigungsverbot anerkennen. Die Besonderheit dieser Fälle besteht darin, dass — 1. Fall — die konkurrierenden Tatbestände sich gegenseitig ausschliessen (zwei Kreise, die sich nicht decken), dass — 2. Fall — es da ein Verhältnis des allgemeinen und speziellen Tatbestandes gibt (der kleinere Kreis ist ganz im grösseren enthalten), dass — 3. Fall — es da für dieselbe Tat zwei gleichwertige Rechtsqualifikationen gibt (zwei sich ganz überdeckende Kreise). Dagegen bei der Idealkonkurrenz sind die Tatbestände im Verhältnis zweier sich schneidender Kreise. Nicht einmal in einem der im Punkt E angeführten Fälle ist es nötig, sich auf die Bestimmung des § 31 Abs. 3 StGB zu berufen.

VI. Die übrigen verschiedenartigen Fälle:

1. Eine bestimmte Tatsache, z. B. die Rückfälligkeit, verschärft die Beurteilung der Tat nicht um eine, sondern gleich um zwei Stufen (z. B. die Übertretung → die Straftat → die durch Rezidiv qualifizierte Straftat).

2. Eine durch das Merkmal „organisieren“ charakterisierte Vorbereitung der durch dasselbe Merkmal qualifizierte Straftat, d. h. durch die Organisiertheit [§ 7, 234 Abs. 1, 2 Lit. a) StGB] ist möglich. Die Vorbereitung und der Versuch enthalten nämlich immer einige Merkmale des Tatbestandes der Straftat, auf die sie hinielen.

3. Hat jeder Anstifter den allgemeinen strafschärfenden Umstand, dass er einen anderen zu der Straftat verführt hat? Es scheint, dass diese Ansicht die höhere Gesellschaftsgefährlichkeit der Anstiftung als Typus ausdrückt und dass nicht die Individualisation des konkreten Falles gemeint wird.

Právní ochrana vynálezů ve Francii do r. 1789

Studie z dějin patentního práva

STANISLAV BALÍK

Ve srovnání s jinými zeměmi, především s Anglií, byla středověká Francie ekonomicky vyspělou zemí s rozvinutou a všestrannou řemeslnou výrobou.

Angličtí králové však začali poměrně brzy vyvíjet soustavné úsilí o překonání ekonomické zaostalosti své země zejména zaváděním, rozvojem a podporou řemeslných odvětví (atd.¹⁾ Pro tuto politiku se vytvořily v Anglii příznivější podmínky než ve Francii. Tkvěly především ve vyšším stupni ekonomické, sociální a politické integrace, vytrvale podporované královskou mocí.

Ve Francii, kde v téže době integrace nepokročila ještě tak daleko, slabá ústřední moc spíše usnadňuje než potlačuje místní výlučnost.²⁾ Nadto dlouhá pustošivá válka s Anglií, vedená na francouzském území, vyčerpává a podlamuje francouzskou ekonomiku.

Přes tyto nepříznivé podmínky francouzští králové Karel VII. (1422—1461), Ludvík XI. (1461—1483) a Karel VIII. (1483—1498) začínají už v XV. století utvářet a rozvíjet svou ekonomickou politiku. Soustřeďují se především na obnovu cechů, rozvrácených válkami, na zintenzívnění řemeslné výroby a na uvedení nových řemeslných odvětví do země. Organizační základnou pro uskutečňování této politiky se stává cechovní řemeslo.³⁾

Za vlády Karla VII., zejména v letech 1437 (osvobození Paříže) až 1460, došlo hlavně k obnovení starých a k vydání nových cechovních statutů či výsad ve všech částech země. Jejich společným rysem byla snaha královské moci obnovit řemeslnou výrobu, rozvrácenou v důsledku války, na starých cechovních základech. Pozoruhodným dokladem tohoto úsilí je

1) Srov. Balík (S.): Právní ochrana vynálezů v Anglii v 16.—18. století. (Studie z dějin patentního práva.) *Právněhistorické studie* 18, Praha 1974, str. 237 a násl.

2) Fox (H. G.): *Monopolies and Patents. A Study of the History and Future of the Patent Monopoly*. Toronto 1947, str. 29.

3) Eberstadt (R.): *Das französische Gewerberecht und die Schaffung staatlicher Gesetzgebung und Verwaltung in Frankreich vom dreizehnten Jahrhundert bis 1581*. Leipzig 1889, str. 310.

statut soukenického cechu v Bourges z r. 1443, vydaný ještě v době částečné okupace Francie Angličany.⁴⁾ V jeho úvodu se říká, že v důsledku rozvrácení soukenické výroby v okupované Normandii, králova zákazu dovozu sukna z této oblasti, příchodu kvalifikovaných soukeníků z Normandie do ostatních částí Francie a snahy zbavit Angličany příjmů z výroby a prodeje sukna v jimi okupované části země, se zavádí (přesněji obnovuje) soukenická výroba v Bourges. Z tohoto důvodu král stanovil, že statuty a řády cechovních soukenických měst se vztahují i na Bourges.⁵⁾ Podobně postupoval Karel VII. i v jiných případech.

Ještě intenzivněji a možno říci i vynalézavěji — byť i ve stejných intencích — postupoval i Ludvík XI. Charakteristickým prvkem jeho politiky byla snaha získat podporu měst a tím i pevnou oporu své moci. Z tohoto důvodu král provedl reformu městského zřízení, obnovil staré a udělil případně nové výsady řadě měst. Některým dal při této příležitosti i právo vytvářet cechy, které by zahrnovaly jednotlivá řemesla, provozovaná ve městě. „Abychom podporovali četné nepřisežné (cechovně neorganizované — S. B.) řemeslníky, jsoucí v řečeném našem městě Tours,“ říká se v listině městu Tours z r. 1462, „přejeme si a nařizujeme, aby se napříště stali přisežnými.“⁶⁾ Důsledkem toho bylo vytvoření cechu pekařů r. 1468,⁷⁾ zámečnicků r. 1473,⁸⁾ jirchářů a obuvníků r. 1478⁹⁾ atd. Stejné právo bylo přiznáno r. 1474 městu Angers článkem 14 královské listiny, který přenesl na starostu a radní také právo dohledu a v první instanci i soudní pravomoci nad řemeslníky (dosud ji vykonával představený řemeslníků z Angers), „nicméně pod dohledem našeho pařížského parlamentu“,¹⁰⁾ r. 1480 bylo právo zakládat cechy dáno městu Clermontu¹¹⁾ atd.

4) Lettres de Charles VII, par lesquelles il confirme les Statuts de la Draperie de Bourge. Le 5 octobre & 9 juillet précédent, 1443. *Ordonnances des rois de France de la troisième race*. Vyd. De Laurière aj., XIII, Paris 1732, str. 378 a násl. Dále jen *Ordonnances*.

5) Podrobněji k tomuto statutu a ekonomické politice Karla VII. srov. Eberstadt: *Das französische Gewerberecht*, str. 311 a násl.

6) Établissement d'un Corps-de-ville a Tours; Anoblissement de ses Maire et Échevins; Exemption de quelque Droits accordée aux Habitants; Autorisation d'en lever quelque autres, etc. Février, 1461. *Ordonnances*, XV, Paris 1811, str. 337.

7) Statuts et Ordonnances des Boulangers de la Ville de Tours. Juin, 1468. *Ordonnances*, XVII, Paris 1820, str. 99.

8) Statuts et Ordonnances du métier de serrurerie dans la ville de Tours. Juin, 1473. *Ordonnances*, XX, Paris 1840, str. 227.

9) Statuty a řády cechu jsou ocitovány v plném znění v „Confirmation des Statuts, usages et libertés des maîtres et ouvriers des États de mégisserie, ganterie, etc. de la ville de Tours“ z r. 1491. *Ordonnances*, XX, str. 319 a násl.

10) Letters qui ordonnent l'établissement d'une mairie à Angers, et qui en déterminent les obligations et les droits. Février, 1474. *Ordonnances*, XVIII, Paris 1828, str. 92 a násl., čl. 14.

11) Letters qui établissent Clermont en Auvergne ville jurée, et lui accordent tous les Privilèges dont jouissent les villes qui ont déjà ce caractère. Octobre, 1480. *Ordonnances*, XVIII, Paris 1828, str. 588.

Kromě těchto výsad, opravňujících města k vytváření cechů (některá města, jako např. Lyon, si naopak vymohla na králi zákaz tvoření cechů,¹²⁾ byly Ludvíkem XI. potvrzeny staré a vydány nové zásady i pro jednotlivé cechy. Důležitou úlohu sehrálo i Nařízení o korouhvích (*Ordonnance des Bannières*) z r. 1467, pokoušející se také o obnovení vojenského významu pařížských cechů.¹³⁾

Rubem královny politiky ekonomického rozvoje měst, směřující zákonitě k vytvoření rovnováhy měst a šlechty jako jednoho z historických předpokladů vzniku feudální absolutní monarchie, byla už během XV. století postupná ztráta nezávislosti měst. „Celkem vzato, napsal Sé e,¹⁴⁾ „při všem tomto utváření města nejsou vybavována politickými právy; pečuje se jen o jejich hmotnou situaci. Ludvík XI. podporuje pokrok buržoazie, ale útočí neustále na nezávislost obcí.“

Následkem cílevědomého postupu se královské moci podařilo už během XV. století

1. obnovit, rozšířit a upevnit cechovní výrobu,
2. zbavit města jejich dosavadní nezávislosti a postavit je pod svou kontrolu a

3. získat podporu měst a vytvářet z nich protiváhu feudální šlechty.

Královská moc tak splnila úspěšně své historické poslání, avšak její politika podpory pokrokových společenských sil na jedné straně a zastaralých, přežívajících forem a vztahů na druhé straně nesla v sobě současně i prvek příštích konfliktů.

Presvědčil se o tom např. Ludvík XI. při realizaci svého plánu na zavedení výroby zlatem a stříbrem protkávaných a hedvábných látek. Král se pokusil zavést tuto výrobu za pomoci zahraničních odborníků v Lyonu už v letech 1466–1470. Pokus ztroskotal pro houževnatý odpor lyonské městské rady. Rovněž v Tours, kam byli r. 1470 odborníci převedeni, narazily plány zpočátku na odpor. Výroba byla zahájena až r. 1472.¹⁵⁾

Podobně tomu bylo později i s pokusy o zavedení nových výrobků, výrobních metod a vynálezů jednotlivců, jimž cechovní soustava svou přísnou, tuhou reglementací neskýtala vůbec prostor k uplatnění. Cechovní soustava, o jejíž znovuvybudování se francouzští králové tak zasloužili, se stala velmi brzy brzdou nejen pro další ekonomický rozvoj země, ale i pro hospodářskou politiku královské moci.

¹²⁾ *Olivier-Martin (F.): L'organisation corporative de la France d'ancien régime. Paris 1938, str. 96.*

¹³⁾ *Ordonnance sur le fait des Mestiers de la ville de Paris. Juin, 1467. Ordonnances, XVI, Paris 1814, str. 671; srov. dále De Lespinasse (R.): Les Métiers et Corporations de la Ville de Paris. I. XIVe–XVIIIe siècle. Ordonnances générales. Métiers de l'alimentation. Paris 1886, str. 53 (Lettres patentes de Louis XI, contenant la distribution des bourgeois, marchands et artisans, sous certaines bannières, pour la garde et sûreté de la ville de Paris).*

¹⁴⁾ *Sée (H.): Louis XI et les villes. Paris 1892, str. 58.*

Následkem toho královská moc ve Francii, podobně jako v jiných evropských státech, byla nucena prosazovat zavádění výrobních novinek — ať už byly do Francie importovány či byly výsledkem intelektuální činnosti vynálezce — proti cechům a v zásadě jen za současného porušování jejich kolektivních práv.

Královská moc podporuje výrobu vně cechů a napomáhá vzniku manufaktur,¹⁶⁾ usilujíc o rozvoj velkého průmyslu ve Francii. Současně s tím královská moc povzbuzuje a podporuje zavádění nových výrobních metod, výrobků a vynálezů.

Právním nástrojem k uskutečňování královské politiky v obou směrech se staly královské výsady.

Všem bylo společné to, že byly produktem ekonomické politiky státu a že směřovaly v konečných důsledcích proti cechovní soustavě.

Vedle společných rysů měly královské výsady i některé zvláštní znaky, které dovolují rozdělit výsady do tří skupin, a to na:

1. výsady na zakládání manufaktur,
2. výsady na zavedení nových poznatků z ciziny do Francie a
3. výsady na vynálezy.

V praxi a zákonodárství XVI.—XVIII. století i později ve vědě se však taková ostrá hranice mezi jednotlivými typy nevedla. Naopak, často docházelo k jejich směřování a zaměňování.

Nejstarší a po jistou dobu i nejpočetnější z uvedených druhů byly výsady na zakládání manufaktur. Tyto výsady se staly během XVI.—XVIII. století jedním z hlavních prostředků královské moci k vytváření, podpoře a ochraně velkého průmyslu ve Francii.

Jednou z nejstarších výsad tohoto druhu byla výsada na založení hedvábnické manufaktury v Lyonu, udělená r. 1536 Janovanu Etiennu Turquetimu.¹⁷⁾ O necelých 20 let později, r. 1555 byla udělena výsada na zavedení hrnčířské výroby, či lépe na založení hrnčířské manufaktury; král ji udělil Sebastianu Griffovi.¹⁸⁾

Počet těchto výsad značně vzrostl v XVII. století za vlády Ludvíka XIV.

¹⁵⁾ Pak už se vše vyvíjelo příznivě: R. 1480 vytvořili tkalci vlastní cech. V první polovině 16. století se (podle pamětního spisu městské rady v Tours z r. 1598) na vlastní výrobě podílelo už několik tisíc mistrů a tovaryšů, nemluvě o „nesčíslném množství osob všeho věku až po čtyřleté nebo pětileté děti a jiné invalidy, neschopné vydělávat si na živobytí jiným způsobem“. Cituje Eberstadt: *Das französische Gewerbe*, str. 320, pozn. 2.

¹⁶⁾ K otázce manufaktur, jejich typů atd. srov. Martin (G.): *La grande industrie sous le règne de Louis XIV.* Paris 1899, nebo Bondois (P. N.): *L'organisation industrielle et commerciale sous l'ancien régime. Le privilège exclusif au XVIIIe siècle.* *Revue d'histoire économique et sociale*, XXI, Paris 1933, str. 140 a násl.

¹⁷⁾ Podrobněji k ní srov. Prager (F. D.): *A History of Intellectual Property from 1545 to 1789.* *Journal of the Patent Office Society*, 26, Washington 1944, str. 750 a násl.

¹⁸⁾ *De la Ferrière-Percy: Une fabrique de Fayence à Lyon sous le règne de Henry II.* Paris 1862, str. 13 a násl.

(1643–1715) a jeho ministra Colberta.¹⁹⁾ Byly buď výlučné nebo nevýlučné.²⁰⁾

Výlučné výsady (privilèges exclusifs) se vztahovaly buď na celou Francii nebo na její část (jednu nebo více provincií či obvod od dvou do padesáti mil).²¹⁾ Kromě všeobecného úkolu napomáhat rozvoji a ochraně velkého průmyslu měly i jiné cíle: posilovat schopnost provincií platit větší daně (tento prvek vystupuje do popředí právě za Colberta), soustřeďovat rozptýlenou řemeslnou výrobu a podřizovat ji jedné osobě (podnikateli, kapitalistovi), dát zakladateli manufaktury možnost náhrady vynaložených nákladů, riziko podnikání atd.²²⁾ Vzhledem k tomu, že se tyto výsady udělovaly i tehdy, když daná výroba už v zemi existovala, je zřejmé, že šlo o výsady živnostenské.

Tím, že opravňovaly k zakládání manufaktur bez ohledu na to, zda daná výroba v zemi existuje či nikoli, se liší od dalších druhů výsad, a to jednak od výsad dovozcům cizích poznatků (importateurs de procédés étrangers), jednak od výsad vynálezčům (inventeurs).

Stejně však je třeba rozlišovat i tyto druhy výsad, které byly před revolucí často zaměňovány a směřovány. Jedním z důvodů tohoto zaměňování a směřování byla nevyjasněnost základních pojmů (vynález, vynálezce) a nejednotný způsob jejich používání. Příkladem může být právě výsada Etienneu Turquetimu z r. 1536. Turquetti je v ní nazýván „prvním vynálezcem a původcem“ (premier inventeur et auteur) přesto, že nové poznatky v nejlepším případě do Francie pouze přenesl odjinud. Nesprávná

¹⁹⁾ Zajímavé je, že Colbert sám zastával názor, že „výsady manufaktur, zářných v království, odporují vždy obchodu a veřejné svobodě“. Sám dokonce některé zrušil (např. r. 1669 monopol Pierra Rigorda na výrobu a prodej mýdla). Srov. *Maritin: Grande industrie*, str. 16.

²⁰⁾ Srov. *Savary des Bruslons (J.): Dictionnaire universel de Commerce*. N^{le} édition par *Philemon-Louis Savary*, III, Paris 1748, str. 1001, heslo „Privilège“:

„Permission que l'on obtient du Prince ou du Magistrat de fabriquer & vendre quelque marchandise, ou faire quelque commerce, soit à l'exclusion des autres, soit concurremment avec eux. Le premier s'appelle Privilège exclusif, & l'autre simplement Privilège.

Les Privilèges exclusifs ne devoient s'accorder que rarement, à cause du préjudice qu'ils apportent ordinairement au commerce, en ôtant l'émulation qui le fait fleurir. Ils sont néanmoins justes & nécessaires en certains cas, puisqu'ils sont comme une espece de récompense de la peine que donne l'invention des Manufactures, des ouvrages & des machines utiles au public, ou de entreprises du commerce. Il arriveroit même assez souvent que les Inventeurs s'étant engagés dans les dépenses grandes & indispensables pour des choses dont l'exécution ne coûte quelquefois presque rien, ne se hâteroient pas de les rendre publiques si un privilège exclusif ne leur ôtoit la crainte de l'imitation, & ne leur donnoit l'espérance de se rembourser.“

²¹⁾ Např. jistý Vauchelet získal r. 1665 výsadu, spojenou s výlučným právem na výrobu v provincii Champagne. Lyonský mydlář Fournier získal r. 1663 monopol na výrobu mýdla v Lyonu a okolí do 15 mil. Srov. *Malapert (F.): Notice historique sur la législation en matière de brevets d'invention. Journal des économistes*, 4. série, I. ročník, č. III, str. 102–103.

²²⁾ *Silberstein (M.): Erfindungsschutz und merkantilistische Gewerbeprivilegien*. Winterthur 1961, str. 214 a násl.

kritika výsadou použitého označení by mohla vést k chybnému závěru, že Turquetti byl vynálezcem (inventeur) a jeho výsada patentem na vynález (za starého režimu „patente d'inventeur“, za a po buržoazní revoluci „brevet d'invention“). Ve skutečnosti není správné ani jedno ani druhé, protože Turquetti byl v nejlepším případě „dovozcem cizích poznatků“ (importateur de procédés étrangers) a jeho výsada výsadou na dovoz cizích poznatků. Přesně vzato, šlo v jeho případě jen o výsadu živnostenskou.

Nejstarší výsadou na zavedení cizích (zahraničních) poznatků obdržel r. 1551 italský šlechtic Thesco Mutio. Dávala mu na 10 let právo vyrábět skleněné zboží „po benátsku“ (à la façon de Venise). Vyplyvá to ze slov, že Mutio má právo „vyrábět sám (podtrženo mnou – S. B.), daný výrobek.“²³⁾ Podobných výsad bylo uděleno zejména během XVII. století značné množství. Patří mezi ně např. Fournierova výsada z r. 1663 na výrobu mýdla po anglicku,²⁴⁾ Vaucheletova z r. 1665, rovněž na výrobu mýdla (způsobem, obvyklým v Holandsku),²⁵⁾ Bonnetova výsada na zpracování kůží po uhersku²⁶⁾ atd.

Výsady tohoto druhu měly pomáhat k zavedení nových poznatků, nové výroby, ve Francii dosud neznámé nebo známé jen málo.²⁷⁾ Král uděloval dovozci výsadu k úhradě vynaložených nákladů jako „prostředek, aby si (dovozce – S. B.) vynahradil popsané výdaje a vklady.“²⁸⁾

Výsady zaručovaly oprávněnému výlučné právo na využití dovezených cizích poznatků. Všem ostatním bylo pod pohrůzkou trestu zakázáno chráněné výrobky či výrobní způsoby napodobovat.²⁹⁾ Udělovaly se na různé dlouhou dobu (6, 10, 12 i více let)³⁰⁾ a nezářídka na omezené území.³¹⁾

Po vydání podléhaly výsady registraci parlamentem, který plnil kontrolní funkce, zejména ověřoval výsady atd. Parlament mohl patent schválit, pozměnit, omezit časově i odmítnout.³²⁾

Od výsad, udělovaných „dovozcům“ (importateurs) nových poznatků z ciziny, je třeba odlišovat výsady či patenty vynálezcům (inventeurs), s nimiž, jak uvidíme, měly řadu společných rysů.

Existence patentů na vynálezy (brevets d'invention) za „starého

²³⁾ *Recueil général des anciennes lois françaises*. Vyd. Isambert aj., XIII, Paris 1828, str. 185. Dále jen *Isambert: Recueil*.

²⁴⁾ *Isoré (J.): De l'existence des brevets d'invention en droit français avant 1791. Revue historique de droit français et étranger*, 4. série, č. 6, Paris 1937, str. 101. Dále jen *Isoré: Brevets*.

²⁵⁾ *Malapert: Législation*, str. 104.

²⁶⁾ *Isoré: Brevets*, str. 102.

²⁷⁾ Např. ve výsadě na výrobu fajansových nádob, udělené za Jindřicha II. (1547 až 1559) Italům Gambynovi a Tardessirovi, se mluví o „umění nebo řemesle dosud málo známém (art ou mestier encore peu connu)“. *De la Ferrière-Percy: Fabrique*, str. 13.

²⁸⁾ *Isambert: Recueil*, XIII, str. 184.

²⁹⁾ *Malapert: Législation*, str. 104.

³⁰⁾ *Malapert: Législation*, str. 103.

³¹⁾ *Silberstein: Erfindungsschutz*, str. 214.

³²⁾ *Isoré: Brevets*, str. 120 a násl.

režimu“ či prostě před revolucí r. 1789 byla v literatuře dlouho pokládána za spornou. Např. v minulém století jeden ze znalců patentního práva F. Malapert,³³⁾ i když připouští, že „není instituce, která by neměla svých předchůdců“, prohlašuje na druhé straně kategoricky, že „patenty na vynálezy jsou ve své podobě a jistých svých účincích moderní výtvor“. Tento problematický názor, který vznikl patrně i následkem toho, že až do r. 1791 nebyl ve Francii znám a používán výraz „brevet d'invention“, vyvrátil ve třicátých letech našeho století J. Isoré.³⁴⁾ Ten dokázal nejen existenci výsad na vynálezy, ale i to, že se objevily už v XVI. století zároveň s výsadami na poznatky, dovezené odjinud do Francie.

První francouzské patenty a vynálezy pocházejí ze XVI. století. Nejstarší byl udělen r. 1551 Abelu Foullonovi. V letech 1551–1667 jich následovalo na šedesát.³⁵⁾

Jak už jsem řekl, měly patenty na vynálezy některé společné či podobné rysy a znaky jako výsady na uvedení nových poznatků z ciziny:

1. obojí směřovaly ke společnému cíli (zavedení nové výroby, nových poznatků) a měly výlučnou povahu, protože vylučovaly z dané činnosti všechny ostatní;

2. v jednom i druhém případě šlo o akty královské „milosti“ či „přízně“ (grace, faveur);

3. jedny i druhé podléhaly registraci a tím současně i kontrole ze strany pařížského parlamentu, která nebyla jen formální, ale sloužila jako regulativ aktů absolutní monarchie;³⁶⁾

4. obojí byly dočasné; mohly však být prodlužovány, což mělo za následek jejich případnou přeměnu v živnostenské výsady;

5. požadovalo se, aby byly užitečné, což z hlediska merkantilistických představ znamenalo způsobilost k ekonomickému využití v průmyslu a obchodě.

Zkoumáme-li pozorně patenty na vynálezy, vidíme především, že jejich základním pojmovým znakem byl požadavek novosti (nouveau) vynálezu.

Skutečnost, že v tom kterém konkrétním případě šlo o nový poznatek, získaný nikoli přenesením odjinud, ale vlastní intelektuální činností, se patenty pokoušejí vyjádřit různě. Zatím co výsady na přenesené poznatky nezřídka přímo označují zdroj poznatku formulacemi jako např. „po benátsku“ a podobně, používají patenty na vynálezy výrazů jako např. „podle svého vynálezu“ (selon son invention) v patentu Naufredu Nathanymu z r. 1600, „dátí do užívání svůj vynález“ (mettre en usage son invention) v patentu Jeanu Regnaudovi z r. 1613³⁷⁾ atd.

³³⁾ Malapert: Législation, str. 99.

³⁴⁾ Isoré: Brevets, str. 95, říká výslovně: „To, že výraz ‚brevet d'invention‘ neobíhá v jedné epoše, nijak nedokazuje, že práva, popsána tímto slůvkem, neexistovala; mohla být označována jinak.“

³⁵⁾ Isoré: Brevets, str. 104.

³⁶⁾ Isoré: Brevets, str. 120.

³⁷⁾ Isoré: Brevets, str. 106 a násl.

Z formulace, jako např. „všechny stroje a nástroje, tam zmíněné... které nebyly dosud nalezeny a spuštěny předtím nikým jiným“ nebo z faktu, že patent byl — jak se uvádí v patentu François Mailletovi z let 1660 až 1661³⁸⁾ — udělen „nicméně s tím, že řečené tajemství a stroj jsou jeho vynález a že předtím nebylo jiných zařízení stejných strojů, pod trestem neplatnosti řečených patentů“, je zřejmé, že novost byla podmínkou platnosti patentu.

Zda přitom šlo o novost absolutní nebo jen relativní, lze těžko rozhodnout, protože vynálezy, které „nebyly dosud nalezeny“ ve Francii, mohly být uskutečněny i jinde, aniž by vynálezce o tom věděl. Řekl jsem už, že prvek novosti byl základním pojmovým znakem vynálezu a podmínkou platnosti patentu. Za předpokladu, že by tento základní prvek chyběl výsadám na zavedení zahraničních poznatků, jak tvrdí Isoré,³⁹⁾ mohl by se právě on stát rozlišovacím znaménkem mezi oběma druhy výsad. Ve skutečnosti to není možné, protože požadavek určité novosti (pro Francii či pro nějakou její část) byl pojmovým znakem i u výsad na zavedení importovaných poznatků. Nesporným dělitkem by se nemohlo stát ani užívání výrazů „vynález“ atd., a to z důvodů, o nichž jsem mluvil. Spolehlivějším vodítkem k rozlišení obou typů výsad zůstává pouze výslovný odkaz na původ chráněného poznatku („po benátsku“ atd.), protože tam, kde takový odkaz chybí, lze předpokládat, že šlo o původní objev, o původní vynález. Plnou jistotu ovšem ani taková mezera v patentu neskýtá, protože žadatel o patent mohl, i když ne bez rizika, skutečný stav věci prostě zamlčet nebo zkreslit.

Tomuto nebezpečí mělo zabránit předběžné zkoumání či předběžná zkouška vynálezu.⁴⁰⁾

Významnou úlohu v tomto ohledu hrál pařížský parlament, který mohl v rámci registračního řízení provádět všestranné šetření, zabývající se mimo jiné také otázkou vynálezů. Za tím účelem mohl parlament pověřovat odborníky nebo vytvářet odborné komise. Úkoly parlamentu usnadnilo vytvoření Královské akademie věd r. 1666, která mohla zkoumat vynálezy především po stránce technické a z hlediska jejich novosti. Zákonný podklad této praxi dal reglement Akademie věd z r. 1699, který stanovil v čl. 31: „Akademie bude zkoušet, jestliže to král nařídí, veškeré stroje, pro něž budou žádány výsady u Jeho Veličenstva; bude potvrzovat, zda jsou nové a užitečné (podtrženo mnou — S. B.) a vynálezům oněch (vynálezů), které budou schváleny, bude uloženo nechat tam (v Akademii) model.“⁴¹⁾

Z ustanovení je naprosto zřejmé, že předběžnou zkoušku (examen préalable) vynálezu mohl nařídít král. Zda této možnosti využíval či nikoli, je otázka.⁴²⁾ V každém případě této možnosti využíval v rámci šetření o vynálezech parlament, který postupně upouští od vytváření vlastních

³⁸⁾ Isoré: Brevets, str. 120.

³⁹⁾ Isoré: Brevets, str. 102.

⁴⁰⁾ Podrobněji k předběžnému zkoumání srov. Isoré: Brevets, str. 123 a násl.

⁴¹⁾ Isambert: Recueil, XX, Paris 1830, str. 330.

komisi odborníků a dává vynálezy před registrací zkoumat Akademii.⁴³⁾

V souvislosti s registrací mohl parlament vynálezci uložit, aby předložil model vynálezu, doplněný po případě ještě přiměřeným výkladem.⁴⁴⁾ S ustanovením o předložení modelu parlamentu se setkáváme např. v patentu Pierrovi de la Foncière z r. 1665.⁴⁵⁾ Règlement Akademie předpokládá stejnou povinnost v čl. 31. Účelem tohoto opatření bylo zpřístupnit vynález veřejnosti. Po r. 1699 plnilo v postačující míře tento úkol předložení vynálezu Akademii ke zkoušce.⁴⁶⁾

Měřitkem a podmínkou novosti bylo, jak je zřejmé z patentů Pelle-tierovi z let 1599–1600, Maillotovi z let 1660–1661 aj., prvenství vynálezce. Požadavek priority, podmiňující udělení platného patentu, nesloužil jen k potvrzení novosti vynálezu (popřípadě i novosti importovaného poznatku), ale chránil objektivně zájem prvního tvůrce, prvního vynálezce, popřípadě prvního dovozce nového poznatku.

Parlament si při svém šetření neomezoval jen na zjištění novosti, ale, jak plyne z čl. 31 règlementu Akademie, i na užitečnost či prospěšnost (utilité) vynálezu.

Tím se však již dostáváme k další důležité podmínce platného patentu na vynález.

Užitečnost či prospěšnost vynálezu byla chápána z hlediska případného průmyslového využití vynálezu.⁴⁷⁾ Tento princip vystupuje velmi silně do popředí zejména za Colberta.⁴⁸⁾ Zkoumáním užitečnosti se zabýval parlament, popřípadě i jiné orgány, jako např. Obchodní rada (Conseil de Commerce),⁴⁹⁾ založená Colbertem r. 1664.⁵⁰⁾

Jejich úkolem bylo současně také najít možnost takového řešení, které by podle možnosti sladilo zájmy jednotlivce se zájmy širšími, kolektivními.

Nebyl to jistě snadný úkol, protože patenty na vynálezy, nemluvě ani o ostatních výsadách, jimž jsem se zabýval, byly produktem rozporu mezi ekonomickou politikou královské moci a cechovní soustavou.

Uskutečňování královské ekonomické politiky, zejména pak udílení výsad zakladatelům manufaktur, dovozcům nových poznatků či vynálezům naráželo na rostoucí odpor. Např. už r. 1614 vystupují generální stavy proti obchodním a průmyslovým výlučným (monopolním) výsadám s požadavkem, „aby všechny monopoly... udílené jednotlivcům, byly zruše-

⁴²⁾ Isoré: Brevets, str. 125.

⁴³⁾ Isoré: Brevets, str. 129.

⁴⁴⁾ Srov. Isoré: Brevets, str. 113.

⁴⁵⁾ Isoré: Brevets, str. 113.

⁴⁶⁾ Isoré: Brevets, str. 113 a 124.

⁴⁷⁾ Silberstein: Erfindungsschutz, str. 215.

⁴⁸⁾ Silberstein: Erfindungsschutz, str. 239.

⁴⁹⁾ Silberstein: Erfindungsschutz, str. 220.

⁵⁰⁾ Obchodní komora (Conseil de Commerce) byla založena k řízení manufaktur. Srov. Martin: Grande industrie, str. 45.

ny“.⁵¹⁾ V soupisech stížností řemeslnických cechů se žádá, „aby bylo dovoleno ... všem řemeslníkům vyrábět výrobky všeho druhu bez ohledu na výsady“.⁵²⁾ R. 1734 píše bretaňský intendant ve svém doporučení: „Je pravda, že obecně je veškerá výlučná výsada veřejnosti nenáviděna a škodlivá pro obchod ... Ale,“ dodává, „jsou okolnosti nebo zjevná užitečnost (podtrženo mnou — S. B.), které vyžadují, aby byla udělena.“⁵³⁾

Tento postřeh platil v plné míře i v případě vynálezů, které se mohly uskutečnit jen vně cechovní organizace a proti ní, jen pomocí zvláštní výsady, která by dovolila vynálezci jednat proti cechovním pravidlům, aniž by to pro ně mělo nežádoucí následky. V tomto ohledu sehrály výsady, zaručující vynálezci ochranu a výlučné právo na využití jejich vynálezu, nepochybně pokrokovou úlohu.

Patenty nechránily vynálezce jen proti cechům, ale i vůči jednotlivcům. Dokladem toho jsou zapovídající klausule, jako např. v Brasdeferově výsadě z r. 1612, obsahující „zákazy všem osobám používat je jakýmkoli způsobem bez jeho (Brasdeferova — S. B.) výslovného povolení a svolení pod trestem deseti tisíc liber pokuty a propadnutí“.⁵⁴⁾ Tato a podobná ustanovení jsou velmi důležitá, protože:

1. v zájmu vynálezce zakazují napodobovat (contrefaire) vynález, chráněný patentem, bez svolení vynálezce a
2. současně v zájmu dalších osob připouštějí napodobení vynálezu „se svolením a souhlasem“ vynálezce (fakultativní licenční klausule).

Veřejný zájem byl v patentní soustavě naopak chráněn tím, že vynálezce byl povinen jednak vynález uveřejnit (uložením modelu, případně s výkladem nebo pojednáním, jak to udělal r. 1555⁵⁵⁾ Abel Foullon atd.), jednak výsady skutečně využít. O povinnosti uveřejnění jsem už mluvil. Pokud jde o povinnost patentu využít (l'obligation d'exploiter), byla za starého režimu uzákoněna teprve ediktem z r. 1762, který stanovil, že nevyužití výsady (neuskutečnění vynálezu) během roku má za následek její zrušení. V patentech předchozí doby se ustanovení o povinnosti využívat výsady zpravidla nevyskytuje. Ustanovení tohoto druhu je doloženo např. ve výsadě z r. 1614 Angličanům Burhému a Audecotovi.⁵⁶⁾

Francouzská patentní soustava se ve své předrevoluční podobě vyvíjela po dlouhou dobu bez zákonných podkladů, pouze činností praxe, konkrétně

⁵¹⁾ *Thierry*: Essais sur l'histoire de la formation et des progrès du Tiers Etat. Paris 1871, str. 203.

⁵²⁾ *Picot (G.)*: Histoire des Etats Généraux, IV, Paris 1872, str. 128.

⁵³⁾ *Des Cilleuls (A.)*: Histoire et régime de la grande industrie en France aux XVIIe et XVIIIe siècles. Paris 1898, str. 228.

⁵⁴⁾ *Isoré*: Brevets, str. 114.

⁵⁵⁾ Uveřejnění spisu o vynálezu se někdy pokládá za patentní specifikaci. Srov. např. *Frumkin (M.)*: The Origin of Patents. *Journal of the Patent Office Society*, 27, Washington 1945, str. 145; *Gomme (A.)*: Patents of Invention. Origin and Growth of the Patent System in Britain. London 1948, str. 38, to naopak popírá.

⁵⁶⁾ *Isoré*: Brevets, str. 115 a násl.

panovníka, udělujícího patenty, a parlamentu, který tyto výsady zkoumal a registroval buď v navržené nebo v pozměněné podobě.

Základní cíle a zásady předrevoluční patentní soustavy, platné až do konce starého režimu, byly obecně formulovány během XVIII. století. R. 1701 byly poprvé vyloženy v memorandu, předloženém zástupcem Lyonu Annissonem. Podle memoranda měly být výsady dočasné (pour quelque années), na nové vynálezy a ve veřejném zájmu, převládajícím nad zájmem jednotlivce.⁵⁷⁾

V zákonné podobě se dostalo patentnímu právu zobecnění a sjednocení ediktem z r. 1672, který jednak omezil trvání patentů na 15 let a dispoziční právo vynálezce na výsadě na dobu života, jednak podmínil dědická práva k ní výsledkem zkoušky způsobilosti a panovníkovým potvrzením. Tím zdůraznil proti dřívějšímu pojetí osobní povahu oprávnění, příznaků výsadou. Nevyužití výsady do roka mělo mít za následek neplatnost výsady.⁵⁸⁾ Edikt z r. 1672 představuje „přechod mezi právním režimem čistě obyčejovým a režimem podle předpisu“.⁵⁹⁾ Je prvním a současně také posledním předrevolučním zákonodárným aktem, pokoušejícím se o sjednocení a zobecňující úpravu patentního práva před r. 1789.

Složitá, někdy až malicherná soustava právní ochrany vynálezů, kterou starý režim vytvořil, se zachovala až do Velké francouzské buržoazní revoluce. Za revoluce už v letech 1790–1792 byla rozmetána a nahrazena novou úpravou, která se stala východiskem a základem revolučního a porevolučního francouzského vynálezeckého práva.

ZÁVĚR

Předrevoluční soustava právní ochrany vynálezů se začala vytvářet už v XVI. století.

První výsady dovozcům nových poznatků a vynálezce se objevují v první polovině XVI. století. Vedle nich se vyskytují ještě četné výsady na zakládání manufaktur, které samozřejmě jakožto výsady živnostenské nelze směšovat s výsadami na ochranu vynálezů nebo importovaných poznatků. Všemi těmito výsadami se královská moc snažila zlomit překážky, stavěné do cesty ekonomického rozvoje cechovním zřízením.

Soustava právní ochrany vynálezů ve Francii vyrostla z tohoto střetu zájmů, byla výsledkem ekonomické politiky královské moci, usilující o rozvoj výroby.

Rozhodující úlohu při formování soustavy právní ochrany vynálezů hrála jednak královská moc, jednak pařížský parlament.

Po určitou dobu probíhal vývoj spíš živelně. Teprve koncem XVII. a v XVIII. století dochází k systematictější zákonodárné úpravě. Právě

⁵⁷⁾ *Des Cilleuls*: Histoire, str. 224.

⁵⁸⁾ Podrobněji k ediktu srov. *Malapert*: Législation, str. 104 a násl.

⁵⁹⁾ *Isoré*: Brevets, str. 127.

během XVIII. století byly formulovány základní cíle a zásady předrevoluční patentní soustavy, platné až do konce starého režimu.

STANISLAV BALÍK

Legal Protection of Inventions in France before 1789

SUMMARY

The pre-revolution system of legal protection of inventions in France began to take shape back in the 16th century.

The first privileges to importers of new knowledge and to inventors appear in the middle of the 16th century. In addition to these numerous privileges for the foundation of manufactures emerge, but it is clearly not possible to confuse them with the privileges for the protection of inventions or imported knowledge.

With all such privileges the royal power attempted to break down the obstacles put in the way of economic advance by the guild system.

The system of legal protection of inventions grew from this clash of interests, it was the result of the economic policy of the royal power aiming at the expansion of production.

A decisive part in the shaping of the legal protection of inventions was taken both by the royal power and by the Paris Parliament.

For a time the development was rather elemental, based on customs. More systematic legislative regulation did not prevail before the end of the 17th century and the 18th century. It was just in the course of the 18th century that the fundamental aims and principles of the pre-revolution patent system were given shape, the system remaining in force until the end of the ancien régime. Together with it fell also the old system of legal protection of inventions.

ZÁVĚR

Předrevoluční soustava právní ochrany vynálezů se začala vytvářet už v XVI. století.

První výsady dovozním novým poznatkům a vynálezům se objevují v první polovině XVI. století. Vedle nich se vyskytují ještě četné výsady na zakládání manufaktur, které samozřejmě jakožto výsady živnostenské nelze směřovat a výsadami na ochranu vynálezů nebo importovaných poznatků. Všechni těmito výsadami se královská moc snažila zlomit překážky stávající na cestě ekonomického rozvoje cechovním zřízení.

Soustava právní ochrany vynálezů ve Francii vyrostla z tohoto střetu zájmů, byla výsledkem ekonomické politiky královské moci usilující o rozvoj výroby.

Rozhodující úlohu při formování soustavy právní ochrany vynálezů hrála jednak královská moc, jednak pařížský parlament.

Po určité době prodíhal vývoj aprii živelně. Teprve koncem XVII. a v XVIII. století došlo k systematictější zákonodárné úpravě. Právě

²⁵⁾ Des Cillewils: Histoire, str. 224.

²⁶⁾ Podobněji k ediktu stov. Malabert: Législation, str. 104 a násled.

²⁷⁾ Isore: Breve, str. 127.

7 MONOGRAPHICKÉ ČASTI ACTA
UNIVERSITATIS CAROLINAE
IURIDICA

Vyšlo od roku 1891:

Malý Karel, dr., Právníkové vědy
Říjnové vydání

Cepelka Čestmír, dr., Les conventions
des juristes et du droit et droit inter-
national contemporain (francouzsky)

Kodvitzová Štěpá, dr., Rozvol mna-
žství v č. práva

Čládek Dagmar, dr., Účinky v č.
právu práva

Kučera Jaroslav, dr., Suretyship in
private international law (anglicky)

Kišel Jaromír, dr., Studie o církevních,
katolických a protestantských ve vikingo-
ském stáří 2.-3. století

Ložek Zdeněk, dr., Obecné a spo-
lečné smocnění ve právu na české
právní vědy práva práva

Slágr Jaroslav, dr., Městské právo,
právo práva občanského práva práva

Kučera Jaroslav, dr., Marx a Engels
a proletářské právní společnosti

Čládek Dagmar, dr., Sociálně-právní
právní práva práva

Ložek Zdeněk, dr., Právo a právo práva
právní práva práva

Novotná Štěpá, dr., K právnímu právu
právní práva práva práva

Slágr Jaroslav, dr., Spory právní
právní práva práva práva

Čládek Dagmar, dr., Právní práva práva

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE

IURIDICA No. 2 — 1975

Redakční rada časopisu: prof. dr. Z. Lukeš (předseda),
dr. K. Malý (tajemník), doc. dr. J. Kincl, doc. dr. E. Kučera,
doc. dr. J. Nezkusil, doc. dr. J. Švestka

Graficky upravil Jaroslav Příbramský

© Universita Karlova, Praha 1975

Ediční referentka dr. Zdeňka Vávrová-Rejšková

Z nové sazby písmem Primus vytiskl Tisk, knižní výroba, n. p.,
Brno, závod 1

Náklad 500 výtisků. Vydání I. Kčs 10,-

V MONOGRAFICKÉ ČÁSTI ACTA
UNIVERSITATIS CAROLINAE –
IURIDICA

Vyšlo od roku 1963:

Malý Karel, dr., Pozemkové zákony
Říjnové revoluce

Čepelka Cestmír, dr., Les conséquences
juridique du délits en droit inter-
national contemporain (francouzsky)

Radvanová Senta, dr., Rozvod man-
želství v čs. právu

Císařová Dagmar, dr., Obhájce v čs.
trestním řízení

Kučera Zdeněk, dr., Suretyship in
private international law (anglicky)

Kincl Jaromír, dr., Studie o otrocích,
kolónech a propuštěncích ve vizigót-
ském státě 5.–8. století

Lukeš Zdeněk, dr., Obecné a spe-
ciální zmocnění ve správě na úseku
ochrany veřejného pořádku

Štajgr František, dr., Některé teore-
tické otázky civilního práva proces-
ního

Kučera Eduard, dr., Marx a Engels
o proletářské politické společnosti

Čížkovská Věra, dr., Socialistické ma-
jetkové právo manželské

Litsch Karel, dr., Ústava a sněm ně-
mecké říše v 19. století

Novotná Eva, dr., K zásadním ry-
sům a tendencím právní úpravy pra-
covní doby

Fiala Josef, dr., Spory vznikající
z podnětu výkonu rozhodnutí (exe-
kuční spory)

Potočný Miroslav, dr., Deklarace zá-
sad mírového soužití

Bakeš Milan, dr., Měnové vztahy a
jejich právní problematika

Švestka Jiří, dr., Osvojení v česko-
slovenském právním řádu

Jan Musil, Některé otázky znaleckého
dokazování v trestním řízení a teorie
kriminalistické expertízy

Publikace lze obdržet nebo objednat
v knihovně právnické fakulty Uni-
versity Karlovy, 116 40 Praha 1, nám.
Curieových 7.

